

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI**

**ORTA AFRIKA ÜLKELERİNDE ORTAK PARA
ALANININ TİCARET VE GELİR ÜZERİNDEKİ
ETKİLERİ**

ABDALLATİF MAHAMAT YACOUB

DOKTORA TEZİ

**DANIŞMAN:
PROF. DR. SELİM KAYHAN**

KONYA-2023

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI**

**ORTA AFRİKA ÜLKELERİNDE ORTAK PARA
ALANININ TİCARET VE GELİR ÜZERİNDEKİ
ETKİLERİ**

ABDALLATİF MAHAMAT YACOUN

DOKTORA TEZİ

**DANIŞMAN:
PROF. DR. SELİM KAYHAN**

KONYA-2023

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	ABDALLATİF MAHAMAT YACOUB		
	Numarası	17810901055		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İktisat/İktisat		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tezin Adı	ORTA AFRIKA ÜLKELERİNDE ORTAK PARA ALANININ TİCARET VE GELİR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ		

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

ABDALLATİF MAHAMAT YACOUB

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	ABDALLATİF MAHAMAT YACOUB		
	Numarası	17810901055		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İktisat/İktisat		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. SELİM KAYHAN		
	Tezin Adı	ORTA AFRIKA ÜLKELERİNDE ORTAK PARA ALANININ TİCARET VE GELİR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ		

Avrupa Para Birliğinin doğuşu ile birlikte, ekonomik ve parasal birliklere olan ilgi artış göstermiştir. Nitekim bu birliğin ortaya çıkardığı faydaların görülmesi sonucunda, yeni para birlikleri alanlarının kurulmasına yönelik düşünceler çoğalmıştır.

Para birlikleri, üye ülkelerin kendi para politikalarını uygulanmamalarını ve döviz kurunu makroekonomik ayarlamaların bir aracı olarak kullanmamaları beraberinde getirmektedir. Ancak diğer taraftan uluslararası işlemlerin maliyetini düşürerek ticareti ve açıklığı teşvik etmektedir. Bu çalışmanın amacı; Orta Afrika Ülkelerinde ortak para alanını inceleyerek CEEAC ülkelerinin CEMAC'a dahil olduklarında ortaya çıkacak ticaret ve büyüme etkilerini incelemektir.

Bu amaç doğrultusunda ticaret yerçekimi modeli ve büyüme denklemi modeli kullanılmıştır. Elde edilen bulgular para birliğinin ticareti artırırken; büyümeyi olumsuz şekilde etkileyeceğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Para birliği, CEMAC, CEEAC, Ticaret yerçekimi modeli, Büyüme denklemi modeli, Optimum para alanı.

ABSTRACT

Author' s	Name and Surname	ABDALLATİF MAHAMAT YACOUB		
	Student Number	17810901055		
	Department	Economics		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)	X	
	Supervisor	Prof. Dr. SELİM KAYHAN		
	Title of the Thesis/Dissertation	EFFECTS of COMMON CURRENCY AREA ON TRADE and INCOME in CENTRAL AFRICAN COUNTRIES		

With the birth of the European Monetary Union, the interest in economic and monetary unions has increased. As matter of fact, as a result of seeing the benefits of this union, thoughts on the establishment of new currency union areas have multiplied.

Monetary unions cause member countries not to implement their own monetary policies and not to use the exchange rate as a tool for macroeconomic adjustments. On the other hand, it encourages trade and openness by reducing the cost of international transactions. The aim of this study is to examine the trade and growth effects of CEEAC countries after they join CEMAC by examining the common currency area in Central African Countries.

For this purpose, trade gravity model and growth equation model were used. The obtained findings show that the monetary union increases the trade within the union but will negatively affect the growth.

Keywords: Monetary union, CEMAC, CEEAC, Trade gravity model, Growth equation model, Optimum currency area.

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLO LİSTESİ.....	vi
ŞEKİL LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	viii
ÖNSÖZ	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

PARASAL BİRLİK KAVRAMI VE OPTİMUM PARA ALANI TEORİSİ

1.1 Parasal Birlik Kavramı.....	5
1.2 Optimum Para Alanı Teorisi'nin Gelişimi.....	7
1.2.1 Geleneksel Aşama: OCA Teorisinin Ana Özellikleri.....	8
1.2.1.1 OCA Teorisinin Klasik Aşamasına Yönelik Değerlendirmeler:.....	11
1.2.2 Maliyet-Fayda Aşaması	13
1.2.3 Yeniden Değerlendirme Aşaması: Yeni OCA Teorisi	15
1.2.4 OCA Konusundaki Ampirik Çalışmalar.....	19
Bölüm değerlendirmesi:	26

İKİNCİ BÖLÜM

ORTA AFRİKA EKONOMİK VE PARASAL TOPLULUĞU VE ORTA AFRİKA DEVLETLERİ BANKASI

2.1 BEAC ve CFA Frangı'nın Kuruluşu ve CEMAC'ın Tarihsel Gelişimi	30
2.1.1 BEAC ve CFA Frangı'nın Kuruluşu	30
2.1.2 CEMAC'ın Tarihsel Gelişimi.....	33
2.2 CEMAC Bölgesinde Para Politikası	35
2.2.1 Fransız Hazinesi ile Yapılan BEAC Operasyon Hesabı.....	35
2.2.2 BEAC Bölgesinde Para Politikasının Gelişimi ve Araçları.....	36
2.3 CEMAC Bölgesinde Yakınsama Süreci	41
2.4 CEMAC Bölgesinin Ekonomik Görünümü	46
2.4.1 CEMAC'ta Ekonomik Büyüme.....	46

2.4.2	CEMAC'ta Enflasyon ve İşsizlik	50
2.4.3	CEMAC'ta Topluluk İçi Ticaret ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar	54
2.4.4	CEMAC'ta Finansal Entegrasyon	58
2.4.5	CEMAC Ekonomisinin Güncel Sorunları	60
Bölüm değerlendirmesi		62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AMPİRİK ANALİZ

3.1	Literatür	64
3.2	Model	71
3.2.1	Ticaret Yerçekimi Modeli	71
3.2.2	Büyüme Denklemi Modeli	73
3.3	Veri Seti	75
3.4	Ampirik Analizler	76
3.4.1	CEMAC Bölgesi Ticaret Yerçekimi Modeli	76
3.4.2	CEMAC Ticaret Yerçekimi Modeli (Kontrol Değişkenli)	78
3.4.3	CEMAC ve CEEAC Ticaret Yerçekimi Modeli	79
3.4.4	CEMAC ve CEEAC Ticaret Yerçekimi Modeli (Kontrol Değişkenli)	81
3.4.5	CEMAC Büyüme Denklemi Modeli	83
3.4.6	CEMAC Büyüme Denklemi Modeli (Okullaşma Oranı Olmadan)	85
3.4.7	CEMAC ve CEEAC Büyüme Denklemi Modeli	86
3.4.8	CEMAC ve CEEAC Büyüme Denklemi Modeli (Okullaşma Olmadan) 88	
3.5	Ampirik Bulgular	90
Bölüm Değerlendirmesi		92
SONUÇ VE ÖNERİLER		93
KAYNAKÇA		101

TABLO LİSTESİ

Tablo 3.1. Birim Kök Testi Analizleri	77
Tablo 3.2. CEMAC için Ticaret Hacmi için Regresyon Sonuçları	77
Tablo 3.3. Ticaret Hacmi için Regresyon Sonuçları (Kukla Değişkenlerin Dahil edildiği).....	78
Tablo 3.4. CEMAC ve CEEAC için Ticaret Hacmi için Regresyon Sonuçları.....	80
Tablo 3.5. CEMAC ve CEEAC için Ticaret Hacmi için Regresyon Sonuçları.....	81
Tablo 3.6. CEMAC Büyüme Denklemi Modeli için Regresyon Sonuçları.....	84
Tablo 3.7. CEMAC Büyüme Denklemi Modeli için Regresyon Sonuçları (Okullaşma olmadan)	85
Tablo 3.8. CEMAC ve CEEAC Büyüme Denklemi Modeli için Regresyon Sonuçları	87
Tablo 3.9. CEMAC ve CEEAC Büyüme Denklemi Modeli için Regresyon Sonuçları (Okullaşma Olmadan).....	89

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1. CEMAC'ın GSYİH'sının Seyri, (1980-2020, Sabit Fiyatlar 2010, milyar ABD doları)	47
Şekil 2.2. 1980-2020 Döneminde CEMAC'ın Reel GSYİH Yıllık Büyüme Oranları (%)	47
Şekil 2.3. 2000-2020 Döneminde CEMAC ülkelerinde Kişi Başına Düşen GSYİH (Sabit Fiyatlar, ABD Doları)	49
Şekil 2.4. CEMAC'ta Enflasyon Oranları, (1980-1999 Ortalama Tüketici Fiyatları, Yıllık % değişim)	51
Şekil 2.5. CEMAC'ta Enflasyon Oranları, (2000-2020 Ortalama Tüketici Fiyatları, Yıllık % değişim).....	52
Şekil 2.6. 1991-2020 döneminde CEMAC'ta İşsizlik (Toplam işgücünün %)	53
Şekil 2.7. CEMAC'ın Cari İşlemler dengesi (1987-2020, Milyar ABD Doları).....	57
Şekil 2.8. CEMAC bölgesine gelen DYY'ların Tarihsel Gelişimi (2000-2020, Milyar ABD Doları)	58

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
BCEAO	:Batı Afrika Devletleri Merkez Bankası
BDEAC	:Orta Afrika Devletleri Kalkınma Bankası
BEAC	:Orta Afrika Devletleri Bankası (Banque des États de l'Afrique Centrale)
CCFOM	:Denizaşırı Fransa'nın Merkez Bankası
CEEAC	:Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (Communauté Économique Des États de l'Afrique Centrale)
CEMAC	:Orta Afrika Ekonomik ve Parasal Topluluğu (Communauté Économique Et Monétaire de l'Afrique Centrale)
CFA	:Afrika'da Finansal İş birliği Frangı (Franc de la Communauté
Frangı	Financière Africaine)
CMP	:Para Politikası Kurulu
DYY	:Doğrudan Yabancı Yatırımlar
ECB	:Avrupa Merkez Bnkası
ECO	:Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu'nun önerilen ortak para biriminin adıdır.
ECOWAS	:Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu
EMU	:Ekonomik ve Parasal Birliği
FFGs	:Gelecek Nesillere Yönelik Fonlar
GSYİH	:Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	:Uluslararası Para Fonu
OCA	:Optimum Para Alanı (Optimum Currency Area)
OECD	:Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü
SSA	:Sahra Altı Afrika
TIAO	:İhale Faiz Oranı
TÜFE	:Tüketici Fiyat Endeksi
UDEAC	:Orta Afrika Gümrük ve Ekonomik Birliği
UMAC	:Orta Afrika Para Birliği
WAEMU	:Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği
WDI	:Dünya Kalkınma Göstergeleri

ÖNSÖZ

Para birimi alanlarının iktisadi etkileri, ekonomistlerin araştırmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle ortak para biriminin uluslararası ticaretin üzerindeki etkisi, önemli bir araştırma konusu hale gelmiştir. Orta Afrika bölgesinde, Fransa'nın önderliğiyle 6 ülke bir araya gelerek tek para birimini benimseyerek Orta Afrika Ekonomik ve Parasal Topluluğu (CEMAC) kurmuşlardır. Bu çalışmada, Orta Afrika ülkelerinde ortak para alanının ticaret ve gelir üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Literatüre CEMAC bölgesinin ticaret ve özellikle gelir üzerindeki etkisi ve bölgenin genişletmesi durumunda ortaya çıkacak ticaret ve büyüme etkileri ile ilgili yeni bir bakış açısı sunarak katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmanın başarı ile tamamlamasında ve bütün doktora sürecinin her aşamasında değerli katkılarını ve tavsiyelerini benden esirgemeyen danışmanım sayın Prof. Dr. Selim Kayhan'a

Doktora süreci boyunca ve tez sürecinde Tez İzleme Komitelerimde (TİK) bulunarak desteğini ve değerli katkılarını sunan Sayın Prof. Dr. Ahmet ŞAHBAZ'a

Tez süreci boyunca TİK üyeliğinde bulunarak değerli desteğini ve katkılarını sunan Sayın Prof. Dr. Uğur ADIGÜZEL'e ve hem yeterlilik sınavında hem de tez savunması jüri üyeliğinde bulunarak değerli katkılarını ve desteğini sunan Sayın Prof. Dr. Mehmet MUCUK'a

Tez savunma jüri üyeliğinde bulunarak değerli desteği ve katkılarını sunan Sayın Dr. Öğr. Üyesi Merve KAŞAROĞLU'na ve Çalışmanın uygulama bölümünde, değerli desteği ve katkıları sunan Sayın Doç. Dr. Bahadır YÜZBAŞI'ya

Doktora döneminde desteklerini esirgemeyen değerli arkadaşlarıma ve son olarak hayatımın her aşmasında sonsuz ilgi ve sevgileriyle desteğini esirgemeyen değerli Aileme Sonsuz teşekkürlerimi sunarım...

Abdallatif Mahamat Yacoub

Konya, 2023

GİRİŞ

Para politikası, para arzı yoluyla ekonomik faaliyetleri yönlendirmek için devletler veya merkez bankası gibi para otoriteleri tarafından alınan bir dizi önlem olarak tanımlanabilir. Para politikası uygulayıcıları tarafından fiyat istikrarına gösterilen önemin artması ve enflasyon konusunda güvenilir taahhüt ihtiyacı, ortak para biriminin benimsenmesi konusu mevcut araştırmaların merkezine yerleşmiştir. Buna ek olarak, uluslararası düzeydeki artan ticaret ve ortak para birimlerinden elde edilen işlem faydaların artmasıyla birlikte para birimi alanlarının kurulmasına yönelik teşvikler de artmıştır.

Bölgesel bir entegrasyon süreci genel olarak ekonomik, siyasi ve sosyal birçok hedefe dayanmaktadır. Bu hedeflerin arasında, para birliği ekonomilerinin yakınsamasına ilişkin hedef ve dezavantajlara maruz kalmadan optimal bir para birimi alanının avantajlarından faydalanma bulunmaktadır.

Genel olarak, ekonomik ve parasal birliklerde, üye ülkeler arasında hiç engel olmadan sermaye, mal ve işgücü dolaşımının serbest olması ve tek bir para biriminin benimsenmesi gibi ekonomik entegrasyonu karakterize eden ortak temeller bulunmaktadır. En derin entegrasyon süreci (Avrupa Birliği gibi), sermayenin, bireylerin ve malların sınırları herhangi bir engel olmadan geçebileceği bir durumda gerçekleşebilmektedir.

Ortak para birimini benimsemek bir takım maliyet ve faydaları beraberinde getirmektedir. Maliyetlerin başında üye ülkenin ulusal istikrar aracı olarak para politikasının üzerindeki kontrolünün kaybetmesi gelmektedir. Böylece ortak merkez basının uygulayacağı para politikasının etkili olabilmesi için, ülkelerin ekonomik döngülerinin benzer veya koordine edilmesi gerekmektedir. Bu da birlikteki üyelerinin aralarındaki ticaretin yoğunlaştırılmasıyla gerçekleşebilmektedir. Faydaların başında ise, tek para birimini paylaşan ülkelerin arasındaki döviz kuru oynaklığının ortadan kalkması, ticaretle ilgili işlem maliyetlerini azaltıp ortak bir makro ekonomi politikasının uygulanması için bir olanak sağlamasıdır.

Orta Afrika bölgesinde, Fransa'nın önderliğiyle, Orta Afrika Ekonomik ve Parasal Topluluğunun (CEMAC) üyeleri (Çad, Ekvator Gine'si, Gabon, Kamerun, Kongo Cumhuriyeti ve Orta Afrika Cumhuriyeti) bir araya gelip bir ekonomik ve parasal birliğini kurup Afrika'da Finansal İş birliği Frangı (CFA Frangı) tek bir para birimi olarak benimsemişlerdir. CFA Frangı'nın Euro'ya bağlayıp sabit döviz kuru sistemini uygulamışlardır.

CFA Frangı, kökeni nedeniyle çok tartışmalı bir ortak para birimidir. Sömürgecilik döneminde sömürgeleriyle ticaret yapmak için Fransa tarafından geliştirilmiş bir para birimi olduğunu ve günümüzde de CFA Frangı'nın işleyişi için Fransa ile CFA bölgesi ülkeleri arasındaki yapılan anlaşmalarda Fransa'nın ağırlığını dikkate alındığında, ekonomi ve para politikası açısından Orta Afrika Devletleri Bankası (BEAC) ve bölgenin bağımsızlığı sorgulanabilir.

CEMAC üyelerinin benimsedikleri tek bir para birimi ve kurdukları tek bir merkez bankası, üye ülkelerin ekonomik ve finansal yönden entegre olmalarına yardımcı olması beklenmektedir. Böylece CEMAC ülkeleri, ekonomik ve parasal birliğin kurulmasından beklenen faydaları elde edebilirler.

Bu bağlamda bu çalışmada, "Orta Afrika ülkelerinde ortak para alanının ticaret ve gelir üzerindeki etkileri" konusu incelenecektir.

Bu amaçtan hareketle, çalışmada, bir ülkenin bağımsız para biriminden vazgeçip para birimi alanına katılmasının ülkenin ticareti ve geliri üzerinde nasıl bir etkiye sebep olacağı sorusuna ampirik metotlar yardımıyla cevap bulmaya çalışılacaktır. Cevaplanmaya çalışılan sorular şunlardır:

BEAC'deki uygulanan sistemin ihracat ve ithalat üzerindeki etkileri nelerdir? Kullanılan sistemin enflasyon ve ekonomik büyüme üzerindeki etkileri nelerdir? Sistemin ülke serveti ve rezervleri üzerindeki etkileri nelerdir? Uygulanan sistemin politika etkinliği üzerindeki etkileri nelerdir? Uygulanan sistemin maksimum faydasını elde etmek için neler yapılması gerekiyor? CEMAC'ın parasal birliğine

Orta Afrika devletleri ekonomik topluluğunun (CEEAC¹) diğer beş üye ülkesinin katılması ve onlarla birliği genişletmek faydalı olacak mıdır?

Bu bağlama çalışmanın birinci bölümünde parasal birlik kavramı ve optimum para alanı teorisi ele alınacaktır. İkinci bölümde ise, Orta Afrika Ekonomik ve Parasal Topluluğu ve Orta Afrika Devletleri Bankası ele alıp BEAC ve CEMAC'ın tarihsel gelişimi, BEAC'nin para politikası ve CEMAC'ın makro ekonomik görünümü incelenecektir. Üçüncü bölümde CEMAC ve CEEAC parasal ve ekonomik birliğinin ticaret ve gelir üzerindeki etkisini ampirik metotlar yardımıyla incelenecektir.

Bu çalışmanın literatüre katkısı, parasal birlik ve özellikle tartışmalı olan CFA Frangı bölgesiyle ilgili yeni sonuçlar sunmaktadır. Buna ek olarak, bildiğimiz kadarıyla bu hem CEMAC hem de CEEAC birliğinin ticaret ve gelir üzerindeki etkisini analiz eden ilk çalışmadır.

¹ Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (CEEAC), CEMAC 6 üyesi ve CEMAC'ın parasal birliğine üye olmayan beş ülkeyi kapsamaktadır. Bu ülkeler: Angola, Burundi, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Sao Tome ve Principe, Ruanda

BİRİNCİ BÖLÜM

PARASAL BİRLİK KAVRAMI VE OPTİMUM PARA ALANI TEORİSİ

Para politikası uygulayıcıları tarafından fiyat istikrarına gösterilen önemin artması ve enflasyon konusunda güvenilir taahhüt ihtiyacı, ortak para biriminin benimsenmesi sorunu mevcut araştırmaların merkezine yerleşmiştir. Buna ek olarak, uluslararası düzeydeki artan ticaret ve ortak para birimlerinden elde edilen işlem faydaların artmasıyla birlikte para birimi alanlarının kurulmasına yönelik teşvikler de artmıştır.

Öte yandan, ülkelerin kendi ulusal para birimlerini kullanmayı tercih etmeleri de yaygın bir olgudur. Çünkü yerel para birimleri genel olarak ulusal egemenliğin sembolü olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, küreselleşen dünyada yerel para birimlerinin kullanılması mı faydalı ya da ortak para biriminin kullanılması mı daha faydalı olacaktır? bu sorusunun cevabı, oldukça tartışmalıdır.

Mundell (1961), yerel para birimlerinin temel olarak ulusal egemenliğin tezahürü olduğunu vurgulayıp herhangi yeni bir para birimi yeniden düzenlemesinin, ancak büyük siyasi değişikliklerin gerçekleşmesiyle mümkün olabileceğini ifade etmiştir.

Para birliğini oluşturan ülkelerin, birlikten maksimum faydayı nasıl elde edeceklerini ve yaratılan para birimi alanından kaynaklanan maliyetlerin ne kadar etkili olabileceğini belirlemek için Optimum Para Alanı (OCA) teorisi geliştirilmiştir. Mundell (1961), “Bir Optimum Para Alanı Teorisi” adlı çalışmasından ötürü OCA teorisinin kurucusu olarak kabul edilmektedir (Frankel ve Rose, 1996; Alesina vd. 2002; Mongelli, 2002; Yehoue, 2005).

Bu bölümde, konuya giriş olacak şekilde parasal birlik kavramı ve OCA teorisi ele alınacaktır. Bu bağlamda ilk olarak parasal birlik kavramı açıklanacaktır. Daha sonra ise OCA teorisinin tarihsel gelişimi üzerinde durulacaktır. Son olarak, OCA teorisine yönelik ampirik çalışmalar incelenecektir.

1.1 Parasal Birlik Kavramı

Ekonomik birlik ve özel olarak parasal birlik konusu yeni değildir. Parasal birlik kavramı, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Avrupa'da gerçekleşen parasal düzenlemelere ve Kanada'daki döviz kuru politikası tartışmalarına dayanmaktadır (Friedman, 1953; Meade, 1957; Scitovsky, 1958). Mundell (1961) ise uluslararası para sisteminin kırılganlığı bağlamında yürüttüğü ve optimal bir döviz rejiminin seçimi problemini gündeme getiren bir çalışmasıyla bu alanın temellerini ortaya koyan ilk isim olmuştur.

Para birliğinin en yaygın tanımı, iki veya daha fazla bağımsız ülkenin ortak bir para birimini paylaşmasıdır. Para birliği, ortak bir sabit döviz kuruna dayalı uluslararası para rejimleriyle (Bretton Woods Sistemi gibi) birçok özelliği paylaşmaktadır. Ancak para birliği, ortak bir hesap birimini paylaşmayı da gerektirdiğinden, üye ülkeler arasındaki sabit döviz kurunun değişmediği durumu temsil etmektedir. Buna ek olarak da para birliği, dolarizasyon veya para kurulları gibi diğer aşırı sabit döviz kurlarından farklıdır (Ögren, 2019: 2):

Dolarizasyon, bir ülkenin başka bir ülke para birimini ithal etmeye karar vermesi ve bunu yerel para birimi yerine yasal ödeme aracı olarak kullanmasıdır. Dolarizasyon sisteminde tarihsel olarak en çok ABD Doları kullanılmıştır. Bununla birlikte, diğer güçlü uluslararası para birimleri de kullanılmıştır. Para kurulu ise, bir ülkenin kendi para birimini uluslararası piyasalarda çok güçlü bir para birimine (ABD Doları veya Euro gibi) bağlayıp tam bir rezerv kapsamını garanti etmesidir (Ögren, 2019: 2).

Dolarizasyon sisteminde, ülkenin para otoritesi tarafından ihraç edilen her yerel para birimi karşılığında, rezervlerinde aynı miktarda uluslararası para birimi (ABD doları gibi) tutması gerekmektedir. Bu işlemin temel amacı, yüksek enflasyon gibi parasal sorunları azaltmasıdır. Dolarizasyon ve para kurulları ile para birliği arasındaki bir fark ise, para birliği ilgili tüm ulusların ortak taahhüt sistemine dayanmaktadır. Ancak dolarizasyon ve para kurulları, benimseyen ulusun tek taraflı taahhüt sistemine dayanmaktadır (Ögren, 2019: 2).

Ögren (2019)'e göre, daha çok ekonomik hedeflere dayanan para birlikleri, farklı para birimleri arasındaki işlem maliyetlerini azaltmaya odaklanırken, para birlikleri için siyasi nedenler de bulunmaktadır. Para birliğinde, aynı zamanda ülkelerin mali sistemlerinde de bir iş birliği bulunmaktadır. Mongelli'ye (2002) göre, bu da para birliğinin her zaman siyasi bir tarafının olduğunu ve maliye politikalarının zorunlu olarak siyasi kararlara dayandığını göstermektedir.

Ekonomik entegrasyon, genellikle beş aşamada gerçekleşen bir süreçtir. Bu aşamalar; serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği, ortak pazar, ekonomik ve parasal birliktir. Para birliği, döviz kurlarının tek olmasını, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesini, üye ülkeler arasında konvertibilitenin sağlanmasını, konvertibilitenin korunması için tam bir güvencenin tesis edilmesini ve milli paraların birbirine çevrilmesinde bütün banka giderlerinin kaldırılmasını gerektirmektedir (Karluk, 1998: 215-218).

Tam parasal birliklerinde, birliğin üyeleri kendi para birimlerinin yerine geçen tek bir para birimini kullanmaktadırlar. Bu da parasal birlik tercihinin temelde kur garantisi sağlayan güvenli bölgeye dahil olma amacını taşıdığını göstermektedir. Eğer ekonomik birimler parasal birlik sayesinde döviz kurunun geleceğini doğru tahmin edebilirlerse ekonomik hayattaki belirsizliklerin önemli bir kısmından kurtulmuş olurlar. Böylece bölge içinde, reel ve finansal sektörün entegrasyon dereceleri artar ve ölçek ekonomilerinden yararlanabilirler (Bulut ve Demirel, 2012: 180).

Para birliğinin gerçekleştirilmesi için bazı şartları yerine getirmek gerekmektedir. Bu şartların birincisi, birliğin içinde döviz kuru birliğinin sağlanmasıdır. İkinci şart ise, birlik içinde tam bir konvertibilitenin gerçekleştirilmesi gereği ile ilgilidir. Tam konvertibilite yokluğunda birlik içinde ortak döviz rezervleri fonu ve borç tasfiye sistemi doğru bir şekilde işlemeyecektir. Bunun yanında döviz kuru kısıtlamaları olmamalıdır ve ödemeler bilançosu açık veren üyelerin bu açığı kapatabilmesi için izlemiş oldukları para ve maliye politikaları arasında bir koordinasyonun olması gerekmektedir. Üçüncü şart ise, birlik içinde üye ülkelerin döviz rezervlerinin tamamının ortak bir rezerv fonunda toplanması ile ilgilidir. Parasal birliğin gerçekleşmesi için ortak merkez bankası kurulmalı ve birliğin para politikası

merkez bankasının kontrolünde olmalıdır. Üye ülkelerin merkez bankaları, birlik merkez bankasının şubeleri olarak faaliyetlerini gerçekleştirirler ve böylece para ve maliye politikasında uyum sağlanabilir (Karluk ve Tonus, 1998: 263-264).

Parasal birlik içinde herhangi bir para biriminin referans olarak seçildiği ve her ülkenin kendi döviz rezervinin olduğu ve bu rezervleri kendine özgü olan para ve maliye politikaları ile yönlendirdiği varsayılırsa, ülkeler arasında mutlaka bir uzlaşmazlık sorunu ortaya çıkacak ve bu da birliğin sürdürülmesine engel olacaktır (El-Agraa, 2007: 194-196).

1.2 Optimum Para Alanı Teorisi'nin Gelişimi

Parasal birliği açıklayan teorilerin başında OCA gelmektedir. OCA, birden fazla ülkenin ortak bir para birimini paylaştığı optimum bir coğrafi alan olarak tanımlanabilir veya bu para birimleri arasında kalıcı olarak sabit döviz kurları ve söz konusu para birimlerinin birbirine tam olarak dönüştürülebilir ayrı ulusal para birimlerini korumaktadır. Optimallik ise, tipik olarak, para birimi alanı üyelerinin yerel ekonomilerinde işsizlik olmadan, ancak iç fiyat istikrarı ile dış dengeyi koruma kabiliyetleri temelinde değerlendirilmektedir (Mundell, 1961).

Mongelli (2002) tarafından, OCA, döviz kurları değiştirilmeyecek şekilde sabitlenmiş tek bir para biriminin veya birkaç para biriminin en uygun coğrafi alanı olarak tanımlanmıştır. Tek para birimi veya sabit para birimleri sadece alanın dışındaki diğer para birimlerine karşı birlikte dalgalanabilir. Buna göre; OCA'nın etki alanı, tek bir para birimini benimsemeyi veya döviz kurlarını geri dönülmez bir şekilde sabitlemeyi tercih eden bağımsız ülkeleri kapsamaktadır. Optimallik ise, bir takım OCA özellikleri ile açıklanabilir. Bu özellikler arasında; işgücü hareketliliği ve diğer üretim faktörleri, fiyat ve ücret esnekliği, ekonomik açıklık, üretim ve tüketimde çeşitlilik, üye ülkelerin enflasyon oranlarındaki benzerlik, mali ve siyasi entegrasyon yer almaktadır. Adı geçen özelliklerin üye ülkelerin ekonomilerinde bulunması, ekonomideki iç ve dış dengeyi teşvik edip döviz kuru oynaklığını azaltacaktır.

Mongelli'ye (2002) göre, OCA teorisinin gelişimi dört ana aşama içinde olmuştur. Birinci aşama, 1960'ların başından 1970'lerin başına kadar devam eden

geleneksel aşamadır. OCA özelliklerinin çoğu geleneksel aşamada ortaya konulmuştur. İkinci aşama ise, maliyet-fayda aşamasıdır. Bu aşamada, araştırmacılar tarafından tek bir para birimini paylaşmanın faydaları ve maliyetleri analiz edilerek bir çerçeve önerilmiştir. Bu iki aşamadan sonra OCA teorisinin gelişiminde bir ivme kaybı ortaya çıkmıştır. Bunun sebebi ise, Avrupa entegrasyonu sürecindeki yavaşlama ve birkaç teorik ve ampirik ilerlemeye yenik düşen analitik çerçevesinin zayıflamasıdır. Bütün bu olaylar, bazı OCA özelliklerinin yeniden gözden geçirilmesine ve tek bir para birimini paylaşmanın fayda ve maliyetlerinin yeniden değerlendirmesine yol açmıştır. Böylece üçüncü aşama yeniden değerlendirme aşaması olarak ortaya çıkıp “yeni OCA teorisine” yol açmıştır. Dördüncü aşama ise, son yıllarda OCA teorisine yönelik yapılan ampirik çalışmalar aşamasıdır (Mongeli, 2002).

1.2.1 Geleneksel Aşama: OCA Teorisinin Ana Özellikleri

OCA kavramı, esnek ve sabit döviz kurlarının göreceli değerleri üzerindeki tartışmalar bağlamında formüle edilmiştir. Başlangıçta, bir OCA’ya üye olmak için bir ekonomide olması gereken şartlar belirlenmeye çalışılmıştır (Mongelli, 2002). Bunlar aşağıda özetlenmiştir:

a. Fiyat ve Ücret Esnekliği

Friedman (1953)’a göre, para birliği oluşturmayı hedefleyen ülkelerde nominal fiyatlar ve ücretler esnek olduğunda, ortaya çıkan bir şok sonrası ekonominin dengeleme süreci bir ülkede fiyat/ücret düşüşü ve diğer ülkede enflasyon şeklinde gerçekleşebilir. Bu da nominal döviz kuru ayarlamalarına olan ihtiyacı azaltacaktır. Bunun için fiyat ve ücret esnekliği, özellikle çok kısa vadede uyum sürecini kolaylaştırmak için çok önemlidir (Kawai, 1987: 740-742).

b. Üretim Faktörlerinin Hareketliliği

Bir OCA içinde faktör (özellikle işgücü) hareketliliğinin yüksek olması, talep ve arzdaki dengesizliklerine tepki olarak ülkeler arasındaki faktör fiyatlarını ve nominal döviz kurunu değiştirme ihtiyacını azaltabilir (Mundell, 1961). Sabit döviz kurunun uygulanması; fiyat istikrarını ve tam istihdam hedeflerini gerçekleştirmek

için, ülkeler arasında yüksek faktör hareketliliğinin olmasını gerektirmektedir. Ancak, emeğin ve sermayenin uluslararası hareketliliği arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Uluslararası sermaye hareketliliği, bir ülke tarafından doğrudan yatırımın üretebildiği ve başka bir ülke tarafından emilebildiği hız ile sınırlıdır. Emeğin hareketliliği ise, göç ve yeniden eğitim maliyetleri gibi bazı maliyetler nedeniyle çok kısa vadede düşük olabilir. Ancak, orta ve uzun vadede emeğin hareketliliği muhtemelen daha yüksek olabilir ve kalıcı şoklara uyumu kolaylaştırabilir (Corden, 1972: 15).

c. Finansal Piyasa Entegrasyonu

Ingram (1962), OCA içinde, finansal piyasaların entegrasyonunun, bir şok sonrasında ortaya çıkan dış dengesizliklerin finansmanını kolaylaştırabileceğini ve döviz kuru ayarlama ihtiyacını azaltabileceğini dile getirmiştir. Ingram (1962), finansal entegrasyonun; sermaye girişlerini teşvik ederek, uzun vadeli faiz oranlarındaki farklılıkları azaltarak ve kaynakların daha verimli bir şekilde tahsis edilmesini teşvik ederek geçici olumsuz bozuklukları giderebileceğini açıklamıştır.

Para birliğinde yüksek bir finansal entegrasyonun olması, bir şok sonrası ortaya çıkan dış dengesizliklerin olumsuz etkileri, örneğin A ve B ülkesi arasındaki sermaye akışları yoluyla dengelenebilir. Buna ek olarak, faiz oranlarındaki küçük değişiklikler bile A ve B ülkeleri arasındaki sermaye akışlarını etkileyerek, kaynakların verimli bir şekilde tahsis edilmesini ve dış dengesizliklerin finansmanını sağlayabilir (Ingram, 1962; Mongeli, 2002: 9).

d. Ekonominin Dışa Açıklığı

McKinnon (1963), ülke ekonomisi dış dünyaya ne kadar açıksa, esnek döviz kuru sistemine ilişkin faydanın o kadar düşük olduğunu dile getirmiştir. Açıklık seviyesi ne kadar yüksekse, uluslararası fiyatlardaki değişiklikler yurtiçi fiyatları doğrudan ve dolaylı bir şekilde o kadar fazla etkileyecektir. Bunun yanında kurlardaki bir aşırı değerlendirme durumu ticarete konu olan malların fiyatına ve yaşam maliyetine daha hızlı bir şekilde aktarılacaktır. Böylece, nominal döviz kuru bir ayarlama aracı olarak daha az kullanışlı olacaktır.

e. Ürün Çeşitlendirmesi

Kenen (1969), OCA teorisini ürün çeşitlendirme kavramıyla zenginleştirmiştir. Ürün çeşitlendirilmesi, üretim ve tüketimde ve buna bağlı olarak ithalat ve ihracatta yüksek çeşitliliğin olması anlamına gelmektedir. Yüksek ürün çeşitliliği, farklı sektörlerde ortaya çıkabilen şokların olası etkilerini azaltabilir (Mongelli, 2002). Eğer belirli bir mala yönelik dış talepte sürekli bir düşüş gerçekleşirse, bu sıkıntıyı yaşayan ülke, kaynaklarını daha çekici ve rekabetçi diğer malların üretimine yönlendirmeli ve yeniden tahsis edilmelidir (Benczes, 2014: 89).

Kenen (1969)'a göre, OCA üyeleri veya ortak para birimini benimsemek isteyen ülkelerin ekonomilerinde ürün çeşitliliği olması şarttır. Kenen (1969), daha fazla çeşitliliğe sahip ekonomilerin, OCA üyeliği için daha az çeşitlendirilmiş ekonomilere göre daha iyi aday olduklarını ifade etmiştir. Çeşitlendirilmiş ekonomiler, geçici cari hesap dengesizliğini düzeltmek için ticaret hadlerini ayarlamak veya para birimlerinin nominal değerini devalüe etmek/yeniden değerlemek zorunda değildirlir.

f. Enflasyon Oranlarındaki Benzerlik

Bir para birimi alanına üye olan ülke, enflasyon ve işsizlik gibi belirli makroekonomik değişkenler konusunda farklı hedefler benimsediklerinde bazı zorluklarla karşılaşabilirler. Bazı ülkeler nispeten düşük işsizlik seviyesini tercih edebilir ve daha yüksek enflasyon seviyesinin gerçekleşmesine izin verebilirler. Buna karşılık, diğer bir ülke ise, nispeten düşük enflasyon seviyesini tercih edip işsizlik oranını fazla önemsemeyebilir. Ekonomik şoklar ortaya çıktığında, enflasyon yanlısı ülkeler ekonomik çıktıyı stabilize etmek için enflasyonu hızlandırarak para politikalarını düzenlemeye karar vereceklerdir. Ancak enflasyon seviyesi konusunda daha katı tercihlere sahip ülkeler, kısa vadede olumsuz etkilere sahip olan yapısal reformları uygulayarak sorunları gidermeyi daha faydalı bulabilirler. Bu grup ülkeler, gelecekte hızlandırılmış ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek için kısa vadede işsizlik seviyesinde bir artışın olmasına izin vermeye istekli olabilirler (Benczes, 2014: 90).

Fleming (1971) ülkeler arasındaki enflasyon oranları hem düşük hem de istikrarlı olunca ticaret hadlerinin de istikrarlı olacağını belirtmiştir. Enflasyon

oranlarındaki benzerlik, ticareti teşvik edecek ve daha dengeli cari hesap işlemlerinin gerçekleşmesini sağlayacak ve nominal döviz kuru ayarlama ihtiyacını azaltacaktır. Bununla birlikte, bazı enflasyon farklılıkları sorunlara yol açmayabilir. Az gelişmiş ülkelerin bazı “yakalanma” süreçleri, sürecin bitmesine kadar “Balassa Samuelson” tipi etkilere neden olabilir. Buna ek olarak, Enchengreen (1990) ülkeler arasında benzer bir şekilde dalgalanması gereken şeyin enflasyon oranları değil, ancak ticaret hadleri (yani reel döviz kuru) olduğunu belirtmiştir.

g. Malî ve Siyasî Entegrasyon

OCA'nın geleneksel aşamasındaki düşüncelere göre, ortak bir para birimi kullanan ülkeler, özellikle asimetrik şokların ortaya çıktığı dönemlerde birbirlerine mali dayanışma sağlamalıdır. Kendi ulusal para birimi olmayan ve asimetrik şoklardan olumsuz etkilenen bir ülke, para birimini devalüe edemez ve faiz oranlarında bir değişim yapamaz. Böylece, sorunları gidermek için ülkenin uygulayacağı tek araç, maliye politikası ve mali transferler olacaktır. Bir para alanının kurulması durumunda, ortak bir bütçe, sorunları gidermekte faydalı olabilir. Buna göre, mali transferler, şok döneminde otomatik olarak devreye alınabilecek bir risk paylaşım mekanizmasının temelini temsil edebilir (Benczes, 2014: 92). Ancak, böyle bir mekanizmanın uygulanması, daha çok derin bir siyasi entegrasyon ve risk paylaşımını üstlenmeyi beraberinde gerektirmektedir.

Mintz (1970)'e göre, bütünleşmeye yönelik siyasi irade, ortak bir para biriminin benimsenmesinin en önemli koşuludur. Haberler (1970), üye ülkeler arasındaki politika tutumlarının benzerliğinin, başarılı bir para birimi alanının oluşturulmasında ana koşul olduğunu belirtmiştir. Tower ve Willett (1976)'e göre de, bir para birimi alanının başarılı olabilmesi için, üye ülkeler arasında büyüme, işsizlik ve enflasyon gibi temel değişkenlere yönelik tercihlerin benzer benzerlik olması gerekmektedir.

1.2.1.1 OCA Teorisinin Klasik Aşamasına Yönelik Değerlendirmeler:

OCA teorisinin genel klasik görüşlerine göre (Mundell 1961; Ingram 1962; McKinnon 1963; Kenen 1969; Fleming 1971; Corden, 1972), ülkeler teorisinin ana

şartlarını benzer bir şekilde ne kadar çok uygularlarsa, asimetrik şoklar bir tehdit aracı olmayacak ve böylece ülkeler daha başarılı bir para alanı oluşturabilecektir. Ancak OCA teorisi, bir ülkenin parasal birliğe katılıp katılmaması gerektiğine karar vermede önemli katkılar sağlayabilecek kapsamlı bir koşullar listesi sunmasına rağmen, bu koşulların uygulanabilirliği zaman içinde birçok eleştiriye neden olmuştur.

Robson (1987), OCA'nın özellikleri veya şartları arasında seçim yapmanın veya hangisinin daha önemli olduğunu belirlemenin zor olduğunu dile getirmiştir. Robson (1987)'a göre, hangi özelliklerin önemli veya vazgeçilmez olduğuna bağlı olarak, bir ülke grubunun bir para birimini “optimal” olarak tanımlaması karmaşık bir olaydır. Tavlas (1994), bu karmaşık olayı OCA teorisinin “sonuçsuzluğu” olarak adlandırmıştır. Tavlas (1994), eğer bir ülke yeterince açıksa ve önemli bir uluslararası ticari faaliyete sahipse, ancak ülkenin işgücü hareketliliği de nispeten düşük seviyedeysse, bu ülke kendi ulusal para biriminden vazgeçip ortak para birimini benimseyebilir mi? sorusuna dikkat çekmiştir. Genel olarak daha açık ve küçük ekonomilerin sabit döviz kuru sistemini benimsemeleri tavsiye edilir, hatta açıklık özelliği kapsamında ana ortaklarıyla parasal olarak bütünleşmesi önerilir. Bununla birlikte, bu küçük ekonomilerin üretimde daha büyük ekonomilere göre daha az çeşitliliğe sahip olması muhtemeldir. Nitekim üretim çeşitliliği özelliğine göre söz konusu ülkeler, esnek döviz kuru rejimine daha iyi aday olacaklardır (Mongelli, 2002: 11).

Krugman (1991)'a göre, bir ülke dış ticarete daha açık olduğu zaman üretimde uzmanlaşma fırsatlarını artırabilir. Çünkü ticaretin önündeki engellerin kaldırılması, ölçek ekonomileri elde etmek için üretimi yoğunlaştırmayı mümkün kılmaktadır. Sonuç olarak, artan açıklığın sabit döviz rejimine elverişli olduğunu öne süren açıklık koşulundan elde edilen çıkarımın aksine, esnek döviz kuru sisteminin istendiğini öne sürerek sektöre özel şoklar, ülkeye özgü şoklar haline gelebilir (Dellas ve Tavlas, 2009: 1126).

OCA'nın şartlarına gösterilen ilgi yıllar geçtikçe azalmaya başlamıştır. Çünkü şartların uygulanmasında hangi şartın daha önemli veya vazgeçilmez olduğunu belirlemek zor olmuştur. Enflasyon oranlarının benzer olması şartına bakılırsa, altın

değişim standardı döneminde enflasyon oranları düşüktü. Ancak, 1970’lerde enflasyon oranlarında hızlı bir yükseliş görülmüştür. Finansal entegrasyon ise ancak 1980’lerde gelişmeye başlamıştır. Tüm bu gelişmeler merkez bankasının yetkisi ve rolünün zaman içinde çarpıcı bir şekilde değişmesine neden olmuştur. Buna ek olarak, siyasi entegrasyon ulusal ve uluslararası düzeyde oldukça farklı anlamlar kazanan geniş bir kavramdır. Bununla birlikte, fiyat ve ücret esnekliği ve üretim faktörlerinin hareketliliği, OCA teorisinde en çok ilgi gören konular arasındadır (Mongelli, 2002: 5; Benczes, 2014: 11).

OCA teorisinin klasik aşamasındaki karşılaştığı zorluklar teorisinin yetersizliğini göstermiştir. Daha sonra, OCA’yı anlatan farklı bir bakış açısı ortaya çıkmıştır. Bu yeni bakış açısı, ortak para biriminin temel maliyetleri ve faydalarını açıklayarak OCA teorisini yeniden ele almıştır.

1.2.2 Maliyet-Fayda Aşaması

OCA teorisinin kriterlerini değerlendirmek için yapılan çalışmalar sonucunda, bu kriterlerin karşılaştırmalı avantajları incelenerek faydaları ve maliyetleri daha sistematik hale getirilmiştir. Bu aşamadaki öncü çalışmalar, Corden (1972), Mundell (1973), Ishiama (1975) ve Tower ve Willet (1976)’e aittir.

Corden (1972), bir para birimi alanına üye olmanın, ulusal para politikası ve döviz kuru üzerinde doğrudan kontrol kaybına neden olacağını belirtmiştir. Cari açık problemi yaşayan bir ülkenin, para birliğinde olduğu için bu sorunu gidermek üzere elinde çok az politika seçeneği kalacağını ileri sürmüştür. Para politikası ve döviz kuru üzerindeki doğrudan kontrolü kaybetmek, özellikle bir para birimi alanındaki asimetrik şokların ardından önemli bir maliyet oluşturacaktır. Corden (1972) ayrıca bir para birimi alanında üretim faktörleri hareketliliğinin oldukça önemli olduğunu belirtmiştir. Ancak, işgücü hareketliliği bazı maliyetleri (göç ve yeniden yerleşim maliyetleri) gündeme getirmektedir ve kısa vadede arzdaki şokların giderilmesi zor olacaktır.

Genel olarak, bir ülkenin istikrar için para politikasını ve döviz kurunu kullanamaması, bir para birimi alanına katılmanın en önemli maliyeti olarak kabul

edilmiştir. Ancak, bu durum küçük açık ekonomiler açısından bakıldığında farklı olacaktır. Çünkü sınırsız sermaye hareketliliğini ve bağımsız bir para politikasını bir arada sürdürmek imkansızdır. Küçük açık ekonomiler, döviz kuru istikrarını sağlamak amacıyla para birimlerini ana ticari ortaklarına bağlamakta ve böylece para politikasının bağımsızlığını azaltmaktadır (Horvath ve Komarek, 2002: 13).

Ishiyama (1975)'ya göre, bir para birimi alanına katılmak için gerçekleşmesi gereken tek koşul, her ülkenin kendi çıkarları ve refahı bakımından bir para birimi alanına katılmanın maliyet ve faydalarını değerlendirmesidir.

Tower ve Willet (1976) OCA'nın özelliklerini değerlendirip tek bir para birimi alanına katılmanın maliyet ve faydası arasındaki dengeleri açıklamışlardır. Onlara göre, bir ülkenin ekonomisi ne kadar açıksa ortak paranın faydası da artacaktır. Ancak para alanındaki dış kısıtlama nedeniyle, iç dengeyi sağlamak için isteğe bağlı makroekonomik politikaların kullanımı kısıtlı olacaktır.

McKinnon (2001), Mundell (1973)'in ikinci katkısını yeniden keşfetmiştir. Mundell (1961)'in çalışması, OCA teorisine katkı sağlayan ilk çalışma olarak kabul edilmektedir. Mundell'in ilk katkısı, para birliğini oluşturmak için gerekli olan şartların belirlemesidir. Mundell (1961)'e göre, bir para birliği oluşturmak için, bölgede bir ülkeden diğerine emek faktörünün güçlü hareketliliği veya ücret ve fiyatlarda güçlü bir esneklik olmalıdır.

Mundell'in ikinci katkısı, uluslararası risk paylaşımı için ülkeler arası varlık tutma biçimindeki finansal entegrasyonun etkilerini ele almasıdır. Tek bir para birimini benimseyen ülkeler, gelir kaynaklarını çeşitlendirerek ve döviz rezervlerini bir havuzda toplayarak aralarındaki asimetrik şokların etkilerini azaltabilirler (Mongelli, 2002: 13).

Para birliğinin temel maliyeti, üye ülkelerin kendilerine özgü para politikalarını ve döviz kurunu makroekonomik ayarlamaların bir aracı olarak kullanmamalarıdır. Bir para birliğine katılmanın maliyeti ve faydalarını belirlemek, ilgili ekonomilerin yapısal özelliklerine bağlıdır. Eğer bir ülke grup içi ticarete açıksa, ortak bir para biriminden

elde edeceği kazançlar grup dışındaki ülkelerle ticari bağlantıları daha çok olan ülkelerden daha büyük olacaktır (Tavlas, 2008: 14).

Bir para birimi alanına katılmak, farklı para birimini kullanan ülkeler arasında gerçekleşen mal ve hizmet ticaretinden dolayı ortaya çıkan işlem maliyetlerinde azalma sağlayabilir. Daha yakın uluslararası ticari bağlantılara sahip olan ülkeler potansiyel olarak ortak para biriminden büyük fayda sağlayacaklar ve para birimi alanına üye olma olasılıkları da daha yüksek olacaktır (Frankel ve Rose 1996: 1).

Mongelli (2002)'ye göre, bir para birimi alanına katılmak; paranın kullanılabilirliğini artırıp ticareti ve bölgeler arası doğrudan yabancı yatırımları teşvik edecek, bölge içi nominal döviz kuru belirsizliğini yok edecek, daha geniş ve daha şeffaf finansal piyasalara erişim sağlayacaktır. Tek bir para biriminin benimsemesinden kaynaklanan maliyetler ise, esas olarak, doğrudan ulusal hükümetlere sunulan daha dar bir politika araçları menüsünden kaynaklanmaktadır.

1.2.3 Yeniden Değerlendirme Aşaması: Yeni OCA Teorisi

1980'li yıllardan itibaren dünyadaki küreselleşme ve bölgeselleşme eğilimlerinin artmasıyla, OCA teorisine ilişkin yeni değerlendirmeler ortaya çıkmıştır. Bu aşamada, OCA teorisinin “dışsal” (exogenous) ve “içsel” (endogenous) paradigması ile ilgili tartışmalar gündeme getirilmiştir.

Eski OCA teorisi olarak bilinen dışsal paradigmaya göre tek bir para biriminin uygulanabilirliği OCA kriterlerinin veya şartlarının yerine getirilmesi ile bağlantılıdır. Bu konu ile ilgili öne çıkan çalışmalar arasında; Mundell (1961) ile McKinnon ve Kenen (1969)'in çalışmaları yer almaktadır. Bu kriterlere uymak, ülkelerdeki şokların benzer olmasına olanak sağlayacaktır. Bir grup ülkede arz ve talep şokları ile ekonominin uyum hızı benzerse, para politikası bağımsızlığına olan ihtiyaç sınırlı olacaktır. Dolayısıyla, ortak para birimini benimsemenin net faydaları daha yüksek olacaktır (Jurek, 2004: 39).

Parasal birliğini net faydalarının nasıl elde edileceğini açıklamak için dışsal yaklaşımın yetersizliği, ortak para birimi benimsemenin net faydalarını daha iyi

anlatan içsel paradigmanın (yeni OCA teorisi) ortaya çıkmasına neden olmuştur. (Mignamissi, 2018: 71). Frankel ve Rose (1996) çalışmalarında eski OCA teorisine karşı çıkararak OCA kriterlerinin ortak olarak içsel olduğunu ve zamanla geliştiğini öne sürmüşlerdir.

Frankel ve Rose (1996)'a göre, bir grup ülke arasında bir para birliğinin oluşturulması, ticaretin yoğunlaştırılması için koşullar yaratacaktır ve ülkelerin ekonomik döngülerini yakınlaştıracaktır. Para birliğinde iş döngüleri benzer olunca, asimetrik şok olasılığı önemli ölçüde azaltılabilir. Başka bir ifadeyle, para birliğine üye olmak için geleneksel kriterlerin (ex ante) para birliğe üye olmadan önce yerine getirilme şartı artık zorunlu değildir. Çünkü yeni OCA teorisi, tek para birimini benimsemenin sonradan faydalı olacağını öne sürmektedir.

1980'li yıllarda OCA teorisinin gelişme hızında bir yavaşlama meydana gelmiştir. Sonuçsuzluk ve tutarsızlık sorunları ve güçlü ampirik desteğin olmaması, OCA teorisini ekonomistler arasında bir tartışma konusu yapmıştır. Ishiyama (1975), OCA teorisini sadece döviz kuru politikası ve para reformunun pratik sorunlarına çok az katkı sağlayan skolastik bir tartışma olduğunu dile getirmiştir.

1980'lerin sonlarından OCA teorisi literatürde çok ilgi gören bir konu olmuştur. Üyeleri için önemli katkılar sağladığı düşünülen Avrupa Para Birliği tecrübesi, diğer bölgelerde para birliğine ve OCA kriterlerine gösterilen ilgiyi artırmıştır. Avrupa Para Birliği'ne olan ilgi arttıkça, OCA teorisi iktisatçıların ve politika yapıcılarının ilgisini yeniden çekmeye başlamıştır. Bu gelişmeler, teorinin bazı kriterlerinin yeniden gözden geçirilmesine yol açmıştır. Bu gelişmeler aşağıda ele alınmaktadır (Mongelli, 2002: 14):

a. Para Politikasının Uzun Vadeli Etkisizliği ve Güvenirlik Sorunu

Bir para birimi alanına katılmanın temel maliyeti, ulusal para politikası üzerindeki kontrolün kaybedilmesidir. Ancak, parasalcıların Phillips eğrisine yönelik eleştirileri bu maliyetin değerlendirmesini değiştirmiştir. McCallum (1989), para politikasında öngörülen bir değişikliğin, işsizlik veya reel GSYİH gibi reel değişkenler üzerinde hiçbir etkisinin olmadığını açıklamıştır. Daha sonra doğal işsizlik oranı fikri

kabul edilmiştir ve böylece, politika yapıcılar, arzu edilen işsizlik ve ekonomik faaliyet seviyesini gerçekleştirmeye odaklanmak yerine belirli bir enflasyon oranını gerçekleştirmeye yönelmiştir (Artis, 1991: 315-321). Sonuç olarak, para politikası üzerindeki kontrolü kaybetmenin maliyeti oldukça düşük kalmaktadır.

Pratikte ölçülmesi zor olmasına rağmen, ülkeler farklı kısa dönem Phillips eğrilerine sahip olabilirler. Dolayısıyla, özellikle ülkeler enflasyon ve işsizlikle ilgili farklı politika tercihlerine sahipse, bağımsız bir para politikasından vazgeçmenin bir maliyeti olabilir (Corden, 1994: 136-137).

Genel olarak, para politikası ve döviz kuru üzerindeki doğrudan kontrolü kaybetme maliyetinin öncü aşamalarda yüksek olduğu kabul edilmektedir. Ancak, parasalcıların konu ile ilgili görüşlerinden sonra, bu maliyetin az olduğu ortaya çıkmıştır (Mongelli, 2002: 12).

Dellas ve Tavlas (2009) para birimi alanının fayda ve maliyetini araştıran son çalışmalarında önemli bir sonuç ortaya koymuşlardır. Elde edilen sonuçlara göre, yüksek enflasyon geçmişine sahip ülkeler, bölgesel bir merkez bankasına sahip para birliğine katıldıklarında, kredibilite sağlanır, faiz oranları düşer ve düşük enflasyon dengesine geçilir ve işsizlik maliyeti azalır. Bu gelişmeler, yüksek enflasyon geçmişine sahip olan bazı ülkelerin Avrupa Para Birliği'ne katılma arzusunu desteklemeye yardımcı olmuştur.

Giavazzi ve Giovannini (1989)'ye göre, yüksek enflasyon geçmişi olan ve düşük enflasyon hedefine ulaşmada kararlı olan bir ülke için, düşük enflasyonlu kredibilitiyi elde etmenin en kolay yolu, ulusal para politikası bağımsızlığından vazgeçerek düşük enflasyonlu bir ülke ile tam bir parasal birliği kurarak “ellerini bağlamaktır”.

b. Kur Ayarlamaları Her Durumda Etkili mi?

Geleneksel OCA teorisi, bir istikrar aracı olarak döviz kuru ayarlama politikasından vazgeçmenin ortaya çıkardığı maliyetlere büyük önem vermiştir. Ancak, bu aracın etkinliği son yıllarda bir tartışma konusu olup farklı eleştirilerin çıkmasına yol açmıştır. Finansal varlık fiyatlarının yavaş ayarlanması nedeniyle döviz

kuru ayarlamalarının daha uzun gecikmelerle işlediği vurgulanmaktadır. Bunun yanında, döviz kurunu etkileyen negatif finansal şoklardan ötürü, döviz kuru aracılığıyla istikrarın sağlanması konusunda da şüpheler bulunmaktadır. Ayrıca, döviz kuru ayarlamaları başlı başına bir ekonomik rahatsızlık kaynağı haline gelebilir ve bu da döviz kuru ayarlamalarının bir istikrar aracı olarak faydasını azaltmaktadır (Jurek, 2004: 38).

Bununla birlikte, nominal döviz kuru ayarlamalarının oldukça etkili olduğunu öne süren çalışmalar da bulunmaktadır. De Grauwe (2000), Belçika'daki 1982 devalüasyonun yurtiçi ve ticari hesap dengesinin sağlanmasına yardımcı olduğunu belirtmiştir. Sachs ve Wyploz (1986) da Fransız devalüasyonu da bir başarı olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu görüşü benimseyenlere göre, döviz kuru aracı üzerindeki doğrudan kontrolü kaybetmenin bazı maliyetleri olabilir. Bu maliyet, genelde bazı krizlerin ardından daha şiddetli deflasyonlarda kendini göstermektedir. Bu olayın çözümü ise, fiyat ve ücret esnekliğini artırarak reel döviz kuru esnekliğini artırmaktır.

c. Tek Para Birimi ve İşgücü Piyasaları

Mongelli (2002), işgücü piyasası kurumlarında farklılıklar olması halinde birliğe üye ülkeler arasında benzer şokların olmasına rağmen ücret ve fiyatlarda farklı değişimler görülebileceğini ifade etmiştir. Bruno ve Sachs'a (1985) göre, ücret pazarlığında merkezileşme derecesine bağlı olarak ortaya çıkan arz şoklarının çok farklı makroekonomik etkileri olabilmektedir. Nitekim ücret pazarlığı merkezileşme derecesi çok yüksek olduğunda, işçi sendikaları ücret artışlarının enflasyonist etkilerini içselleştirme eğilimindedir, reel ücretlerdeki değişimler kontrol altına alınabilir ve negatif arz şoku kısa süreliğine devam edecek ve ekonomik aktivitedeki bozulmaların etkileri daha az olacaktır.

Calmfors ve Driffil (1988), ücret pazarlığının merkezileşmesi ile işgücü geliri arasında doğrusal bir ilişkinin olmadığını ileri sürmüşlerdir. Dolayısıyla işgücü piyasası kurumlarında farklılık gösteren ülkelerin, bir para birliği oluşturmalarının daha fazla maliyete katlanacakları anlamına geldiğini vurgulanmıştır (De Grauwe, 2000: 20-21).

1.2.4 OCA Konusundaki Ampirik Çalışmalar

Frankel ve Rose (1996), Mundell (1961)'den itibaren OCA teorisi ile ilgili geniş bir literatür oluştuğunu ifade etmişlerdir. Bunlar arasında Mckinnon (1963); Kenen (1969), Tavlas (1992), Bayoumi ve Eichengreen (1997) gibi önemli çalışmalar bulunmaktadır. Söz konusu çalışmaların önemli bir bölümü, kurulması hedeflenen parasal birliğin üyelerine ilişkin dört kriter üzerinde odaklanmıştır. Bunlar; ticaretin kapsamı, şok ve döngülerin benzerliği, işgücü hareketliliğin derecesi ve malî transfer sistemidir. Bu dört kriterden herhangi birini karşılayan ülkeler arasındaki bağlantılar ne derecede büyük olursa, ortak para birimi o kadar uygun olacaktır (Frankel ve Rose, 1996: 3).

Genel olarak, OCA teorisine yönelik ampirik çalışmalar, üye ülkelerin arasındaki şokların benzerliği ve dışa açıklık derecesi üzerine odaklanmıştır. Aşağıda teoriye yönelik bazı ampirik çalışmalar doğrultusunda özellikle CFA Frangı bölgesindeki para birliğinin işleyişini araştırmak amacıyla bölgedeki ülkelerin OCA alanı oluşturup oluşturamayacağını test eden çalışmaların üzerine durulacaktır.

Frankel ve Rose (1996), uluslararası ticaret kalıpları ve uluslararası iş döngüsü arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yirmi sanayileşmiş ülke için otuz yıllık verileri kullanarak, güçlü ve çarpıcı ampirik bulgular ortaya çıkarmışlardır. Daha yakın ticari ilişkilere sahip ülkeler, daha sıkı ilişkili iş döngülerine sahip olma eğilimindedir. Dolayısıyla, ülkelerin, ekonomik entegrasyona girmeye başladıktan sonra, önceki durumlarından farklı olarak bir para birliğine giriş şartlarını karşılama olasılıklarının daha yüksek olduğu sonucuna varmışlardır.

Bayoumi ve Eichengreen (1998), OCA teorisini sanayileşmiş ülkelerin döviz kurlarıyla ilişkilendirmeye çalışmışlardır. Sonuçlar, literatürde gösterilen çoğu bilgilerin tersine, OCA teorisinin işaret ettiği değişkenlerin önemli ölçüde açıklayıcı güce sahip olduğunu göstermektedir. Daha dalgalı döviz kuru sistemini benimseyen ülkeler daha büyük asimetrik şoklara maruz kalacaklardır. İstikrarlı döviz kuruna sahip olanlar ise, ticarete bağımlılıkları ve küçük boyutları nedeniyle döviz kuru değiştiğinde yerel para biriminin işlem değerinde en büyük düşüşü yaşayacaklardır. Asimetrik

şoklar, döviz piyasası baskısını büyütüp döviz kuru değişkenliğini artırmaktadır. Ancak, küçük boyut ve ticaret bağımlılığı, müdahaleyi teşvik ederek döviz kuru değişkenliği azaltmaktadır.

Rose (2000), döviz kuru oynaklığı ve parasal birliğin uluslararası ticaret üzerindeki etkilerini değerlendirmek amacıyla, 1970-1990 döneminde 186 ülkeyi kapsayan bir panel yerçekimi modeli kullanmıştır. Sonuçlar, para birliğinin uluslararası ticaret üzerinde büyük bir pozitif etkisi ve döviz kuru oynaklığının küçük bir olumsuz etkisi olduğunu göstermektedir. Buna ek olarak, aynı para birimini paylaşan ülkelerin, farklı para birimini kullanan ülkelere üç kat daha fazla ticaret yaptıklarını öne sürmektedir.

Frankel ve Rose (2002), Rose'un (2000) çalışmasının çerçevesini genişletip 200 ülkeyi kapsayan bir panel veri kullanmışlardır. Elde ettikleri bulgulara göre; para birliğine üye ülkeler arasında üç kat daha fazla ticaret yapılmaktadır. Ticaretin saptırıldığına dair bir kanıt bulunmamıştır ve ticaretteki her %1'lik artış, kişi başına geliri %0,33 oranında artırmaktadır. Bu sonuçlar, dilsel, tarihsel ve politik bağlantıların dahil edilmesine bağlıdır.

Alesina vd. (2002), farklı ülkelerin dolar, euro veya yen'i çapa (anchor) olarak benimsemelerinin fayda ve maliyetini değerlendirmişlerdir. Sonuçlara göre, iyi derecede tanımlanmış euro ve dolar alanları var gibi görünse de yen alanı yok gibi görünmektedir. Başka bir ülkenin para biriminin benimsenmesinin ikili ticareti artırıp fiyatların birlikte hareketini sağlaması muhtemeldir.

Edwards ve Magendzo (2002), 1970-1998 dönemi için büyüme oranı, büyüme oynaklığı, enflasyon ve kişi başına geliri panel veri analizi kullanarak analiz etmişlerdir. Çalışmanın amacı, ortak para birimine katılmanın olası etkilerini incelemektir. Elde edilen sonuçlara göre, para birliği, enflasyon oranını düşürür ancak makroekonomik oynaklığı artırmaktadır.

Campos vd. (2019), para birliğinin ekonomik faaliyetin senkronizasyonu üzerindeki etkilerini araştırıp sistematik bir değerlendirme sunmuşlardır. Avrupa'ya odaklanarak, tasarım ve tahmin özelliklerini içeren yaklaşık üç bin iş döngüsü

senkronizasyon katsayısından oluşan bir veri tabanı oluşturmuşlardır. Elde edilen sonuçlar, 1999 yılında euronun piyasaya sürülmesinden önce yaklaşık 0,4 olan senkronizasyon, euronun piyasaya sürüldükten sonra 0,6'ya yükseldiğini göstermiştir. Bu artış hem Euro üyelerinde hem de Euro üyesi olmayan ülkelerde meydana gelmiştir.

Boughton (1991), Para birliği perspektifinden bakıldığında Afrika bölgesinin optimum bir para birimi oluşturmayacağını ileri sürmüştür. Ancak Fransa, sistemin ayrılmaz bir parçası olarak dikkate alındığında; disiplin, güvenilirlik ve uluslararası rekabetçiliğin istikrarı dahil olmak üzere önemli faydalar sunacağı belirtmiştir.

Bayoumi ve Ostry (1995), Sahra Altı Afrika (SSA) bölgesindeki mevcut ve sağlam olmayan parasal düzenlemelerin, OCA teorisinin kriterlerini karşılayıp karşılamadığını incelemişlerdir. Çalışmada, ülkeler arasındaki istikrarsızlıkların boyutu ve korelasyonu ve bölge içi ticaretin derinliği analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, SSA ülkeleri yakın gelecekte daha büyük para birliklerinden çok az fayda sağlayacaklardır.

Bigut ve Valev (2005) Doğu ve Güney Afrika'da para birlikleri oluşturma potansiyelini araştırmak için VAR tekniklerini kullanmışlardır. Çalışmada ele alınan ülkeler hem para birliği üyeleri hem de parasal birliğe üye olmayan ülkeleri kapsamaktadır. Bu ekonomilerin yaşadığı ekonomik şokları çözüp arz ve talep bozulmaları ve tüm ülke çiftleri için korelasyonlar incelenmiştir. Her ne kadar ekonomik şoklar arasında yüksek düzeyde korelasyon olmamasına rağmen tüm bölge, bir para birliğinden fayda sağlayabilecek üç alt bölge kümesi tespit edilmiştir.

Houssa (2008), toplam talep ve toplam arz şoklarının dalgalanmalarını incelemiştir. Sonuçlar, Batı Afrika ülkelerinde asimetrik arz şokları bulunduğunu göstermektedir. Yani bu ülkeler bir para birliğine giderlerse zorluklarla karşılaşacaklardır. Ancak Fransızca konuşan ülkelere talep şoklarının benzer olduğu görülmüştür.

Jul-Armanda (2009), OCA bağlamında Batı Afrika ülkeleri arasındaki asimetrik şokların olumsuz sonuçlarının, bölgesel ticaretin yoğunlaşması ve bölgesel kredi piyasalarının geliştirilmesi ile hafifletilebileceğini ileri sürmüşlerdir.

Nathaniel vd. (2019) döviz kuru rejimlerinin Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu'nda (ECOWAS) ekonomik bütünleşmeye etkisini incelemiştir. Çalışmada 1980-2017 dönemini kapsayan dış ticaret açığı, reel GSYİH, kişi başına gelir, ulaşım maliyeti, ortak dil, tarife ve döviz kuru değişkenleri yardımıyla panel sabit etkili model tekniği uygulanmıştır. Elde edilen bulgular sonucunda ekonomik entegrasyonun teşvik edilmesinde döviz kuru rejimlerinin önemli bir rol oynadığı sonucuna varılmıştır.

Genel olarak OCA kriterlerine odaklanan literatür taraması, tipik olarak Güney Afrika dahil olmak üzere, görece küçük bir ülke grubunun parasal birleşme için gerekli kriterleri karşıladıklarını göstermektedir. Ancak mevcut ekonomik koşullara göre para politikasını ayarlayan bir merkez bankasından vazgeçmenin maliyeti (örnek yüksek enflasyon), ticari faaliyetlerdeki artışın faydasından daha fazla olabilir.

Zhao ve Kim (2009), CFA Frangı bölgesinin özelliklerini araştırıp OCA kriterleri kapsamında Ekonomik ve Parasal Birliği (EMU) ile karşılaştırmışlardır. Ülkeye özgü, bölgesel ve küresel şoklar tarafından belirlenen ulusal çıktıların modellenmesi için, yapısal vektör otoregresyon yöntemi kullanılmıştır. Sonuçlar, CFA Frangı bölgesi ülkelerinin ulusal çıktılarının ülkeye özgü şoklardan güçlü bir şekilde etkilendiğini göstermiştir. Ancak, EMU'ye katılan Avrupa ülkelerinde, bölgesel şokların daha çok önemli olduğu belirtilmiştir. Buna ek olarak, CFA Frangı bölgesi ülkelerinin yapısal açıdan birbirinden farklı olduğu ve dolayısıyla asimetrik şoklara maruz kalma olasılığının yüksek olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca bölgenin optimum bir para alanı oluşturmadığı ve başka faydalarla tazmin edilmediğinde üye ülkeler için maliyetli bir düzenleme olacağı ileri sürülmüştür.

Carmignani (2010), CEMAC'ta üyeler arasında iş döngüsünün senkronizasyon derecesini incelemiştir. Üç farklı istatistiksel boyut boyunca döngü senkronizasyonunu inceleyerek elde ettiği sonuçlar 1960-2007 döneminde senkronizasyon derecesinin

düşük kaldığını, ancak zaman içinde marjinal olarak arttığını göstermiştir. Bu bulgular, Afrika'daki ekonomik entegrasyon sürecinin tasarımı için, önemli çıkarımlar sunmaktadır. Bunlar; Afrika'daki parasal birleşme ile ilgili olarak, CEMAC deneyimi, para alanlarının uzun bir süre sonra bile mutlaka içsel olarak optimal olmadığını göstermektedir. Bu nedenle, yeni para alanları kurulmadan önce ülkelerin optimallik kriterlerini tam olarak karşılaması muhtemelen gerekli değildir.

Couharde vd. (2013), birçok OCA kriterlerini karşılayamamasına rağmen CFA Frangı bölgesinin birkaç on yıl boyunca para birliğini nasıl başarıyla sürdürdüğünü açıklamaya çalışmışlardır. Yazarlara göre, CFA Frangı bölgesi, optimum olmasa da en azından sürdürülebilir durumdadır. Bu sürdürülebilirlik hipotezini Davranışsal Denge Değişim Oranı yaklaşımına dayanarak test etmişlerdir. Buna ek olarak, CFA Frangı bölgesi ülkeleri için reel döviz kurlarının dengeye yakınsama sürecini değerlendirip diğer SSA ülkeleri ile karşılaştırmışlardır. Sonuçlar, diğer SSA ülkelerinin yanı sıra CFA Frangı ülkelerinin her biriyle karşılaştırıldığında, CFA bölgesinde bir bütün olarak iç ve dış dengelerin desteklendiğini ve ayarlamaların kolaylaştırdığını göstermektedir.

Laffiteau ve Edi (2014), 1990-2012 dönemine ait verileri doğrultusunda CEMAC ekonomilerinin nominal ve reel düzeyde yakınsama derecesini ölçmüşlerdir. Ekonometrik tahminlerin sonuçları, nominal göstergeler açısından (enflasyon, temel bütçe dengesi, kamu borç oranı), ekonomiler arasında bir yakınsama bulunduğunu göstermiştir. Reel düzeyde, CEMAC ekonomilerinde özellikle 2001'den sonra farklılaşma eğilimi görülmüştür.

Landry ve Guy Albert (2015), para politikası kararlarının ekonomik faaliyet ve enflasyon üzerindeki etkilerini belirleyip analiz etmeye ve CEMAC bölgesinde en etkin aktarım kanalını belirlemeye çalışmışlardır. Elde ettikleri sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

- SVAR analizinde tek tek ülkeleri hesaba katmak, aktarım kanallarının zayıf olduğunu ve ekonomi üzerinde para politikası eylemi için bir şok ve zaman çerçevesi asimetrisinin olduğunu göstermektedir.

- Gabon, Ekvator Gine'si, Kongo, Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nde aktarım kanallarının nerdeyse tamamen çalışmadığını göstermektedir. Ayrıca, politika faizi ve para arzı üzerindeki şoklar, küçük olmakla birlikte sadece Kamerun'da gerçek anlamda önemli etkilere sahiptir.
- Ekonomiye kredi vermeye yönelik bir şok, yaklaşık üç çeyrek için zayıf enflasyonist etkilere sahiptir.

Landry ve Ferry (2017), 1987-2011 dönemine ait veriler yardımıyla CEMAC'ta topluluk içi ticaretin döngülerin daha fazla senkronizasyona ve dolayısıyla para politikasının daha fazla etkinliğe izin verip vermediğini incelemişlerdir. Frankel ve Rose (1996) gibi, reel GSYİH'nin döngüsel bileşenini belirlemek için Hodrick ve Prescott filtresini kullanmışlardır. Elde edilen sonuçlara göre, CEMAC ülkeleri birbirleriyle ne kadar çok ticaret yaparlarsa, alt bölgedeki şokların simetrisi o kadar büyük olur ve bu koşullar altında para politikasının etkinliği artacaktır. CEMAC ülkelerinin, para politikası etkinliği için önemli olan döngülerin senkronizasyonunu artırmak üzere (çok düşük olan) alt bölgede topluluk içi ticareti artıracak koşulları yaratmaları gerekmektedir. Bu, yeterli ulaşım altyapısının sağlanması ve kayıt dışı ticaretin boyutunun azaltılmasına katkıda bulunan önlemler yoluyla başarılabilir.

Landry ve Patrik-N. D (2017), para politikası şoklarının CEMAC bölgesinde, ekonomik büyüme, iç parasal istikrar (enflasyon) ve dış parasal istikrar (dış karşılık oranı, döviz rezervleri) üzerindeki etkisini 2001:Q1 – 2016:Q4 dönemi için Bayesyon VAR modeli yardımıyla değerlendirmişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre;

- CEMAC bölgesinde faiz oranı kanalı sınırlıdır.
- Para politikası şoklarının ekonomik büyüme üzerinde bir etkisi yoktur. Kullanılan araca bağlı olarak parasal tabandaki şokların faiz oranları üzerindeki şoklardan daha önemli etkileri bulunmaktadır.
- Talep şoklarının dış parasal istikrarın dinamikleri üzerinde nicel parasal şoklardan daha büyük bir etkisi bulunmaktadır.

Dessy-karl ve Patrick-N. D (2018), 1980- 2017 yılları arasında SSA'da merkez bankalarının özerklik derecesinin bütçe açıkları üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Çalışmada, özerklik derecesini yansıtan iki gösterge ve panel veri tekniği

kullanılmıştır. Tahminlerin sonuçları, özerklik derecesi ile bütçe açığı seviyesi arasında anlamsız bir ilişki olduğunu göstermiştir.

Juliot ve Landry (2018), CEEAC ülkelerinin ekonomik döngülerini karakterize etmek ve tarihlendirmek amacıyla, 1986-2015 dönemi için, Bry & Boschan algoritmasını (1971) ve Majetti (2012)'nin sansür kurallarını kullanarak parametrik olmayan bir yaklaşıma başvurmuşlardır. Majetti'nin (2012) sansür kurallarına göre Burundi, Kamerun, Kongo, Gabon, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Çad'da herhangi bir büyüme döngüsü gözlenmemiştir. CEMAC ülkelerindeki en büyük düşüşler genellikle 1990 ile 1994 arasında görülmüştür. Bu dönem aynı zamanda durgunluğun en şiddetli olduğu dönemdir. Bulgular, ekonomik döngülerin nedenlerinin içsel veya dışsal olabileceğini göstermektedir. Dışsal nedenler arasında; hammadde fiyatlarındaki düşüş ve çok sayıda kurumsal krizler (darbeler, iç savaşlar) yer alırken, içsel faktörler ise yetersiz finansman, kamu borcunun sürdürülemez durumu, yatırımların daralması ve bütçe açığının kötüleşmesi şeklinde sıralanmıştır. Çalışma, CEMAC'a üye olmayan ülkelere yayılan bir para birliğini oluşturma şansını değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır.

Spencer (2018), Orta Afrika Para Birliği (UMAC) üye devletlerinin Fransa ile yaptıkları parasal iş birliği anlaşması bağlamında, Para Birliği'ndeki faaliyet döngülerinin senkronizasyonunu araştırmıştır. UMAC'taki döngülerin senkronizasyonu, bir yanda büyüme oranı serisinin ikili korelasyonlarının ortalaması ve dağılımı, diğer yanda Harding Pagan faaliyet döngülerinin uyum endeksleri incelenerek değerlendirilmiştir. Sonuçlar, 1980'den 2016'ya kadar olan dönemde, UMAC'ta döngülerin senkronizasyonunun nispeten düşük olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, 2007'den sonra bölgenin iş döngüleri benzerliğinin giderek azalma eğilimi gösterdiği ifade edilmiştir.

Blaise vd. (2018), CEMAC bölgesindeki altı ülkeden oluşan bir panele uygulanan yerçekimi modellerini kullanmışlardır. Çalışma bölgedeki entegrasyonun insanların ve malların hareketliliği ile asimetrik şoklar üzerindeki etkisi incelemiştir. Sonuçlar, CEMAC içi ticaretin, asimetrik ekonomik büyüme ve enflasyon şoklarında

bir azalmaya izin verdiğini göstermektedir. Ayrıca, CEMAC ülkeleri arasındaki insan göçünün eyaletlerdeki işsizlik baskısını hafifletebileceği ileri sürmüştür.

Dessy-Karl ve Patrick-N. D (2019), 1980-2017 döneminde SSA bölgesinde para politikası güvenirliliğinin (CPM) ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelemiştir. Argov vd. (2007) formülasyonundan CPM indeksini hesaplanıp ampirik olarak Mankiw vd. (1992) tarafından geliştirilen temel model ışığında kendileri bir model kurmuşlardır. Ekonomik büyüme denkleminin tahmini ise GMM tahmincisini kullanarak yapılmıştır. Sonuçlar, temel olarak etkin olmayan para politikası aktarım kanalları nedeniyle, kredibilite göstergesinin ekonomik faaliyet üzerindeki etkisinin sınırlı ve önemsiz olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, Sahra Altı Afrika'da ekonomik büyümeyi iyileştirecek bir para politikasının teşvik edilmesi gerekmektedir.

Bölüm değerlendirmesi:

Bu bölümde öncelikle parasal birlik kavramı ele alınmakta, ardından parasal birliğin özelliklerini ve fayda ve maliyetini açıklayan OCA teorisi ele alınmıştır. Böylece para birimi alanına katılmanın fayda ve maliyeti ile ilgili bir teorik çerçeve çizilerek CFA Frangı bölgesine yönelik bir değerlendirme yapılmıştır.

Avrupa para birliğinin doğuşu ile birlikte, ekonomik ve parasal birliklere olan ilgi artış göstermiştir. Nitekim bu birliğin ortaya çıkardığı faydaların görülmesi sonucunda, yeni para birlikleri alanlarının kurulmasına yönelik düşünceler çoğalmıştır.

Para birliğinin temel maliyeti, üye ülkelerin kendilerine özgü olan para politikalarını kullanmamaları ve döviz kurunu makroekonomik ayarlamaların bir aracı olarak kullanmamalarıdır. Bir para birliğine katılmanın maliyeti ve faydalarını belirlemek, ilgili ekonomilerin yapısal özelliklerine bağlıdır. Eğer bir ülke grup içi ticarete açıksa, ortak bir para biriminden elde edeceği kazançlar grup dışındaki ülkelerle ticari bağlantıları daha çok olan ülkelere daha büyük olacaktır.

Tarihsel olarak OCA teorisini açıklayan iki paradigma bulunmaktadır. Bunlar, “dışsal” (exogenous) ve “içsel” (endogenous) paradigmadır. Dışsal paradigmaya göre, potansiyel para birliği üyelerinin ekonomilerinin açıklığı, üretimlerinin çeşitliği, ülkeler arasındaki döviz kuru oynaklığı gibi diğer birçok klasik aşama kriterlerinin uygulanmasıyla optimum bir para alanını kurulabilir.

İçsel paradigma ise, OCA kriterlerinin içsel olduğunu kabul etmektedir. Buna bağlı olarak, bir grup ülke arasında bir para birliğinin oluşturulması, ticaretin yoğunlaştırılması için koşullar yaratır ve ülkelerin ekonomik döngülerini yakınlaştırır. Para birliğinde iş döngüleri benzer olunca, asimetrik şok olasılığı önemli ölçüde azaltılabilir.

OCA teorisine yönelik ampirik çalışmalar, üye ülkelerin arasındaki şokların benzerliği ve dışa açıklık derecesi konuları üzerinde odaklanmaktadır. Bu çalışmada CFA Frangı bölgesindeki para birliğinin işleyişini araştırmak amacıyla bölgedeki ülkelerin OCA alanı oluşturup oluşturmadığını test eden çalışmaların üzerinde odaklanmıştır.

Çalışmalardan elde edilen sonuçlara göre, para birliği perspektifinden bakıldığında Afrika bölgesinin optimum bir para birimi oluşturma olanağı bulunmamaktadır. Ancak Fransa, sistemin ayrılmaz bir parçası olarak dikkate alındığında, disiplin, güvenilirlik ve uluslararası rekabetçiliğin istikrarı dahil olmak üzere önemli faydalar sunulabilmektedir.

CFA Frangı bölgesi ülkelerinin yapısal açıdan birbirinden farklı olduğunu ve dolayısıyla asimetrik şoklara maruz kalma olasılıklarını daha yüksektir. Dolayısıyla, bölgenin optimum bir para alanı oluşturmadığını ve başka faydalarla tazmin edilmediğinde üye ülkeler için maliyetli bir düzenleme olabilmektedir.

Ancak OCA içsel paradigmasını yaklaşımına bağlı olarak, CEMAC ülkeleri birbirleriyle ne kadar çok ticaret yaparlarsa, alt bölgedeki şokların simetrisi o kadar büyük olur ve bu koşullar altında para politikasının etkinliği artacaktır. Böylece para birliğinden maksimum faydayı elde edebileceklerdir. CEMAC ülkeleri, para politikası etkinliği için önemli olan döngülerin senkronizasyonunu artırmak için alt bölgede

topluluk içi ticareti artıracak koşulları yaratmaları gerekmektedir. Bu, yeterli ulaşım altyapısının sağlanması ve kayıt dışı ticaretin boyutunun azaltılmasına katkıda bulunan önlemler yoluyla başarılabılır.

Bu bilgiler ışığında sonraki bölümde çalışmanın esas konusunu oluşturan CEMAC'ı ele alıp bölgenin işleyişini ve ekonomik durumunu incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

ORTA AFRİKA EKONOMİK VE PARASAL TOPLULUĞU VE ORTA AFRİKA DEVLETLERİ BANKASI

Genel olarak, ekonomik ve parasal birliklerde, üye ülkeler arasında hiç engel olmadan sermaye, mal ve işgücü dolaşımının serbest olması ve tek bir para biriminin benimsenmesi gibi ekonomik entegrasyonu karakterize eden ortak temeller bulunmaktadır. En derin entegrasyon süreci (Avrupa Birliği gibi), sermayenin, bireylerin ve malların sınırları herhangi bir engel olmadan geçebileceği bir durumda gerçekleşebilmektedir (Tanzi ve Zee, 1998: 4).

Dünyada artık kendilerini parasal ve ekonomik bloklar halinde örgütleyen ülkeler bulunmaktadır. Bunlar arasında; federasyon olması nedeniyle ekonomik alan özelliği taşıyan Amerika Birleşik Devletleri'nin yanı sıra, ekonomi ve parasal bir birlik olan Avrupa Birliği, 1994'te kurulan Orta Afrika ülkelerinin CEMAC'ı ve Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği'nin WAEMU²'su sıralanabilir.

CEMAC üyelerinin benimsedikleri tek bir para biriminin ve kurdukları tek bir merkez bankasının, üye ülkelerin ekonomik ve finansal yönden entegre olmalarına yardımcı olması beklenmektedir. Böylece CEMAC ülkeleri, ekonomik ve parasal birliğin kurulmasından beklenen faydaları elde edebilirler. Bu bağlamda, bu bölümde Orta Afrika Devletleri Merkez Bankası sistemini ve CEMAC'ın gelişiminin ve yakınsama sürecinin istatistiksel verilerle CEMAC ülkelerini hangi yönde etkilediği teorik olarak incelenmektedir.

Bu çerçevede, ikinci bölümde ilk olarak BEAC ve CFA Frangı'nın kuruluşu ve CEMAC'ın tarihsel gelişimi ele alınmaktadır. Sonrasında CEMAC bölgesindeki para politikası ve CEMAC bölgesindeki yakınsama süreci incelenmektedir. Son olarak, CEMAC bölgesinin ekonomik görünümü üzerinde durularak elde edilen sonuçlar özetlenmektedir.

² Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği, Benin, Burkina Faso, Gine Bissau, Fildişi Sahili, Mali, Nijer, Senegal ve Togo'dan oluşuyor.

2.1 BEAC ve CFA Frangı'nın Kuruluşu ve CEMAC'ın Tarihsel Gelişimi

CEMAC üyesi altı ülkede (Çad, Ekvator Ginesi, Gabon, Kamerun, Kongo Cumhuriyeti ve Orta Afrika Cumhuriyeti), CFA Frangı ortak para birimi kullanılmaktadır. Bu başlık altında BEAC, CFA Frangı'nın kuruluşu ve CEMAC'ın tarihsel gelişimi ele alınmaktadır.

2.1.1 BEAC ve CFA Frangı'nın Kuruluşu

CFA Frangı bölgesi, Fransa ile sömürgeleri aralarındaki ticareti kolaylaştırmak amacıyla kurulmuştur. 1930'larda Fransa, her sömürge de Fransız Frangı ile bağlı olacak para birimleri kurmayı taahhüt etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda bu para birimlerinin çoğu CFA Frangı (Afrika Fransız Kolonileri Frangı- Le Franc des colonies Françaises d'Afrique) veya Pasifik Koloniler durumunda CFP Frangı olarak konsolide edilmiştir. CFA Frangı, savaş sırasında kurulan denizaşırı Fransa için merkez bankası (CCFOM) tarafından çıkarılmıştır. CFA Frangı bölgesinin temel ilkeleri şunları kapsamaktadır:

1. Sabit bir paritede Fransız Frangı'na çevrilebilirlik,
2. Her sömürge için, Fransız Hazinesi'nde "operasyon hesabı" oluşturulması
3. Döviz rezervlerinin %65'sini operasyon hesabına yatırılmak yoluyla konvertibilite garantisinin Fransa'nın elinde tutulması,
4. Bölge genelinde serbest sermaye hareketliliği ve dünyanın geri kalanına karşı ortak bir ticaret ve maliye politikasının oluşturulmasıdır (Boughton, 1991: 2-3).

CFA Frangı bölgesinin başlangıçtaki parasal anlaşmasını, üye ülkelerin 1950'lerin sonlarında ve 1960'ların başlarında bağımsızlıklarını elde ettiklerinde yeniden düzenlenmesine ihtiyaç duyulmuştur. Yeni anlaşmada, para basma ve sistemi denetleme sorumluluğu CCFOM'dan Afrika Merkez Bankalarına devredilmiştir. Bankaların kontrolü başlangıçta Fransa'nın elindeydi ancak 1970'lerin başında ağırlıklı olarak üye ülkelere kaydırılmıştır. Yeni sistemde, CFA Frangı bölgesinde iki

farklı para birimi ve iki paralel kurumsal düzenleme seti bulunmaktadır (Boughton, 1991: 3).

Birinci CFA Frangı, Batı Afrika Devletleri Merkez Bankası (BCEAO) tarafından verilen Afrika Finans Topluluğu Frangı- CFA Frangı, WAEMU'nun yasal para birimidir. İkinci CFA Frangı ise, BEAC tarafından verilen Afrika'da Finansal İş birliği Frangı- CFA Frangı, CEMAC yasal para birimidir.

Euro para birimi piyasaya sürülmeden önce, CFA Frangı Fransız Frangına sabitlenmiştir. Euro'nun piyasaya sürülmesinden bu yana CFA Frangı, Euro başına 655.96 CFA Franklık pariteyle Euro'ya sabitlenmiştir. Bu yeni gelişmeye bağlı olarak CFA Frangı konvertibilitesi tamamen Fransız Hazinesi tarafından garanti edilmektedir. CFA Frangı bölgesi içinde sermaye akışı serbestken, döviz rezervleri iki merkez bankasında merkezîleştirilmektedir ve en az %65'i Fransız Hazinesi tarafından tutulan özel bir işletme hesabına yatırılmaktadır. Buna ek olarak Fransa, iki merkez bankasının yönetim kurullarında delegeler tarafından temsil edildiğinden CFA Frangı bölgesinde karar verme yetkisine sahiptir (Couhard vd., 2013: 428-429).

BEAC bölgesinde, ortak merkez bankası her üye ülke için tanımlanabilir bir para birimi çıkarır, ancak her ülkenin para birimi bölge genelinde yasal ödeme aracı olarak kabul edilir. BCEAO bölgesinde ise, bölge genelinde tek bir para birimi dolaşımdadır. İki bölgesel para birimi eşdeğer olarak tanımlanmıştır ve her ikisi de genel olarak CFA Frangı olarak adlandırılır, ancak bunlar yalnızca kendi bölgelerinde yasal ödeme aracıdır; yani, BEAC tarafından çıkarılan para birimi BCEAO bölgesinde yasal ödeme aracı değildir ve aynı şekilde BCEAO tarafından çıkarılan para birimi BEAC bölgesinde yasal ödeme aracı olarak kabul edilmemektedir (Boughton, 1991: 3).

WAEMU üyeleri, 2019'un Aralık ayında, 2020 yılından itibaren CFA Frangı para birimini bırakıp ECOWAS'ın önerilen ortak para birimine (ECO) geçme kararı almışlardır. Bu yeni para birimi, WAEMU üyeleri ve diğer ECOWAS üyeleri (Nijerya, Sierra Leone, Liberya, Gambiya, Gana ve Gine-) tarafından kullanılması planlanmıştır. Ancak yeni anlaşmada da Fransa'nın garantör rolünün devam etmesi

nedeniyle adı geçen diğer ECOWAS üyeleri anlaşmayı reddetmişlerdir. Böylece bütün ECOWAS üyeleri, yeni ortak para birimi için 2022-2026 dönemini kapsayacak yeni bir yol haritası çizip ECO'ya geçişini 2027'ye ertelemişlerdir.

Günümüzde CFA F kısıtlaması, Afrika'da Finansal İş Birliği Frangı anlamını taşıyıp sadece CEMAC'ın altı ülkesinde kullanılan para birimini temsil etmektedir.

1950'lerde Fransız kolonilerinde bağımsızlık hareketlerinin artmasıyla, Fransa ve kolonileri aralarındaki ilişkilerin yeniden düzenlenmesine ihtiyaç duyulmuştur. Dolayısıyla, 1958 yılında bu ilişkileri düzenleyecek yeni bir yasa çıkarılmıştır. Yeni yasanın amacı, devletlerin özerkliğe sahip oldukları, kendilerini yönettikleri ve kendi işlerini demokratik ve özgürce yönettikleri bir topluluğun yaratılmasına olanak sağlamaktır. Yeni yasa, kolonileri birkaç seçenek arasında seçim yapma olanağı sunmuştur: Statülerini korumak, denizaşırı bir departman haline gelmek (yani cumhuriyete entegre olmak) ve topluluğa üye devlet olmak (yani bağımsızlığı kazanmak) (Mvondo, 2020: 4).

Fransız koloniler, yeni yasanın sunduğu seçenekleri, eşitlik temeli altında, hammadde kontrolü, para birimi, ekonomi politikası, savunma ve dış politika gibi temel sektörleri ortak alana dahil ederek üyelerin egemenliğini kısıtladığını ve Fransa'nın liderliğini yeniden teyit ettiğini düşünmektedirler. Dolayısıyla, Fransız kolonileri, topluluktan ayrılmak ya da toplulukta kalmak için bırakılan seçeneğe bağlı olarak, Fransa ile anlaşıp ayrılma koşullarını belirlemeleri gerekmektedir. Ancak aynı zamanda kolonilerin ana ticaret ortağı Fransa'dır. Bu nedenle, ticaretin temeli olan para biriminin istikrarını garanti altına almak gerekmektedir. Böylece ticareti güvence altına almayı amaçlarken, daha fazla parayı ve genel olarak finansal işlemleri ilgilendiren yeni bir sosyal sözleşmenin ana hatları tanımlanmıştır. Bu, bir yandan Fransa ile CEMAC ülkeleri arasında, diğer yandan da CEMAC ülkeleri aralarında (Ekvator Ginesi 1984'te anlaşmaya katıldı) parasal iş birliği sözleşmesinin imzalanmasının ana konusudur (Mvondo, 2020: 5).

İmzalanan yeni sözleşmenin, güçlü bir para biriminin sabitlenmesi bağlamında daha önce hiç karşılaşılmamış iki özelliği bulunmaktadır; birincisi, operasyon hesabı

anlaşması ve ikincisi Fransa ile yapılan istişaredir. Operasyon hesabı, Fransız Hazinesi nezdinde BEAC adına açılmış, ücretli ve sınırsız kredili mevduat hesabı imkânı sunan bir cari hesaptır. Fransa Ekonomi ve Maliye Bakanı ile BEAC temsilcisi arasında imzalanan anlaşmaya göre faaliyet göstermektedir.

Operasyon hesabının temel amacı, Fransa ve CEMAC ülkeleri arasındaki parasal iş birliğinin dayandığı dört ilkenin uygulanmasını mümkün kılmaktır. Yani, (1) Fransız Hazinesi tarafından CFA Frangının sınırsız konvertibilite garantisi, (2) paritelerin sabitliği, CEMAC'ın ait olduğu Frank bölgesinin para birimlerinin, miktar sınırlaması olmaksızın sabit paritelerde kendi aralarında dönüştürülebilir olmasını sağlamak, (3) Frank bölgesi içinde serbest transfer edilebilirlik ve (4) rezerv varlıklarının BEAC'de ve ardından operasyon hesabında olmak üzere iki düzeyde merkezileştirilmesidir (Mvondo, 2020: 5-6).

2.1.2 CEMAC'ın Tarihsel Gelişimi

Bölgesel bir entegrasyon süreci genel olarak ekonomik, siyasi ve sosyal birçok hedefe dayanmaktadır. Bu hedeflerin arasında, para birliği ekonomilerinin yakınsamasına ilişkin hedef ve dezavantajlara maruz kalmadan optimal bir para birimi alanının avantajlarından faydalanma bulunmaktadır (Laffiteau ve Edi, 2014: 31).

CFA Frangı bölgesinin durumu birkaç açıdan farklı görünmektedir. Bölgedeki kurulan parasal birlik, bölgenin ekonomik entegrasyon süreci tamamlanmadan önce kurulmuştur. CFA Frangı bölgesindeki ülkeler, 1994 yılına kadar oldukça sınırlı derecede ekonomik ve finansal entegrasyona ve bölgesel iş birliğe sahiptiler. Bir dizi idari kısıtlama, vergi farklılıkları ve korumacı ticaret politikaları, bölgede tek bir pazarın kurulmasına engellemiştir. Fransa ile olan özel ekonomik ve siyasi bağların devam etmesi, CFA Frangı bölgesindeki politika yapıcılarının kararlarını etkilediğini görünmektedir (Zhao ve Kim, 2009: 1878).

1994 yılında Orta Afrika Gümrük ve Ekonomik Birliği'nden (UDEAC) ortaya çıkan CEMAC, farklı sözleşmeye bağlı olan iki birlikten oluşmuştur. Birinci sözleşme, Orta Afrika Para Birliğini kuran sözleşmedir. Sözleşme, üye ülkeler arasındaki birkaç parasal birliği kurallarına dayanıp BEAC vasıtasıyla para biriminin iç ve dış istikrarını

sağlamaya odaklanmaktadır. İkinci sözleşme ise, gümrük engellerinin ve kotaların kaldırılması, ulusal bütçe politikalarının ortak para politikasına yakınlaşması ve uyumlaştırılması ve ekonomik faaliyetlerinin rekabet güçlerinin artırılması yoluyla gerçek ekonomik entegrasyonu sağlamayı hedefleyen Orta Afrika Ekonomik Birliği ile ilgilidir (Avom ve Gbetnkom, 2003: 107).

UDEAC, 1964 yılında şimdiki BEAC üyeleri tarafından kurulmuştur. Birliğin temel amacı, topluluk içi ticaretin önündeki engellerin kaldırılması ve kalkınma programlarının koordinasyonunu sağlayan önlemlerin alınması yoluyla, Orta Afrika'da kademli olarak ortak bir pazarın kurulmasını teşvik etmektir (Avom ve Gbetnkom, 2003: 108).

1950-1980'lerin ortalarına kadar uzanan dönemde, CFA Frangı bölgesindeki ülkelerinin ekonomik performansı, diğer SSA ülkelerinininkine kıyasla, daha güçlü GSYİH büyümesi ve daha düşük enflasyona sahiptir. Ancak, 1980'li yılların ortasından itibaren CFA Frangı ülkelerinin ekonomik performanslarında bozulmalar meydana gelmiştir. Bozulmalar, reel GSYİH'nın büyüme oranlarındaki azalma, artan dış ticaret açığı ve dış borçları ile ortaya çıkmıştır. Bu olaylarla birlikte, BEAC üyeleri, bölgedeki makro ekonominin çerçevesini yeniden yapılandırılması ve entegrasyon sürecinin derinleştirme ihtiyacının önemli olduğunu öne sürmüşlerdir. Sonuç olarak 1994 yılında, BEAC üyeleri, CFA Frangı paritesinin %50'lik değerle devalüe etmişler ve ardından bir birleşik ekonomik alanı kurmaya karar verip CEMAC'ı kurmuşlardır. Yeni ekonomik birliği, parasal birliğin ve entegrasyonun tamamlayıcısı olarak tasarlanıp yeni ekonomik (Makro ekonomik politikaların koordinasyonu ve kontrolü) ve ticari iş birliği biçimleri (Ortak bir pazarın oluşturulması) ile güçlendirilmiştir (Zhao ve Kim, 2009: 1978 ve Laffiteau ve Edi, 2014: 32).

Genel olarak, CFA Frangı bölgesindeki var olan parasal birliğinin tamamlanabilmesi için bölgenin altı üyesi bir araya gelip bir ekonomik birliği kurup CEMAC'ın miladına imza atmışlardır.

2.2 CEMAC Bölgesinde Para Politikası

CEMAC bölgesinde, BEAC, bölgedeki kullanılan ortak para biriminin (CFA Frangı) çıkarılmasından ve para politikasının yürütülmesinden sorumludur. BEAC tüzükleri ve Fransa ile yapılan Parasal İş birliği Sözleşmesi, BEAC'nin “ortak para birimini çıkardığını ve istikrarını garanti ettiğini” belirtmiştir.

BEAC, CFA Frangı düzenlemesinin bir parçası olarak Fransa ile yapılan parasal iş birliği anlaşmaları çerçevesinde faaliyet göstermektedir. Düzenlemenin temel özellikleri şunlardır: CFA Frangı, Euro'ya (1999 yılına kadar Fransız Frangı) Euro başına 655.957'lik CFA F pariteyle sabitlenmesi, BEAC'nin Fransız Hazinesi'ndeki operasyon hesaplarındaki- prensipte sınırsız- çekilişler yoluyla CFA Frangı'nın tam konvertibilitesinin Fransa tarafından garanti edilmesi, sermaye hareketlerinin serbest olması (Prensip olarak bölge ve Fransa arasında) ve rezervlerin merkez bankasında birleştirilmesidir (bunu bir gereksinim tarafından üye ülkelerin tüm ihracat makbuzlarının merkez bankasına teslim edilmesi ile desteklenmiştir) (Gulde ve Tsangarides, 2008: 30).

2.2.1 Fransız Hazinesi ile Yapılan BEAC Operasyon Hesabı

Yasal olarak operasyon hesabı özel bir hazine hesabıdır. Bu tür hesaplar, 1878'de Fransız Hazinesinin Fransa ve Cezayir arasındaki ödemeler dengesi sorunlarıyla başa çıkması gerektiğinde ortaya çıkmıştır. CFA Frangı bölgesiyle ilgili olan operasyon hesabı ise, kredili mevduat hesabı olan bir cari hesap olarak çalışmaktadır. Söz konusu hesap, merkez bankalarının döviz rezervleri ile kredilendirilir, ancak üye ülkelerin ödemeler dengesi durumu olumsuz olduğunda negatif olabilir ve böyle bir durumda, Fransız Hazinesi ilk olarak merkez bankalarına sınırsız döviz rezervi avansı sağlayabilir (Gulde ve Tsangarides, 2008: 29).

Fransa ile BEAC arasında imzalanan Operasyon Hesabı Sözleşmesi, operasyon hesabında negatif bakiye oluşmasını önlemek ve hızlı bir düşüşün ortaya çıktığında düzeltici önlemler sağlamak için tasarlanmıştır:

- Merkez bankaları, operasyon hesabındaki kredi bakiyeleri için faiz alırlar, ancak borç bakiyeleri için giderek artan bir faiz oranı ödemeleri gerekmektedir.
- Başlangıçta, Frank bölgesinin iki merkez bankası, döviz rezervlerinin en az %65'ini operasyon hesabında birleştirmeleri zorundadırlar.
- Operasyon hesabının bakiyesinde hızlı bir düşüşün gerçekleşmesi, kamu kurumlarının dış varlıklarını merkez bankalarına teslim etmeleri beklenmektedir. 2007'de revize edilen operasyonlar hesabı sözleşmesi kapsamında, merkez bankası, Gelecek Nesillere Yönelik Fonların (FFGs) döviz karşılığını da kullanabilir (Gulde ve Tsangarides, 2008: 29).

Gulde ve Tsangarides (2008)'e göre, uygulamada, BEAC'nin Fransız operasyonları hesabındaki tuttuğu rezervlerin miktarı, tahsis edilen miktardan daha büyük olmuştur. Bunu nedeni ise, faiz oranı çekici durumda olması (Avrupa marjinal borç verme imkânı oranı- European lending facility rate) ve BEAC'nin kendi rezervlerini yönetmek için yeterli kapasiteye henüz ulaşmamasıdır. Böylece, operasyon hesabının kredi dengesindeki hızlı artış kapsamında, Fransa, Ocak 2007'de BEAC ile yapılan operasyon hesabi sözleşmesini, yabancı varlıkların %65'ini operasyon hesabında tutulması şartı, FFG'lerin karşılığı hariç, bu oran kademli olarak düşürülüp 1 Temmuz 2007'de %60 ve 2009'da %50 olarak değiştirilmiştir.

2.2.2 BEAC Bölgesinde Para Politikasının Gelişimi ve Araçları

BEAC'nin uyguladığı para politikasının temel amacı, iki alt hedefi kapsayan parasal istikrarı sağlamaktır. Bu iki alt hedef, düşük enflasyon (çok taraflı gözetim anlaşması bağlamında CEMAC'ın standardı %3'tür) hedefi yoluyla iç istikrarı sağlamak ve paranın dış karşılama oranı uygulaması vasıtasıyla (en az %20) dış istikrarı sağlamaktır. Dış karşılama oranı, merkez bankasının dış varlıkları ile bankacılık sektörüne ve hükümetlere olan taahhütleri arasındaki oranıdır. BEAC, dış istikrarı korumak için, 2017 yılında üç aylık ithalat ve kısa vadeli dış kamu borcu kapsamına eşdeğer bir rezerv hedefi de benimsemiştir. BEAC tüzükleri, merkez bankasına parasal istikrar hedefinin gerçekleştirilmesine engel olmadan, devletler tarafından geliştirilen genel ekonomik politikalara destek sağlama yetkisi vermektedir. BEAC, hedeflerini gerçekleştirmek için ana politika faizi (İhale Faiz Oranı- TIAO)

değişikliğine başvurulur ve ülke başına bir yeniden finansman tavanı belirleyerek zorunlu karşılık oranlarını ülkenin durumuna göre değiştirir. (Landry ve Daniel, 2017: 5).

BEAC'nin para politikasının ana hedefini parasal istikrarın sağlanmasını üzerinde odaklanmasının sebebi, bölgenin küçük ekonomi olması, CFA Frangı'nın Euro'ya sabit bir pariteyle bağlanması ve bölgede sınırlı sermaye hareketliliği olmasıdır. Dolayısıyla, Mundell'in üçlü açmazı dikkate alındığında, BEAC'nin "nispeten" özerk bir para politikası yürütmesi için çok az imkânı olacaktır. CFA Frangı'nın Euro'ya sabit bir pariteyle bağlı olması, BEAC para politikası kararlarını alırken, Avrupa Merkez Bankası'nın (ECB) davranışlarını dikkate almak zorundadır. Dolayısıyla, BEAC özgürce karar alma imkânını kısıtlı olacaktır. Sermaye hareketlerinin serbest olduğu sabit bir döviz kuru rejiminde, küçük bir ekonominin faiz oranı, para birimine bağlı olduğu bölgenin faiz oranlarından kalıcı olarak sapmamalıdır. Bu nedenle, 2000 yılından itibaren bu ilkedan ayrılmadan, BEAC, TIAO'nun seviyesini belirlerken ECB'nin politika faiz oranının gelişimini her zaman dikkate almıştır (Spencer vd. 2016: 6).

BEAC'nin para politikası, 16 Ekim 1990'da yapılan reformlardan önce, doğrudan araçların (öncelikli sektörler için tercihli oranlar, reeskont tavanları ve kredi seçiciliği) kullanımına dayanmaktaydı. Faiz oranı politikası, bölgenin oldukça dalgalı bir iç ve dış ekonomik durumuna sahip olmasına bağlı olarak çok fazla katılıkla karakterize edilmiştir. Seçici kredi politikası ise, beklenen etkileri göstermeyip tam tersine kaynakları tahsisinde bazı bozulmalara neden olmuştu ve bazı ulusal kamu sektöründe tarımsal pazarlama kurumlarında parasal kaynakların israfına neden olmuştur. Reeskont tavanları tekniği kısmi ve katı olup bankalar arası rekabeti için kısıtlayıcı bir faktör oluşmuştur (Landry ve Albert, 2015: 7).

Zorunlu karşılık oranı iyi bir şekilde kullanılmamış ve rezervlerin oluşturulması bankalar açısından bir yaptırım olarak görülmüştür. Oysa, rezervlerin oluşturulması, ekonominin genel likiditesinin düzenlenmesinin bir aracıdır. Gabon'da 1977-1979 istikrar planının uygulanması sırasında, Ulusal Para Komitesi, yaptırım olarak, kendileri için belirlenen limitlerin dışında kredi veren bankaları, gerçekleştiren

aşım miktarına eşit bir tutar ödenmemiş krediler şeklinde Merkez Bankası'nda zorunlu olarak yedeklemelerini emretmiştir (Landry ve Albert, 2015: 7).

1980'leri ortalarından itibaren, CFA Frangı bölgesinin üyeleri rekabet güçlerini kaybedip ekonomilerinde iç ve dış uyum sorunları (yerel ekonomilerde fiyatların artması ve uluslararası borçların artması) oluşmaya başlamıştır. Nitekim, bölgede ticaret hadlerinde bozulmalar oluşması ve Fransız Frangının başlıca ticaret ortaklarının para birimleri karşısında (özellikle 1984-1990 yılları arasında) önemli ölçüde değer kazanması bölgeyi daha az rekabetçi hale getirmiştir. Bu şokların ihracat, devlet finansmanı ve büyüme üzerindeki etkisi, kötü yönetilen bankacılık sistemi ve yüksek ücretler gibi yapısal katılıklar ve kırılganlıklar tarafından derinleştirilmiştir. Artan mali transfer talepleri ve aşınan vergi tabanı, bölgede devletin daha çok açık vermesine neden olmuştur. Buna ek olarak, gecikmiş borçların birikmesi bütün bölgenin özel sektörünü dışlamış ve bankacılık sistemlerini daha da zayıflatmıştır (Gulde ve Tsangarides, 2008: 9-10).

Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (WB), 1980'lerin sonlarında aşırı değer kazanan CFA Frangı'nı analiz etmeye başlamışlardır. Aynı zamanda CFA Frangı'nın para birliği üyeleri, Fransa ve IMF, bir döviz kuru ayarlaması imkânın değerlendirmeye başlamışlardır. Sonuç olarak, 12 Ocak 1994'ten itibaren geçerli olacak şekilde, CFA Frangı bölgesinin üyeleri CFA Frangı %50 oranında devalüe etmişlerdir. Neredeyse altmış yıl içinde tek ve çok büyük bir düzenleme olarak gerçekleşen bu olay, CFA Frangı bölgesinin işleyişi için bir dönüm noktası olmuştur. Devalüasyon tamamlandıktan sonra, bölge ayrıca ekonomik yakınsamayı artırmak ve ortak pazarlar yaratmak için bir plan uygulamaya koyulmuştur (Gulde ve Tsangarides, 2008: 10).

Gulde ve Tsangarides (2008)'e göre, CFA Frangı devalüasyonu genel olarak başarılı olmuş ve bölgenin ekonomilerine iç ve dış uyumu yeniden sağlamıştır. Buna ek olarak, döviz kuru belirsizliği sebebiyle bölgeyi terk eden sermaye, bölgeye yeniden akmasına olanak sağlamıştır.

1990'lı yıllarda yapılan reformlardan sonra, BEAC'nin para politikası, parasal istikrarı korumayı ve devletlerin genel ekonomik politikalarını desteklemeyi hedeflemiştir. BEAC, hedeflerini gerçekleştirmek için özellikle: yeniden finansman politikası (Faiz oranlarının değişikliği ve Devlet tarafından yeniden finansman tavanlarının belirlenmesi) ve zorunlu rezervler politikası olmak üzere farklı araçlar kullanmaktadır. BEAC, likiditeyi düzenlemek için bir araç olarak zorunlu rezervleri kullanmış ve daha önemlisi 1994 yılında bir yanda kredi kuruluşları arasında ve diğer yanda BEAC ile likidite değişimine olanak sağlayan bir para piyasasını kurmuştur.

BEAC bölgesinde, ülkelerin likidite düzeylerine göre zorunlu karşılık oranı farklı olabilmektedir. Dolayısıyla, Landry ve Albert (2015) böyle bir yaklaşım para birliğinde optimal olmadığını ve para politikası araçlarının etkinliğinin azalmasına neden olacağını dile getirmişlerdir. Onlara göre, zorunlu rezervler, bazen bir güvenlik aracı ve bu nedenle bir bankacılık krizi durumunda mevduat sahiplerinin mevduatlarının en azından bir kısmını merkez bankası vasıtasıyla geri almaları için bir garanti olarak kabul edilmektedir. Ancak, zorunlu rezervi olmayan bankalar ise, bir kriz durumunda risklerle karşı karşıya kalacaklardır. Buna ek olarak, bazı bankaların aynı birlik içinde diğerlerine göre daha az zorunlu karşılık oluşturulmalarına izin verilmesi, rekabeti ve aynı zamanda para politikasının etkinliğini azaltacaktır.

1990'larda yapılan reformlar, 1980'li yıllardaki ekonomik krizi atlatmaya olanak sağlamıştır. Ancak 2000 yılından itibaren kredi kuruluşlarında likidite fazlası ortaya çıkıp doğal olarak da aktarım kanallarının ve dolayısıyla para politikasının etkinliğini sınırlamıştır (Kamgna ve Houdou, 2008). Nitekim bankaların likidite fazlası onları para piyasasında hareketsiz olmalarına neden olmaktadır. Laurens (2005) dile getirdiği gibi, bankaların bankalar arası piyasaya düşük katılımının para politikasının ve özellikle faiz kanalının etkinliğini önemli ölçüde sınırlayabilmektedir.

Landry ve Daniel (2017)'e göre, 2005-2016 yılları arasındaki dönemde, BEAC'nin Para Politikası Kurulu'nun (CMP) aldığı tedbirler ışığında, uygulanan para politikasının uzlaştırıcı olduğunu söylemek mümkündür. BEAC'nin aldığı tedbirler arasında, hem para politikasına sıkı sıkıya bağlı kalmak hem de genel olarak

ekonomilerinin finansmanını kolaylaştırmayı hedefleyen tedbirleri içermektedir. Alınan önlemlerden bazıları şunlardır:

- Politika faiz oranların gevşetilmesi; 2007'den (CMP faaliyetlerinin başlama tarihi) 2016'ya kadar, BEAC'nin ana faiz oranı sekiz kere düşürülmüştür. TIAO 2007'deki %5,25'lik oranından Temmuz 20015'te %2,45 oranına düşürülmüştür.
- Zorunlu karşılık oranlarının yarıya indirilmesi; Nisan 2016'da CEMAC ülkelerinin ana kaynağı olan petrol fiyatlarındaki düşüşün neden olduğu durgunluk sebebiyle kredi kuruluşlarına yaklaşık 500 milyar CFA Frangı ek likidite sağlamak amacıyla zorunlu karşılık oranları düşürülmüştür.
- BEAC'den Orta Afrika Devletleri Kalkınma Bankasına (BDEAC) artan fonlar; BEAC tarafından belirlenen yeniden finansman tavanının 50 milyar CFA Frangı'ndan 150 milyara çıkarılmasına ek olarak, BDEAC, Ocak 2016'dan itibaren ve Haziran 2016'da değeri 120 milyar CFA Frangı'na ulaşan bir ortak cari hesaptan yararlanmaktadır (Landry ve Daniel, 2017: 7-8).

Genel olarak, bütün bu tedbirler öncelikle büyümeyi hızlandırmak amacıyla zor durumdaki devletleri desteklemek ve kredi koşullarını iyileştirmek için kullanılmıştır. Landry ve Daniel (2017)'e göre, politika faiz oranı hareketleri ile BEAC'nin esas olarak GSYİH ve enflasyon ile ilgili hedefleri arasında açık bir ilişki kurmak pek mümkün değildir. Dolayısıyla para politikası ve temel olarak faiz oranı kanalının aktarım mekanizmaları zayıftır.

Landry ve Daniel (2017) CEMAC bölgesi bağlamında, her ülke için bireysel veriler ve genel alt bölge için veriler üzerinde yapısal VAR modellerinin Bayesian tahminini kullanarak, para politikasının iç ve dış parasal istikrar ve CEMAC'taki ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Sonuçlar, CEMAC bölgesinde faiz oranı kanalının sınırlı olduğu ve para tabanına yönelik şokların parasal istikrar üzerinde faiz oranı üzerindeki şoklardan daha büyük bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Buna ek olarak, para politikası şoklarının farklı CEMAC ülkelerinde ekonomik büyüme üzerinde çok zayıf bir etkisi olduğu ve talep şoklarının dış parasal

istikrarın dinamikleri üzerinde para politikası şoklarından daha büyük bir etkisi olduğu göstermektedir.

Bu sonuçlar ışığında, BEAC için, parasal taban üzerindeki eylemin, iç ve dış para politikası hedeflerini gerçekleştirmekte faiz oranı üzerindeki eylemden daha etkili olacağını göstermektedir. Ancak, bölgede iç talebin dış parasal istikrara getirdiği kısıtlamalar nedeniyle, bölgenin para ve bütçe politikalarının daha iyi koordinasyon edilmesi ve ekonomilerin daha fazla çeşitlendirilmesi gerekmektedir (Landry ve Daniel, 2017: 27).

2.3 CEMAC Bölgesinde Yakınsama Süreci

1980'lerin ortasında CEMAC bölgesinde ortaya çıkan ekonomik dengesizlikler (artan dış ticaret açığı, dış borçlar ve GSYİH'nın büyüme oranlarındaki azalma), CEMAC üyelerinin para ve bütçe politikalarını daha iyi koordine etmeleri gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Ekonomik ve parasal birliğin ve CFA Frangı'nın Euro'ya bağlanmasından elde edebilecek faydaların hepsinden yararlanmak için, 1994 yılından itibaren CEMAC ülkeleri çok taraflı gözetim mekanizmaları benimsemişlerdir.

Çok taraflı gözetim mekanizmasının oluşturulması yoluyla maliye politikalarının yakınlaştırılması, CEMAC ülkelerinin ekonomik entegrasyonunu güçlendirmek için uygulanması gereken tedbirlerden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Mekanizmanın temel amacı, sürdürülebilir ekonomik büyüme için gerekli olan iyi bir makroekonomik ortamı yaratmak için, kriterlerin belirlenmesi yoluyla para politikası değişkenleri ve maliye politikası değişkenleri (politika karışımı) arasındaki tutarlılığı güçlendirmektir (Avom ve Gbetnkom, 2003: 107).

CEMAC bölgesinde, 1994 yılında gerçekleştirilen CFA Frangı devalüasyonundan sonra, ekonomik mantığı Maastricht sistemi ve Avrupa İstikrar ve Büyüme Pakti'na benzeyen çok taraflı gözetim sistemini kurulup bölgedeki gözlemlenen ekonomik dengesizlikleri giderilmesi hedeflenmiştir (N'Kodia, 2011: 116).

CEMAC bölgesinde ekonomik ve parasal entegrasyonunun tamamlanması için dört kriterdeki değişikliklere dayalı olarak ekonomik yakınsamanın izlenmesi için ilk mekanizma 16 Mart 1994'te uygulamaya konulmuştur. Bu kriterler şu şekilde sıralanabilir:

1. Paranın dış karşılık oranı %20 veya daha fazla olması,
2. Bütçe dengesinin pozitif veya sıfır olması,
3. İç ve dış borçların birikmemesi,
4. Kamu hizmeti maaşı bordrosundaki büyüme, bütçe gelirinden daha düşük veya ona eşit olması.

Adı geçen kriterlerin pratikte çalışmaz ve güvenilirmez olması gerekçesiyle yeniden gözden geçirilmiş ve 14 Temmuz 2001'de Orta Afrika Ekonomik Birliği Bakanlar Kurulu'nda yeni kriterler kabul edilmiştir. Yeni kriterler Ocak 2002'de resmi olarak uygulanmaya başlanmıştır. Yürürlüğe giren bu yeni çok taraflı gözetimin kapsamı, temel olarak nominal yakınsama ile ilgilidir ve dört tane birinci derece yakınsama kriteri ile dört tane ikinci derece ekonomik ve finansal göstergelerin gelişimi ışığında değerlendirilmektedir (N'Kodia, 2011: 120).

CEMAC'ın bu yeni çok taraflı gözetim kriterleri ve göstergeleri şu şekilde sıralanabilir (Laffiteau ve Edi, 2014: 34):

- Birinci derece kriterleri:
 - Temel bütçe dengesi (hibeler hariç) GSYİH'nın yüzdesi olarak pozitif veya sıfır olması,
 - Ortalama yıllık enflasyon oranı %3 veya daha az olması
 - Kamu borcu (iç ve dış) GSYİH'nın %70'inden az olması
 - Cari dönem yönetimine ilişkin iç ve dış borçların sıfıra eşit olması.
- İkinci derece kriterleri:
 - Maaş bordrosu vergi gelirinin %35'ini aşmamalı
 - İç kaynaklardan finanse edilen kamu yatırımları, vergi gelirinin %20'sini aşmamalı
 - Hibeler hariç cari açık, GSYİH'ye göre %5'i geçmemeli

- Vergi gelirleri, GSYİH'nın %17'sine eşit ya da daha fazla olmalıdır.

Bu yeni kriterler, kamu maliyesinin kontrolün altında olmasına ve bütçe politikalarının yakınsamasının daha iyi değerlendirilmesine olanak sağlayacaktır. Ancak, kriterlere uyulmadığında yaptırımlarla değil, ilgili devletin aleyhine bir tavsiye kararı alınmasıyla sonuçlanacaktır (Banque de France, 2002: 58).

Owoundi (2009), Frank Bölgesi'nde yakınsama kriterlerin oluşturulması, koordinasyon eksikliğine bağlı maliyetleri ortadan kaldırma endişesi ve entegrasyon veya gelişme sürecini hızlandırma olasılığı ile ilgili iki büyük zorluk içerdiğini dile getirmiştir.

Koordinasyon eksikliği, yayılma etkileri, gizli davranışlar ve tek para politikasının uygulanmasına engel olacak sebeplerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Para birliğinde, belirli bir ülkede uygulanan ekonomik politika kararları, diğer ülkeleri etkileyecek bulaşıcı etkilerin (özellikle bölgenin sermaye piyasası ve piyasa aktörlerinin davranışlarındaki değişiklikler vasıtasıyla) nedeni olabilmektedir. Bölgenin üyeleri, doğal koşullardan veya talepteki dalgalardan ortaya çıkan asimetrik şoklara maruz kaldıklarında, bölgenin ekonomi politikalarının yönetimi daha karmaşık hale gelmektedir. Bir ülkedeki gevşek maliye politikası, uzun vadeli faiz oranları üzerinde baskı oluşturabilir ve bu da bölgenin ekonomik faaliyet koşullarını tehlikeye atabilir. Asimetrik şoklar bireysel tepkilere ihtiyaç duyulduğundan, bu tepkilerin diğer ülkeler üzerinde enflasyonist tipte yayılma etkileri yaratabilir (Mvondo, 2018:4).

Para birliğinde, yakınsama kriterlerin uygulanması ve uyulması, üye ülkelerin gizli ve tek taraflı davranışlarını kısıtlayabilir. Mvondo'ya (2018) göre, bir enflasyon standardının uygulanması ve buna uyulması, hiçbir ülkenin kontrol edilmeyen dışsal şokların dışında, diğerlerinin bilgisi olmadan hile yapmasına izin vermemektedir.

Genel olarak, kabul edilen yakınsama kriterlerinin düzgün kullanılması, bölgedeki az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelerin yakalamalarına olanak sağlayacak ve tüm bölgede sağlam temellere dayanan uyumlu bir gelişmenin gerçekleşmesine olanak sağlayacaktır.

CEMAC ülkelerinin yakınsama kriterlerini ne derecede uyguladıklarını ve bunun bölgenin entegrasyonunu üzerindeki etkilerini inceleyen birkaç çalışma bulunmaktadır. Owundi (2009) Sigma- yakınsama temelinde, Frank bölgesinde yakınsama kriterlerinin yürürlüğe girmeden önce ve sonra enflasyon farklılıklarında bir azalma olduğunu tespit etmiştir. N'kodia (2011), yakınsama sürecinin düzensizlik ve süreksizlik ile karakterize olduğunu sonucuna ulaşmıştır. Böylece tahmin dönemi boyunca sapma veya yakınsama dönemleri ortaya çıkmaktadır.

Laffiteau ve Edi (2014), CEMAC ülkelerinin benimsedikleri yakınsama kriterleri, nominal düzeyde, kamu maliyesinin ve makroekonomik politikalarının koordinasyonunda etkili olduğunu, ancak bölge ekonomilerinin reel yakınsamaları üzerinde hiçbir etkisi olmadığını tespit etmiştir.

Kuikou (2020), hem parametrik olmayan bir yaklaşım hem de bir panel veri yaklaşımı (panel veride birim kök testleri) kullanarak, CEMAC bölgesinde maliye politikalarının yakınsaması hipotezinin test etmiştir. Elde edilen sonuçlar, CEMAC bölgesindeki maliye politikalarının yakınsadığı hipotezini doğruladığını göstermektedir.

Landry (2015), CEMAC bölgesindeki maliye politikasının döngüsellik ve mali kuralların devletlerin davranışları üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Sonuçlar, CEMAC ülkelerinin maliye politikalarının güçlü bir şekilde konjonktür yanlısı olduğunu ve dolayısıyla para politikasının etkinliğini sınırlayan döngülerin oynaklığını güçlendirdiğini göstermektedir. CEMAC üyelerinin kendi döngülerindeki dalgalanmaları hafifletebilmeleri ve aynı zamanda para politikasına zarar verecek asimetrik şokların oluşma ihtimalini azaltabilmeleri için konjonktür karşıtı maliye politikaları bir alternatif olarak karşımıza çıkmaktadır. Landry (2015), bölgedeki yakınsama kriterlerinin revize edilmesinin şart olduğunu dile getirmiştir. Çünkü uygulanan kriterlerinin artık ülkelerinin içsel özelliklerini dikkate almamaktadır.

Genel olarak, Kuikou'ya (2017) göre, maliye politikalarının uyumsuzluğu, CEMAC bölgesinde yaşam standartlarının yakınsaması veya üye devletlerin

arasındaki zenginlik farklılıklarında bir azalışın olmasına engel olacaktır. Dolayısıyla, CEMAC ekonomileri mükemmel bir şekilde bütünleşmeleri zor olacaktır.

Ülkelerin döngülerinin aynı olmaması, uygulanan para politikasının, bazıları için iyi etkiler yaratabilecek ve diğerleri için kötü etkilerin çıkmasına neden olabilecektir. Böylece, ülkeler arasındaki sosyal, ekonomik ve malı yapı farklılıkları, etkin bir ortak para politikasının uygulanmasına engel olmaktadır.

CEMAC bölgesindeki yakınsama kriterlerinin artık ülkelerin içsel özelliklerini dikkate almadığı ve kriterlerin revize edilmesinin şart olduğu çağrılarına cevap olarak, 2016 yılında CEMAC devlet başkanları, CEMAC komisyonun revize ettiği yeni yakınsama kriterlerini kabul etmişlerdir. CEMAC, aşağıdaki yeni kriterlerin uygulanmasıyla bölgesel yakınsamayı güçlendirmeyi hedeflemektedir:

- Mali denge kriteri, artık petrol dışı genel denge ve üç yıllık ortalama petrol gelirini kapsamaktadır. 2016 yılına kadar temel bütçe dengesi (yani hibeler ve yabancı sermayeli yatırımlar hariç genel bütçe dengesi) sıfıra eşit ya da pozitif olmak zorundaydı. Ancak, yeni kritere göre, 2017'den itibaren, malı denge referansı GSYİH'nın %-1.5'ini aşmalıdır.
- Orta vadede borç birikimini sınırlamayı hedefleyen bir borç kesintisinin getirilmesi,
- Enflasyon kriterinin üç yıllık ortalamaya revize edilmesi,
- Ek ikincil göstergelerin tanıtılması (IMF, 2017: 3)

Yeni mali denge kriteri, genel mali dengeyi eksi olarak tanımlanan referans mali dengede GSYİH'nın %-1.5'i kadar bir taban oluşturmaktadır: petrol gelirinin % 20'si ve petrol geliri ile önceki üç yıldaki GSYİH'ye göre ortalamaları arasındaki farkın %80'idir (IMF, 2017: 6).

IMF (2017)'e göre, yeni mali denge kriteri CEMAC bölgesine önemli bir gelişme sağlayacaktır. Ancak gelecekte dikkatli bir şekilde uygulanması ve nihayetinde yeniden ayarlanması gerekebilir. Bu yeni kriter basit kalmakla birlikte, yeni kural daha ülkeye özgüdür, her ülkenin petrol gelirini daha iyi bir şekilde hesaba katar ve borç dinamikleriyle daha yakından ilgilidir, bu da onu borç sürdürülebilirliği

için daha uygun bir ara hedef haline getirir. Buna ek olarak, yeni kriter, dış şoklara daha yumuşak tepki verilmesini sağlamaktadır.

2.4 CEMAC Bölgesinin Ekonomik Görünümü

CEMAC, Orta Afrika'da bulunan ve günümüzde altı ülkeyi (Çad, Ekvator Ginesi, Gabon, Kamerun, Kongo ve Orta Afrika Cumhuriyeti) kapsayan yaklaşık 58 milyon nüfuslu (IMF, 2021) bir alandır. CEMAC, parasal birlik ve ekonomik birlik yoluyla bölgenin entegrasyonunu teşvik etmek için tek bir Pazar oluşmuştur. Bölgede CFA Frangı, ortak para birimi olarak kullanılmaktadır.

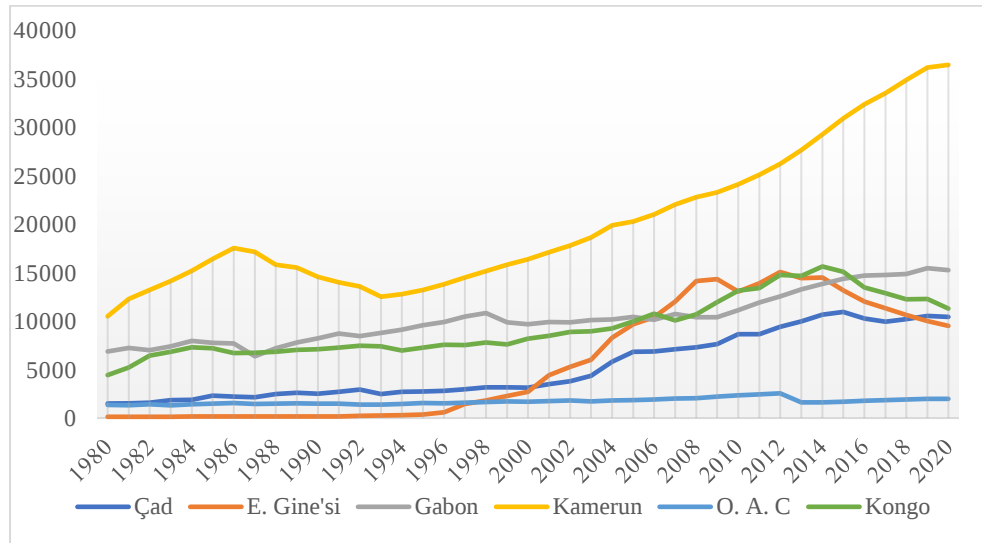
2.4.1 CEMAC'ta Ekonomik Büyüme

CEMAC, dünyadaki en az çeşitlendirilmiş ve en az entegre ekonomik profiline sahip bölgelerden biri olarak görünmektedir. Sınırlı sayıda sürdürülmez doğal kaynağın karlı bir şekilde kullanılmasına dayalı, ağırlıklı olarak madencilik ekonomisine dayanmaktadır.

Topluluk içi ticaret dünyanın en zayıf alanlarından biri olarak görünmektedir ve CEMAC bölgesi özellikle dışa dönük ve gıda güvenliği de dahil olmak üzere her türlü ithalata bağımlıdır. 2016 yılında, Orta Afrika'da bölge içi ticaret (toplam ticaretin %1,5'i) bir bütün olarak Afrika ortalamasından (%10) yanı sıra Doğu Afrika (%16), Güney Afrika (%15), Batı Afrika (%11) ve Kuzey Afrika (%5,9) ortalamasından oldukça düşüktür (Banque Africaine de Développement, 2019: 22).

Bölgedeki hâkim istihdam türü, kamu hizmetidir ve ekonomi genel olarak faktörlerin yüksek maliyetinden, zayıf girişimcilik kültüründen, kaliteli işgücü eksikliğinden ve altyapının zayıflığından yansıyan rekabet eksikliğinden çok muzdariptir.

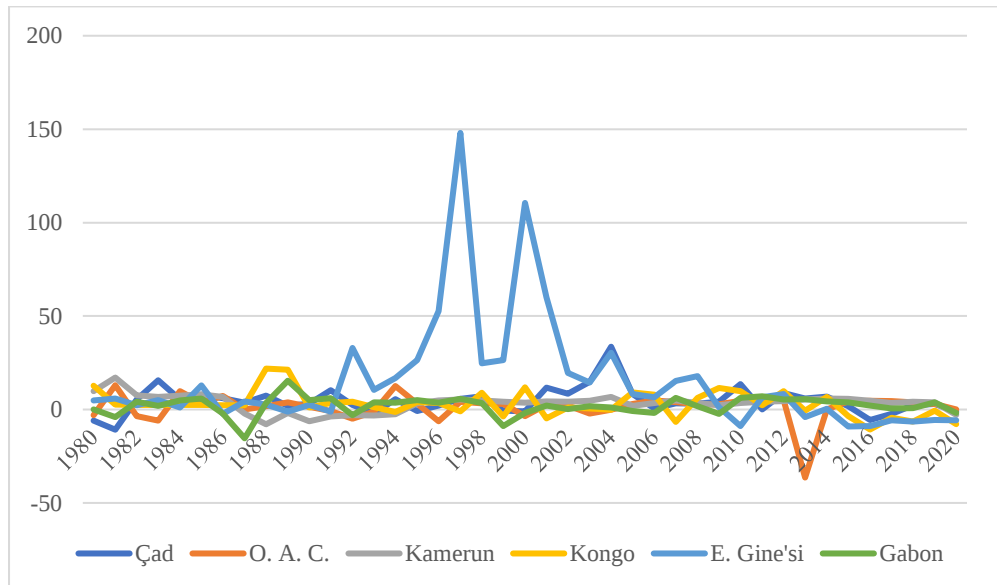
1980'den bu yana reel GSYİH'sinin gelişimi iki farklı aşama göstermektedir (Şekil 2.1.): spesifik olarak 1984-1995 yılları arasında bir durgunluk dönemi ve 1995'ten bu yana güçlü bir ilerleme dönemi göstermektedir. CEMAC'ın ekonomik performansı, özellikle bölge ülkelerinin çoğunda hammadde kaynaklarının, özellikle petrolün keşfedilmesi ve işletilmesi ile bağlantıdır.

Şekil 2.1. CEMAC'ın GSYİH'sının Seyri, (1980-2020, Sabit Fiyatlar 2010, milyar ABD doları)

Kaynak: IMF Data Base (2021) verilerine dayanarak hazırlanmıştır.

Şekil 2'de gösterildiği gibi, Kongo, 1985-1994 yılları arasında, Ekvator Ginesi 1997'ten itibaren ve Çad ise 2003'ten itibaren (Petrol projesinin başlangıç tarihi) olağanüstü bir büyüme yaşamışlardır. Bu CEMAC ülkelerinin ekonomik büyümesi ile petrol projesinin gelişmesi ve mineral kaynaklarının azalması arasındaki güçlü ilişkiyi açıklamaktadır.

Şekil 2.2. 1980-2020 Döneminde CEMAC'ın Reel GSYİH Yıllık Büyüme Oranları (%)

Kaynak: IMF Data Base (2021) verilerine dayanarak hazırlanmıştır.

CEMAC bölgesinin üyeleri neredeyse sadece petrol ürünlerini ihraç ettiklerinden, bölgenin ekonomisi zayıf bir şekilde çeşitlendirilmiştir. 2006 yılında petrol ihracatı, Ekvator Gine'sinin ihracatının %91'ini, Çad'ın %84'ünü, Gabon'un %83'ünü, Kongo'nun %82'sini ve Kamerun'un %48'ini temsil etmektedir. Petrol sektörünü hariç tutarsak, sanayi sektörü nispeten küçük kalmaktadır ve GSYİH'nın yalnızca %11'ini temsil etmektedir (Laffiteau ve Edi, 2014: 33). Böylece bölgenin ekonomik büyümesinin değişikliğinde hammadde fiyatları önemli bir rol oynamaktadır. CEMAC (2009)'e göre, bölgedeki büyüme kaynaklarının analizi, ekonomik performansının verimlilik artışından değil, üretim faktörlerinden (Sermaye ve emek birikiminden) geldiği için kırılganlık göstermektedir.

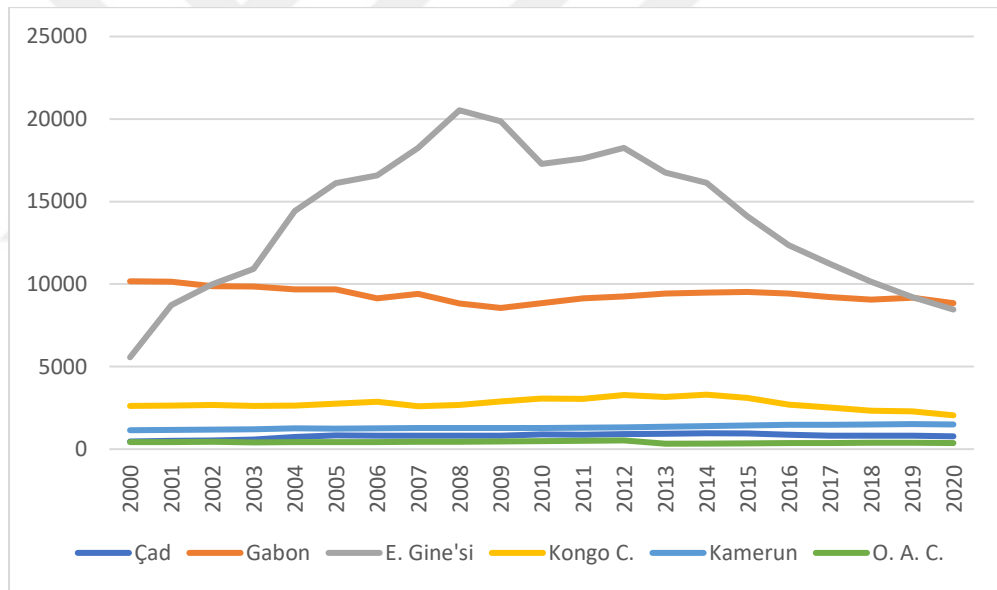
Petrol fiyatlarının yüksek olduğu dönemde (2000-2010), CEMAC bölgesi güçlü büyüme oranlarıyla belirgin bir genişleme yaşamıştır. Ghislain (2018)'e göre, dönemdeki ortalama büyüme oranı yaklaşık %6 civarındadır. Bu dönemde petrol ve gaz fiyatlarındaki iyileşmeye bağlı olarak, petrol ve gaz üretiminde bir artış olmuştur. Hem fiyatlar hem de miktarlar üzerindeki bu olumlu arz şoku, 2000-2016 yılları arasında iç talebin üç katına kadar artmasına neden olmuştur. Bu gelişme, petrolden elde edilen bütçe gelirlerindeki artışa dayanmaktadır (2000-2012 yılları arasında 1.800 Milyardan 8.400 Milyara -ABD doları). Bütçe gelirlerindeki artış, büyük altyapı programlarının uygulanması, kamu hizmeti maaşlarındaki artış ve sübvansiyonlardaki artışı yoluyla yeniden dağıtım ile sonuçlanmıştır.

Bu iyi gelişmeler, 2014-2016 yılları arasında petrol fiyatlarındaki düşüş ile bir gerileme meydana gelip CEMAC ekonomileri üzerinde resesyon etkisi yaratmıştır. Bu durum ihracat gelirinin azalmasına ve dolayısıyla bütçe gelirlerinin azalmasına, bankaların şüpheli alacakların artmasına, tüketim ve kamu yatırımlarının azalmasına neden olmuştur. Sonuç olarak, ekonomik büyüme yavaşlamıştır (Ghislain 2018: 5).

Petrol fiyatlarındaki düşüş, CEMAC üyelerinin ekonomik yapılarındaki farkı ortaya çıkarmaya olanak sağlayıp ülkeleri iki guruba ayırmıştır. Birinci grup, krize nispeten daha iyi direnen üç ülkeden oluşmaktadır. Bu ülkeler 2016'da şekil 2.2'de gösterildiği gibi, sırasıyla gerçekleştirdikleri %4,7, %4,6 ve %2,1'lik büyüme oranı ile Orta Afrika Cumhuriyeti, Kamerun ve Gabon'dur. İkinci grup ise, petrole aşırı bağımlı

olan ve negatif büyüme gösteren üç ülkeden oluşmaktadır. Bu ülkeler sırasıyla gerçekleştirdikleri %10,7, %8,8 ve %5,6'lık küçülme oranı ile Kongo, Ekvator Ginesi ve Çad'dır.

CEMAC bölgesindeki ekonomik performansının etkileri ülkeden ülkeye değişip bölgedeki refah düzeyinin her ülkede farklı olmasına neden olmaktadır. IMF verilerine göre, Kamerun nerdeyse bölgenin yerli üretiminin yarısını gerçekleştirmekte ve kişi başına GSYİH bölgedeki güçlü eşitsizliği -aşağıdaki şekil 2.3'te gösterildiği gibi- açıklamaktadır. 2020'de Gabon'da kişi başına GSYİH 8840 ABD dolarıdır. Diğer ülkelerin kişi başına GSYİH bölüşümü ise sırasıyla, Ekvator Ginesinde 8466, Kongo Cumhuriyeti'nde 2049, Kamerun'da 1491, Çad'da 783 ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nde 378 ABD Doları'dır.

Şekil 2.3. 2000-2020 Döneminde CEMAC ülkelerinde Kişi Başına Düşen GSYİH (Sabit Fiyatlar, ABD Doları)

Kaynak: IMF Data Base (2021) verilerine dayanarak hazırlanmıştır.

Covid-19 salgının ortaya çıkmasıyla, CEMAC ekonomisi daha da kötüleşmiştir. IMF (2021)'e göre, CEMAC, 2020'de geçen 20 yılın en kötü durgunluğu yaşamıştır. Her ikisinde de düşük petrol üretimi ve Ekvator Ginesindeki sıkı ulusal karantinaların etkisi nedeniyle sırasıyla %7,8 ve %5,8'lik resesyonlarla Kongo ve Ekvator Ginesi krizden en çok etkilenen ülkelerdir.

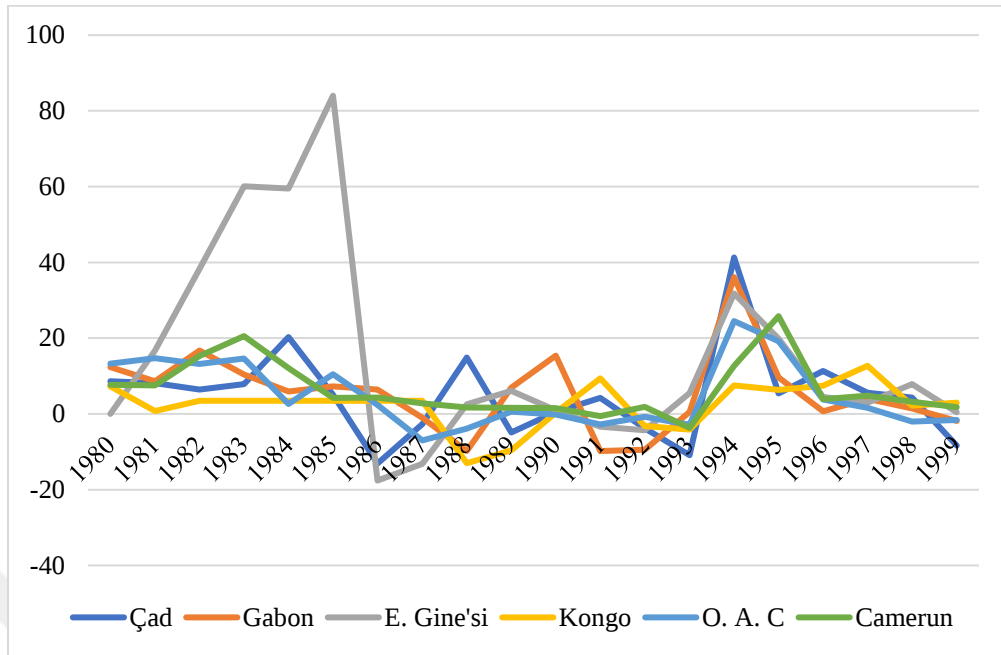
Petrol fiyatlarının dalgalı olma özelliği ve bütün dünyayı etkilen Covid-19 salgını, CEMAC bölgesinde, tek sektör ekonomisinin sona ermesini ve çeşitlendirme ve sanayileşmenin kapılarını açmayı içeren ülkelerinin durumunu acilen iyileştirilmesi ihtiyacını gündeme getirmektedir.

2.4.2 CEMAC'ta Enflasyon ve İşsizlik

CEMAC'ta enflasyon, tüketici fiyat endeksinin (TÜFE) büyüme oranı tarafından belirlenmektedir. Ortalama olarak CEMAC ülkelerinin enflasyon oranı, BEAC tarafından takip edilen %3 standardına yakın olmasına rağmen, ülkelere göre enflasyon seviyeleri bir ülkeden diğerine çok farklı bir seyir göstermektedir. Dolayısıyla bu ülkeler arasındaki potansiyel farklılıkları, Merkez Bankası'nın etkin bir ortak para politikası uygularken karşılaşılabileceği zorlukları vurgulamaktadır.

Genel olarak sabit döviz kuru sistemi, CFA Frangı bölgesinde fiyatların istikrarlı olmasına olanak sağlamıştır. Ancak, CEMAC içinde ülke düzeyindeki fiyat gelişmeleri, beklenenden daha az homojen olmuştur.

Ekvator Ginesi, 1968'de bağımsızlığını ilan ettikten sonra, 1980'lerin ortasına kadar uzanan dönemde, ekonomik durgunluk ve ülkenin altyapısında ve sosyal hizmetlerinde belirgin bir bozulma ile sonuçlanan ciddi politik, sosyal ve ekonomik problemler yaşamıştır (IMF, 1999: 6). Dolayısıyla bu dönemde enflasyon oranlarını-şekil 2.4'te gösterildiği gibi- ciddi bir şekilde artmıştır.

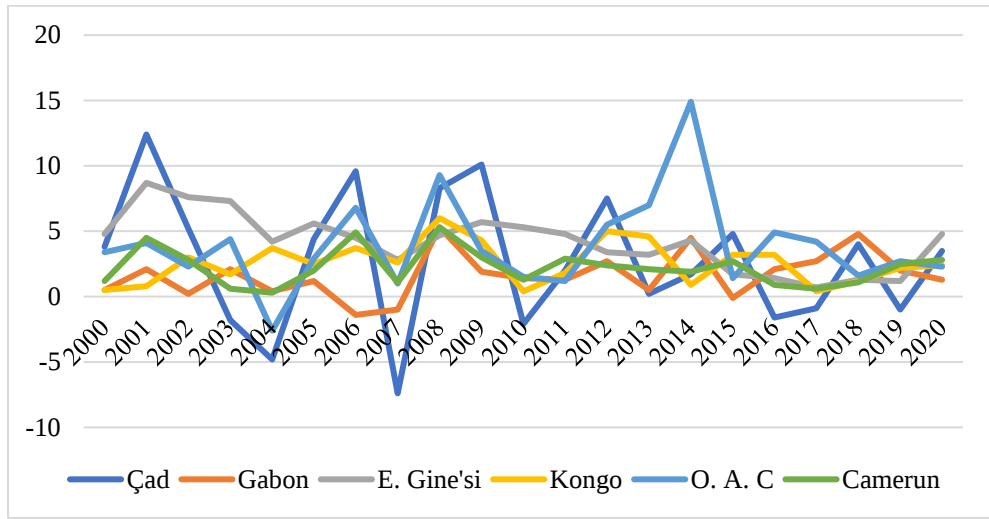
Şekil 2.4. CEMAC'ta Enflasyon Oranları, (1980-1999 Ortalama Tüketici Fiyatları, Yıllık % değişim)

Kaynak: IMF Data Base (2021) verilerine dayanarak hazırlanmıştır.

Ekvator Ginesi, 1985 yılında BEAC'ye üye olup para birimi olarak CFA Frangı benimsemiştir. Kabul ettiği yeni para birimi düzenlemesinin bir sonucu olarak, enflasyon belirgin bir şekilde düşmüştür. Enflasyon oranı, 1985'teki %84'ten 1988'de %1,7 seviyesine kadar gerilemiştir.

1992 'de azalan iç talep ve CFA Frangı'nın aşırı değerlenmesiyle, CEMAC ülkelerinde negatif bir enflasyon gerçekleşmiştir. 1994-1995 yılında devalüasyon nedeniyle fiyatlar artarken bölgenin genelinde şekil 4'te gösterildiği gibi, enflasyon oranları oldukça artmıştır. 1996 yılından itibaren, devalüasyon sonrası uyum programları ve ihtiyatlı para politikasının uygulanmasıyla, fiyat istikrarı yeniden sağlanmıştır.

2000 yılından itibaren şekil 2.5'te gösterildiği gibi, Kamerun ve Gabon oldukça kontrollü bir enflasyon oranlarına sahiplerdir. Ancak, Çad, Kongo ve Ekvator Ginesi oldukça dalgalı bir enflasyon oranlarını sergilemişler ve zamanla stabilize olmuştur. Orta Afrika Cumhuriyeti için enflasyon durumu ise, ülkenin yaşadığı siyasi istikrasızlıklara bağlı olarak dalgalı olmuştur.

Şekil 2.5. CEMAC'ta Enflasyon Oranları, (2000-2020 Ortalama Tüketici Fiyatları, Yıllık % değişim)

Kaynak: IMF Data Base (2021) verilerine dayanarak hazırlanmıştır.

Bleaney ve Fielding (2002)'e göre, CFA Frangı'nın Fransız Frangı'na sabitlendiği dönemde, döviz kuru rejimi, CFA Frangı ülkelerinin diğer dalgalı döviz kuru sistemini benimseyen gelişmekte olan ülkelere önemli ölçüde daha düşük enflasyon seviyelerine ulaşmalarına olanak sağlamıştır.

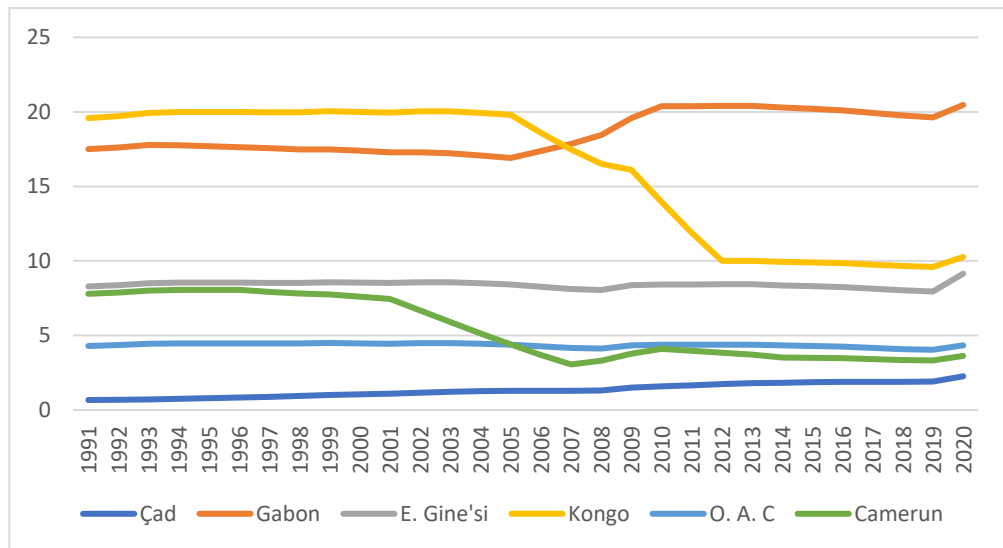
Loureiro vd. (2010), Bleaney ve Fielding'in (2002) elde ettiği sonucun, CFA Frangı'nın Euro'ya sabitlenme dönemi için de geçerli olduğunu açıklamışlardır. Onlara göre, para birimlerini Euro'ya sabitleyen ülkelerin enflasyon oranları oynaklık bir özelliğe sahiptir, ancak toplam Afrika ve Sahra altı Afrika'nın kaydettiği oynaklıktan daha düşüktür. Dolayısıyla döviz kurunun arz ve talep şoklarına maruz kalmaması, para birimlerini Euro'ya sabitlenmiş Afrika ülkelerinin belirgin bir şekilde daha yüksek düzeyde enflasyon değişikliğinden mağdur olmalarına yol açmamıştır.

CEMAC'ta istihdam, 2000 yılından bu yana istikrarlı bir işsizlik oranı ile karakterize edilmektedir, ancak işgücü devletin denetimine veya düzenlemesine tabi olmayan ekonomik faaliyetlerde çalışmaktadır. Hammaddenin egemen olduğu üretken bir yapı nedeniyle, büyüme emek faktöründen ziyade sermaye faktöründe daha yoğunudur. Bölgede en çok iş yaratan sektör, hizmet sektörüdür (African Union Commission/OECD, 2018: 124).

Bölgedeki hızlı kentleşme, sosyal koruma eksikliği ve beşerî sermaye eksikliği, küçük yerli üretim birimlerine ve özellikle tarım sektöründe düşük verimli işlerin çoğalmasına neden olmaktadır. Banque Africaine de Développement (2019)'e göre, bölgedeki kayıt dışı sektör, birçok sayıda iş olanakları sağlamaktadır. Ancak, işçilere genelde yoksulluk sınırının altında ödeme yapmaya devam etmektedir.

2010-2017 dönemine ait verilere göre, Orta Afrika Bölgesinde tarım sektörü, ana iş kaynağını temsil etmektedir. Sektör, yaklaşık işgücünün %70'ini oluşturmaktadır. Buna karşılık, hizmet sektöründe bu oran %20 ve sanayi sektöründe ise %10'dur. Aslında bu durum, doğal kaynaklar açısından zengin ve büyük sanayilerden yoksun olan gelişmekte olan ülkelerin ortak özelliğidir (Banque Africaine de Développement, 2019: 16-17).

Bölgedeki işsizlik durumu ülkeden ülkeye değişmektedir. Çad, Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Ekvator Ginesi, 1999'lerin başından bu yana (Şekil 2.6.) daha çok istikrarlı bir işsizlik oranını sergilemektedir. Ancak, Gabon ve Kongo Cumhuriyeti'nde daha yüksek işsizlik oranları kaydedilmiştir.

Şekil 2.6. 1991-2020 döneminde CEMAC'ta İşsizlik (Toplam işgücünün %)

Kaynak: World Development Indicators Data Base (2021) verilerine dayanarak hazırlanmıştır

African Union Commission/OECD (2018)'e göre, işgücü piyasasının kayıt dışı sektörünün elinde olmasına bağlı olarak, sektördeki işler çalışma çağındaki nüfusun

büyümesi için bir zemin hazırlamaktadır. Bununla birlikte, bu işlerle ilişkili güvensizlik (düşük ücretler ve gelir istikrarsızlığı) resmi faaliyetlerin teşvik edilmesini gerektirmektedir.

Şekil 6'daki işsizlik verileri CEMAC bölgesinin gerçek durumunu yansıtmamaktadır. Çünkü bölgedeki gençler, işgücü talebinin az olmasına bağlı olarak, hep istihdam sorunu ile karşı karşıya olduklarını görülmektedir. African Union Commission/OECD (2018)'e göre, işsizlik verileri eksik istihdamı dikkate almamakta, bu nedenle işsizliğin ekonomideki ağırlığını hafife almaktadır. Ancak, kamu politikalarının etkinliğini değerlendirmek ve iyileştirmek için kapsamlı ve güncel verilerinin varlığını şarttır. Dolayısıyla, işsizlikle ilgili veriler, işgücü piyasasının tam gerçekliğini ve zaman içindeki gelişimini yakalamak için sınırlı görünmektedir.

2.4.3 CEMAC'ta Topluluk İçi Ticaret ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Çağdaş ekonomik gerçekler, ticari faaliyetlerin ekonomik büyüme ve gelişmenin yönlendiricisi olduğunu doğrulamaktadır. Nitekim, yüksek büyüme oranları kaydeden ülkeler de yoğun ticaret yapmaktadır. Dolayısıyla fazla yerel üretim için satış yerleri bulmak amacıyla ülkeler, ekonomik ve parasal entegrasyon ve ticaretin serbestleştirilmesi amacıyla çeşitli ticaret anlaşmaları kurmuşlardır (Landry ve Ferry, 2017: 5). Bu anlaşmalar, dışsal veya içsel olabilen birkaç kritere göre ülkelerin gruplandırılmasını desteklemiştir. Çok az çeşitlendirilmiş yerel üretim karşısında Afrika'daki bölgesel anlaşmaların çoğu, özellikle CEMAC'ta topluluk içi ticaretin genişlemesini zorlaştırmaktadır.

CEMAC (2009)'e göre, topluluk içi ticaret, CEMAC ülkelerinin toplam ticaretlerinin çok küçük bir bölümünü (%2'den az) oluşturmaktadır. Bölgede ithal ürünleri üzerindeki gümrük vergilerinin basitleştirilmesi ve önemli ölçüde azaltılmasına olanak sağlayan bir gümrük birliğinin oluşturulması ve ortak bir dış tarifenin oluşturulması, bölgenin dışa bağımlılığının azalmasına pek yardımcı olmamıştır.

CEMAC ülkeleri, birçok küçük ekonomiler gibi dışa bağımlı ülkelerdir. Ayrıca, doğal kaynak gelirlerine büyük ölçüde bağımlı gelişmekte olan bu ülkeler,

hammadde ihracatçısı ve mamul ürünler ve temel ihtiyaç ithalatçısıdır (Daniel ve Ghislain, 2018: 10).

CEMAC ülkeleri toplam ihracatlarının ortalama %86'sını Afrika kıtasının dışına göndermektedir ve ithalatlarının %89,7'sini de diğer kıtalardan gelmektedir. Dolayısıyla bölgenin ana ortakları Afrika'nın dışında (Avrupa, Asya ve Amerika) bulunmaktadır (Landry ve Ferry, 2017). Beş ülke (Çin, ABD, İspanya, Fransa ve İtalya) tüm ihracatın %60'ından fazlasını almaktadır ve bu da GSYİH'nın yaklaşık %38'ini temsil etmektedir. Dış şoklara maruz kalan bölgenin büyümesi Afrika'nın geri kalanından çok daha değişkendir. Buna ek olarak, ekonominin dışa bağımlılığı ve düşük ticaret entegrasyonu kapsayıcı büyümeyi sınırlamaktadır (African Union Commission/OECD, 2019).

CEMAC ülkelerinden yapılan ihracatta ağırlıklı olarak hammaddeler, özellikle petrol (ülkelerdeki payı %60'ın üzerinde) hakimdir. 2018 yılında CEMAC ülkelerinin birincil ihracatları ve bunların toplam ihracattaki payları şöyledir (African Union Commission/OECD, 2019: 166):

Kamerun: Birincil ihracatının toplam ihracattaki payını %73'tür: Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar; hammadde olarak (%29,8), Kakao çekirdekleri; bütün veya kırık, çiğ veya kavrulmuş (%13,7), uzunlamasına kesilmiş veya yontulmuş, dilimlenmiş, soyulmuş, rendelenmiş, zımparalanmış veya parmak eklemleri olsun olmasın, kalınlığı 6 mm'yi geçen odun (%12,2), altın (platin ile altın kaplama dahil (işlenmemiş veya yarı işlenmiş formlarda) veya toz halinde (%8,8). Taze muz veya kurutulmuş (%8,5).

Çad: Birincil ihracatının toplam ihracattaki payını %98,2'dir: Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar; hammadde olarak (%83,6), altın (platin ile altın kaplama dahil (işlenmemiş veya yarı işlenmiş formlarda) veya toz halinde (%9,9), pamuk, karde edilmemiş veya taranmamış (%1,9). Çeşitli tahıllar ve yağlı meyveler; zemin (%1,4), Arap Zamkı (%1,4).

Orta Afrika Cumhuriyeti: Birincil ihracatının toplam ihracattaki payını %84,1'dir: Odun; pürüzlü olarak, kabuğu veya diri odunu soyulmuş veya kabaca kare

şeklinde olsun ya da olmasın (%49,8), uzunlamasına kesilmiş veya yontulmuş, dilimlenmiş, soyulmuş, rendelenmiş, zımparalanmış veya parmak eklemli olsun ya da olmasın, kalınlığı 6 mm'yi geçen odun (13,9), kayısı, kiraz, şeftali (nektarin dahil), erik ve yaban eriği, taze (%11,9), elma, armut ve ayva, taze (%5), pamuk, karde veya penye değil (%3,5).

Kongo Cumhuriyeti: Birincil ihracatının toplam ihracattaki payını %92,7'dir: Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar; ham (%55), bakır, rafine ve bakır alaşımları, işlenmemiş (%29,4), odun; pürüzlü olarak, kabuğu veya diri odunu soyulmuş veya kabaca kare şeklinde olsun ya da olmasın (%4,2), uzunlamasına kesilmiş veya yontulmuş, dilimlenmiş, soyulmuş, rendelenmiş, zımparalanmış veya parmak eklemli olsun olmasın, kalınlığı 6 mm'yi geçen odun (%2,3), petrol yağları, bitümenli minerallerden elde edilen yağlar, ham olmayan (%1,8).

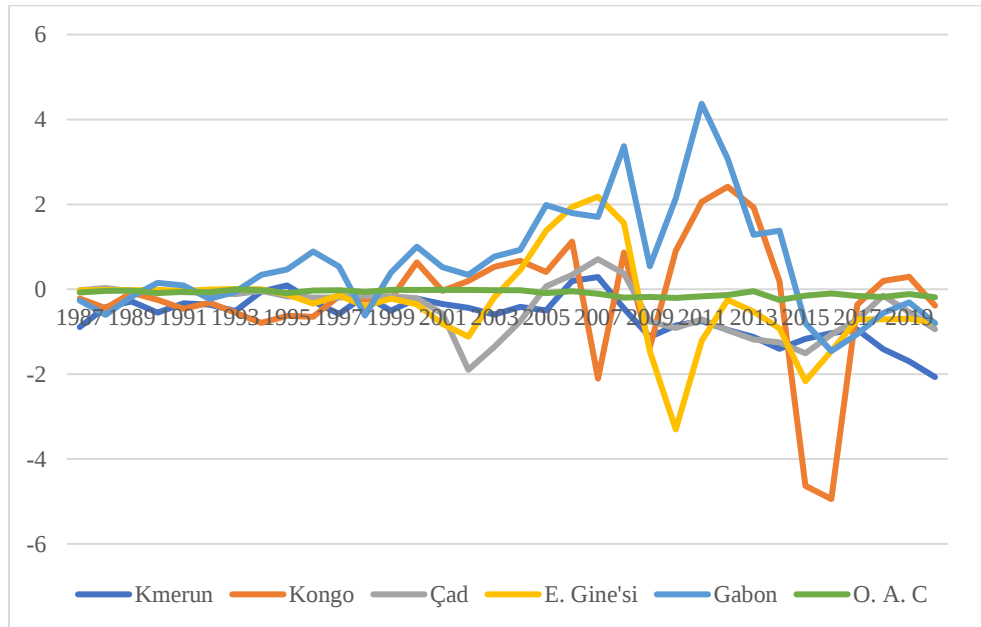
Ekvator Ginesi: Birincil ihracatının toplam ihracattaki payını %99,0'dir: Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar; ham (%68), petrol gazları ve diğer gaz hidrokarbonlar (%18,7), odun; pürüzlü olarak, kabuğu veya diri odunu soyulmuş veya kabaca kare şeklinde olsun ya da olmasın (%5,8), Organik alkoller ve bunların halojenli, sülfonlu, nitratlı veya nitrozlu türevleri (%5,4), gemiler, tekneler ve yüzer yapılar (%0,3).

Gabon: Birincil ihracatının toplam ihracattaki payını %94,4'tür: Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar; ham (%69,6), manganez cevherleri ve konsantreleri, manganlı demir cevherleri ve manganez içeriği %20 veya daha fazla olan konsantreler dahil, kuru ağırlık üzerinden hesaplanmıştır (%12,1), uzunlamasına kesilmiş veya yontulmuş, dilimlenmiş, soyulmuş, rendelenmiş, zımparalanmış veya parmak eklemli olsun veya olmasın, kalınlığı 6 mm'yi geçen odun (%8,0), Kaplama levhaları ve kontrplak levhaları (birleştirilmiş veya eklenmemiş) ve uzunlamasına kesilmiş, dilimlenmiş veya soyulmuş (rendelenmiş, zımparalanmış veya parmak eklemli olsun veya olmasın), kalınlığı 6 mm'yi geçmeyen diğer ahşap (%2,8), petrol yağları, bitümenli minerallerden elde edilen yağlar, ham olmayan (%1,9).

Daniel ve Ghislain (2018)'e göre, CEMAC ülkelerinden yapılan ihracatın yapısı, ihracat hacmini belirlemekte fiyat esnekliğinin önemsiz olduğunu gösterebilir. Genel olarak, hammadde piyasası, ticareti yapılan ürünlerin değeri veya kullanışlılığı için belirgin bir rekabet sergilemez. Dolayısıyla bu ülkeler fiyatların yüksek ve düşük olmasına bağlı olarak üretimlerini artırıp azaltamamaktadır. Sonuç olarak, ihraç edilen miktarlar daha çok ortak ülkelerdeki talep koşullarına bağlı olacaktır.

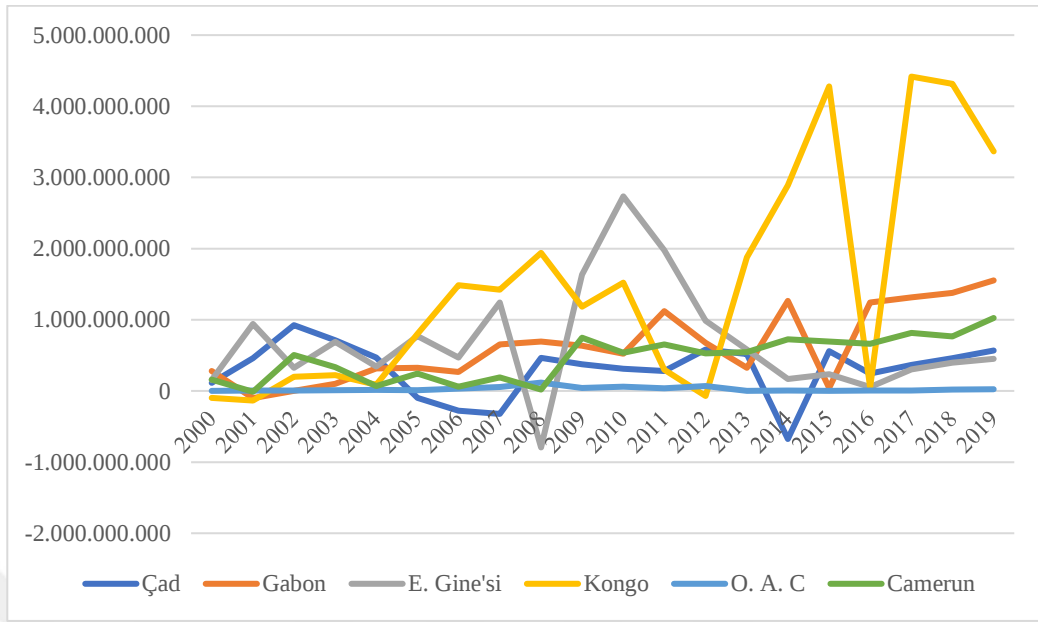
CEMAC bölgesinin cari işlemler dengesi 1980'lerden bu yana -şekil 2.7'de gösterildiği gibi- genel olarak hep eksi değerler vermiştir. Bazı ülkelerdeki petrol patlamasının yarattığı coşku, altyapıya yapılan yatırım harcamalarının, özellikle tüketici harcamalarının artmasına neden olmuştur. Genel olarak, CEMAC ülkelerindeki cari işlemler dengesinin seyri ülkelerdeki petrol projelerin hareketliliğine göre değişmektedir.

CEMAC bölgesine gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların (DYY) çoğu petrol sektörüne yönelmektedir. 2000 yılından sonra (şekil 2.8), petrol projelerinin artması (Çad'ın durumu gibi) ve petrol fiyatlarındaki artışlarla birlikte bölgeye daha Çok DYY gelmeye başlamıştır.

Şekil 2.7. CEMAC'ın Cari İşlemler dengesi (1987-2020, Milyar ABD Doları)

Kaynak: IMF Data Base (2021) verilerine dayanarak hazırlanmıştır.

Şekil 2.8. CEMAC bölgesine gelen DYY'ların Tarihsel Gelişimi (2000-2020, Milyar ABD Doları)

Kaynak: World Development Indicators Data Base (2021) verilerine dayanarak hazırlanmıştır.

Petrol fiyatları Haziran 2014- Aralık 2016 arasında %52'lik bir oranla düşmüştür. Dolayısıyla, petrol geliri ve petrol sektörüne yönelik yatırımlar azalmıştır. Bu da şekil 7'de gösterildiği gibi, bu dönemde CEMAC bölgesine gelen DYY'ların seyri (Özellikle Kongo Cumhuriyeti için) oldukça dalgalı olmuştur. Daha sonra petrol fiyatlarının iyileşmesiyle birlikte, bölgeye gelen DYY da artmaya başlamıştır.

DYY, genel olarak, petrol ihraç eden ülkelerde yoğunlaşmış durumdadır. Ayrıca, CEMAC'ta DYY girişlerini iç savaş, makroekonomik istikrarsızlığı, yolsuzluk gibi olumsuz etkenlerden dolayı sınırlı olmuştur. Buna ek olarak, iç pazarın küçüklüğü, üretim maliyetlerinin yüksek olması ve altyapının zayıf olması sebebiyle DYY'ların akışı zayıf olmuştur.

2.4.4 CEMAC'ta Finansal Entegrasyon

Albert (2019)'e göre, ekonomik entegrasyon, genellikle beş aşamada gerçekleşen aşamalı bir süreçtir. Bu aşamalar; serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği, ortak pazar, ekonomik ve parasal birliktir. CEMAC üyelerinin benimsedikleri tek bir para birimi ve kurdukları tek bir merkez bankası, ülkelerinin ekonomik ve finansal

yönden entegre olmalarına yardımcı olmaya beklenmektedir. Ancak bölgenin finansal sistemi hala nispeten gelişmemiş ve az çeşitlendirilmiş ve büyük ölçüde bankacılık sisteminin egemenliğindedir.

CEMAC'taki tüm alıcı ve satıcıların en uygun koşullarda işlem yapmalarına olanak sağlayan bir bankacılık sektörünün bulunması, tek bir pazarın kurulmasına yardımcı olacaktır. Ancak, birkaç faktör dikkate alınmadığından bölgedeki finansal entegrasyon eksik kalmaktadır. Bu faktörler; CEMAC içinde diğer ülkelerde faaliyet göstermek için ekonomik ajanların teşvikleri, menşe ve ev sahibi ülkelerinin kurumsal koşulları (örneğin mülkiyet hakları açısından koruma) ve düzenleyici çerçevenin etkisidir (özellikle bankacılık piyasaları durumunda) (Saab ve Vacher, 2007: 3).

CEMAC'taki finansal sistem, finansal kurumlar (Bankalar, finans kuruluşları, mikro finans kuruluşları, sosyal güvenlik kuruluşları ve sigorta kuruluşları), sermaye piyasaları ve piyasa altyapılarından oluşmaktadır. Bankacılık sektörü, 2017 yılının sonunda varlıkların %78'ini elinde bulundurarak finansal sistemdeki hakimiyetini sürdürmüştür. 2017 yılında, finansal sisteminin varlıkları CEMAC'ın GSYİH'sının %33,4'ünü temsil etmiştir (Albert, 2019: 5).

31 Aralık 2018 tarihinde CEMAC bankacılık sistemi 54 banka ve 11 finansal kuruluş (esas olarak kiralama (Leasing) şirketleri ve uzmanlaşmış kamu kurumlarından oluşur. Yalnızca Kamerun ve Gabon'da bulunmaktadır) olmak üzere 65 kredi kuruluşu bulunmaktadır.

Bu kredi kuruluşları ülkelere göre eşit bir şekilde dağıtılmamıştır. En çok paya sahip ülkeler Kamerun ve Gabon'dur. Bu iki ülke kredi dağıtımı ve mevduat tahsilatı açısından CEMAC bankacılık pazarının %80'inden fazlasını temsil etmektedir. Bölgedeki bankalar ağırlıklı olarak yabancı bankalar olup bankalardaki yerli sermayenin payı %30'dur.

Albert (2019)'e göre, 31 Aralık 2018 itibarıyla CEMAC'taki kredi kuruluşlarını ülkelere göre dağılımı, Kamerun'da 15 banka ve 8 finansal kuruluşu, Gabon'da 10 banka ve 3 finansal kuruluşu, Kongo, Çad, Ekvator Ginesi ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nde sırasıyla sadece 11, 9, 5, ve 4 banka bulunmaktadır.

31 Aralık 2018 itibariyle, Orta Afrika Ekonomik ve Parasal Topluluğunun (CEMAC) mikro finans sektöründe 616 onaylı ve faaliyet gösteren mikro finans kuruluşu bulunup ülkeler göre şu şekilde dağıtılmıştır: Kamerun (412), Orta Afrika Cumhuriyeti (10), Kongo (56), Gabon (14), Ekvator Ginesi (02) ve Çad (122) (COBAC, 2018: 75).

Afrika Arası Sigorta Piyasaları Konferansı (la Conférence Interafricaine des Marchés d'Assurances) tarafından denetlenen 58 şirket ile sigorta sektörüne gelince, CEMAC'ta hala az gelişmiş durumdadır. Nitekim, sigorta şirketleri öncelikle mülk, otomobil, sağlık, hayat ve kaza sigortaları sunmaktadır. Sigorta sektörü, 2017 yılında finansal sistem varlıklarının %3'üne sahip olup GSYİH'nın %3,1'ini oluşturmuştur (Albert, 2019).

CEMAC'ın sermaye piyasası ise, para piyasası ve iki finansal piyasadan oluşmaktadır: Orta Afrika Menkul Kıymetler Borsası (Bourse des Valeurs Mobilières d'Afrique Centrale) ve Douala Borsası (Douala Stock Exchange).

Albert'in (2019) çalışmasına göre, ABD Doları/CFA Frangı kurundaki şokların, ham petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar ve CEMAC ile belirli ticaret ortakları (Çin, Nijerya ve ABD) aralarındaki talebin dalgalanması, CEMAC'ın bankacılık sisteminin dış kırılganlıklarını göstermektedir. Dolayısıyla, Çin, Nijerya ve ABD'de büyümeye yönelik olumlu bir şok olması durumunda bankacılık sisteminin dayanaklığını güçlendirilecektir. Ancak, petrol fiyatlarındaki düşüş ve ABD doları/CFA Frangı döviz kurunun güçlü dalgalanmaları, bölgedeki bankacılık sistemini zayıflatacaktır.

2.4.5 CEMAC Ekonomisinin Güncel Sorunları

COVID-19 salgının çıkmasıyla bölgenin ekonomik performansını olumsuz şekilde etkilenip bir küçülme meydana gelmiştir. Tam kapama önlemleri ve aşılama oranının az olması ile birlikte durumu daha da kötüleşmiştir. Ancak, Ukrayna'daki savaşın patlamasıyla, savaşın olumsuz sonuçlarının ortasında CEMAC bölgesi olumlu bir ticaret haddi şokundan yararlanmaktadır. IMF (July 2022) raporuna göre, 2021 yılında bölgedeki ekonomik toparlanma yavaş bir seyirle başlamıştır. Reel GSYİH

%1,1 oranla artmıştır. Tahmin edilenden 0,8 puan daha düşük olmuştur. Bu, genellikle bazı ülkelerdeki eksik yatırım (Çad ve Kongo) ve petrol ve gaz üretimini engelleyen teknik kazalarını (Ekvator Ginesi) gibi etkenler vasıtasıyla petrol sektöründen büyük daralmadan kaynaklanmaktadır.

CEMAC'ın dış konumu, olumlu ticaret şoku vasıtasıyla 2022'nin ilk yarısında güçlenmiştir. Cari işlemler dengesi, 2021'de GSYİH'nın %2,3'ü kadar açık vermesinin ardından 2022'de GSYİH'nın %1,6'sı kadar fazla vermiştir.

IMF (2023), CEMAC bölgesinde COVID sonrası toparlanma, olumlu ticari şok hadleri vasıtasıyla giderek arttığını öne sürmektedir. Reel GSYİH büyümesinin 2021 yılında %1,1'e ulaşmasından sonra ekonomik aktivite 2022'nin il yarısında güçlendi. Bu yükseliş, petrol gelirlerindeki artışa borçludur. Petrol dışı sektör de iyileşen petrol dışı ticaret hadlerinin (özellikle gaz, odun, manganez), COVID-19 önlemlerinin kaldırılması ve yüksek petrol gelirlerin desteğiyle orta derecede bir büyüme kaydetti. 2021'in sonunda %2,6'ya gerileyen enflasyon, 2022 küresel enflasyon baskılarının başta gıda fiyatları olmak üzere yurt içi fiyatlara geçip yılın sonunda enflasyon %4 ulaşmıştır.

BEAC, enflasyonist baskılar arttıkça 2021 ve 2022'de para politikasını ve likidite yönetimini sıkılaştırmıştır. BEAC, 2021'in dördüncü çeyreğinde yükselttikten sonra Eylül 2022'de faizi %4,5'e yükseltip Nisan 2023'te %5'e ulaşmıştır. Ayrıca, bankaların yeniden finansman koşullarını sıkılaştırıp parasal işlemler penceresinde haftalık likidite enjeksiyonlarını sürekli azaltmıştır. Haziran 2021'de 250 milyar CFA Frangı iken Kasım 2022'de 50 milyar CFA Frangı'na azaltmıştır (IMF, 2023).

Genel olarak CEMAC, Rusya'nın Ukrayna'daki savaşının etkileri arasında pozitif ticaret haddi şokundan geniş ölçüde yararlanmıştır. Ancak bu iyi gelişmeler belirsizlik ve riskler ile doludur. Yükselen küresel enflasyonun yurtiçi fiyatlara yansması reel gelirler üzerinde baskı yaratıp giderek daha sıkılaşan finansal koşullar yaratmaktadır. Böylece, olumlu ekonomik büyümenin önünde ters rüzgarlar yaratabilir. IMF (2023)'göre petrol gelirlerine ve döner desteklerine olan güçlü

bağımlılık, ekonomik reformların gecikmesi ve sıkılaştıran küresel mali koşullar ile artan borç kırılganlıkları nedeniyle kırılganlıklar yüksek kalmaya devam etmektedir.

Bölüm değerlendirmesi

Bu bölümde, CEMAC bölgesinin işleyişini ve bölgenin ekonomik durumunu incelenerek CFA Frangı bölgesiyle ilgili önemli bir değerlendirme sunulmuştur. CFA Frangı, kökeni nedeniyle çok tartışmalı bir ortak para birimidir. Sömürgecilik döneminde sömürgeleriyle ticaret yapmak için Fransa tarafından geliştirilmiş bir para birimi olduğunu ve günümüzde de CFA Frangı'nın işleyişi için Fransa ile CFA bölgesi ülkeleri arasındaki yapılan anlaşmalarda Fransa'nın ağırlığı dikkate alındığında, ekonomi ve para politikası açısından BEAC ve bölgenin bağımsızlığı sorgulanabilir.

CEMAC üyelerinin benimsedikleri tek bir para birimi ve kurdukları tek bir merkez bankası, üye ülkelerin ekonomik ve finansal yönden entegre olmalarına yardımcı olması beklenmektedir. Böylece CEMAC ülkeleri, ekonomik ve parasal birliğin kurulmasından beklenen faydaları elde edebilirler. BEAC'nin uyguladığı para politikasının temel amacı, parasal istikrarı ve devletlerin genel ekonomik politikalarını desteklemektir.

CEMAC bölgesinde, 1994 yılında gerçekleştirilen CFA Frangı devalüasyonundan sonra, ekonomik mantığı Maastricht sistemi ve Avrupa İstikrar ve Büyüme Pakti'na benzeyen çok taraflı gözetim sistemini kurulup bölgedeki gözlemlenen ekonomik dengesizlikleri giderilmesi hedeflenmiştir. Literatür taramasından elde edilen sonuçlara göre, CEMAC ülkelerinin benimsedikleri yakınsama kriterleri, nominal düzeyde, kamu maliyesinin ve makroekonomik politikalarının koordinasyonunda etkili olmuştur, ancak bölge ekonomilerinin reel yakınsamaları üzerinde hiçbir etkisi olmamıştır.

CEMAC bölgesinin üyeleri neredeyse sadece petrol ürünlerinin ihraç ettiklerinden, bölgenin ekonomisi zayıf bir şekilde çeşitlendirilmiştir. CEMAC'ta topluluk içi ticaret, CEMAC ülkelerinin toplam ticaretlerinin çok küçük bir bölümünü (%2'den az) oluşturmaktadır. Petrol fiyatlarının yüksek olduğu dönemde (2000-2010), CEMAC bölgesi güçlü büyüme oranlarıyla belirgin bir genişleme yaşamıştır.

Bu iyi gelişmeler, 2014-2016 yılları arasında petrol fiyatlarındaki düşüş ile bir gerileme meydana gelip CEMAC ekonomileri üzerinde resesyon etkisi yaratmıştır

Genel olarak sabit döviz kuru sistemi, CFA Frangı bölgesinde fiyatların istikrarlı olmasına olanak sağlamıştır. Ancak, CEMAC içinde ülke düzeyindeki fiyat gelişmeleri, beklenenden daha az homojen olmuştur. Bölgenin finansal sistemi hala nispeten gelişmemiş ve az çeşitlendirilmiş ve büyük ölçüde bankacılık sisteminin egemenliğindedir.

Petrol fiyatlarının dalgalı olma özelliği ve bütün dünyayı etkilen Covid-19 salgını, CEMAC bölgesinde, tek sektör ekonomisinin sona ermesini ve çeşitlendirme ve sanayileşmenin kapılarını açmayı içeren ülkelerinin durumunu acilen iyileştirilmesi ihtiyacını gündeme getirmektedir. CEMAC, Ukrayna savaşından ortaya çıkan olumsuz sonuçlarının arasında olumlu bir ticaret haddi şokundan büyük faydalar elde etmiştir. Bu olumlu gelişmeler petrol fiyatlarındaki arışlar sayesinde gerçekleşmiştir. Ancak petrol gelirlerine olan yüksek bağımlılık ve ekonomik reformların gecikmesi, petrol fiyatlarındaki ani düşüşler ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır.

Bu bilgiler ışığında sonraki bölümde, bir ülkenin bağımsız para biriminden vazgeçip parasal birliğe katılmasının ülkenin ticareti ve geliri üzerinde nasıl bir etkiye sebep olacağı sorusuna ampirik metotlar yardımıyla cevap bulmaya çalışılacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AMPİRİK ANALİZ

Ortak para birimini benimsemek bir takım maliyet ve faydaları beraberinde getirmektedir. Maliyetlerin başında- birinci bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alındığı gibi- üye ülkenin ulusal istikrar aracı olarak para politikası üzerindeki kontrolünü kaybetmesi gelmektedir. Faydaların başında ise, tek para birimini paylaşan ülkelerin arasındaki döviz kuru oynaklığının ortadan kalkması, ticaretle ilgili işlem maliyetlerini azaltıp ortak bir makro ekonomi politikasının uygulanması için bir olanak sağlaması bulunmaktadır.

Orta Afrika Bölgesinde, Fransa'nın önderliğiyle 6 ülke bir araya gelerek bir ekonomik ve parasal birlik kurup CFA Frangı'nı tek bir para birimi olarak benimsemişlerdir. CFA Frangı'nı Euro'ya bağlayıp sabit döviz kuru sistemini uygulamışlardır.

Bu bölümde, bir ülkenin bağımsız para biriminden vazgeçip parasal birliğe katılmasının ülkenin ticareti ve geliri üzerinde nasıl bir etkiye sebep olacağı sorusuna ampirik metotlar yardımıyla cevap bulmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda, ilk olarak literatür taraması yapılmakta, daha sonra model ve modellerle ilgili hipotezler ile verileri ele alınmaktadır. Son olarak ampirik bulgular sunulmaktadır.

3.1 Literatür

Para birimi alanlarının iktisadi etkileri, ekonomistlerin araştırmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle ortak para biriminin uluslararası ticaretin üzerindeki etkisi, temel bir araştırma konusu haline gelmiştir.

İktisatçıların bir bölümü, para birliğinin sağladığı ana faydanın, enflasyonun düşürülmesi olduğunu ileri sürmektedir. Ancak para birliklerinde uygulanan sistemin sağladığı faydaların yanında makroekonomik istikrar açısından maliyetleri de bulunmaktadır. Nitekim Frankel ve Rose (2002)'a göre, eğer bir ülke, şokları yerel şoklarla zayıf bir şekilde ilişkili olan bir ülkenin para birimini benimserse, bahsedilen

maliyetler büyük olabilmektedir. Bununla birlikte, para birimi alanları, uluslararası işlemlerin maliyetlerini azaltarak ticareti ve dışa açıklığı teşvik etmektedir.

Para birliğinin uluslararası ticarete etkisi, Mundell (1961)'in çalışmasından bu yana büyük ilgi çekmiştir. Mundell (1961)'e göre, tek bir para birimini benimseyen alanlar arasındaki ticaret, ayrı para birimini benimseyen alanlar arasındaki ticarettten daha kolay ve ucuzdur. Para birliğinin sebep olduğu dış ticaret, gelir üzerinde de olumlu bir etki yaratabilir.

Literatürde para birliklerinin ticareti artırdığına dair yaygın bir görüş bulunmaktadır. Ancak bu etkinin ne kadar olduğu tartışmalı bir konudur. Rose (2000)'a göre, çok istikrarlı bir döviz kuruna sahip olmak, ortak bir para alanına üye olmakla aynı şey değildir. Ortak bir para birimini benimsemek, sabit bir orandan çok daha kalıcı ve ciddi bir taahhüttür. Rose (2000) bunu ampirik olarak, ülke içindeki ticaret ülkeler arasındaki ticarettten daha yoğun olduğunu gösteren bir olgu ile açıklanabileceğini dile getirmiştir. Bu olgu uluslararası ticarete “ev yanlılığı” (home bias) olarak bilinmektedir.

McCallum (1995) yurtiçinde ticaret yapama tercihinin boyutunu ölçmüştür. Kanada'nın kendi eyaletleri arasındaki ticaret ile Kanada ve ABD eyaletleri arasındaki ticaret karşılaştıran McCallum (1995), Kanada'nın kendi eyaletleri arasındaki ticaretin Kanada ve ABD eyaletleri arasındaki ticarettten 20 kat daha büyük olduğunu ifade etmiştir. Bunun nedeni olarak bir ülkede tek bir para biriminin kullanılması gösterilmiştir.

Rose (2000)'a göre, parasal birlikteki yüksek ticaret seviyeleri, ülkeler arasındaki iş döngülerinin benzer olmalarına olanak sağlayabilir. Böylece, ekonomik entegrasyon daha derin bir siyasi entegrasyona yol açabilir.

Aşağıda, para birimi alanlarının ticaret üzerindeki ve ticaretin de gelir üzerindeki etkilerini inceleyen bazı çalışmalar özetlenmektedir.

Rose (2000) çalışmasında, döviz kuru oynaklığı ve para birliklerinin uluslararası ticareti nasıl etkilediğini bulmak üzere bir çekim modeli kullanmıştır.

Kullanılan panel veri seti, 1970-1990 dönemine ait 186 ülke için beş yıllık ikili gözlemleri kapsamaktadır. Bu veri seti, her iki ülkenin de aynı para birimini benimsediği şekilde yüzün üzerinde eşleştirme ve üç yüzün üzerinde gözlem içermektedir. Elde edilen sonuçlar, para birliğinin uluslararası ticaret üzerinde olumlu bir etki meydana getirdiğini göstermiştir. Diğer taraftan döviz kuru oynaklığının olumsuz etkisinin düşük olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Edwards ve Magendzo (2002) çalışmalarında, “muamele etkileri modelini” kullanarak ortak para birimi alanına katılmanın muhtemel etkilerini incelemişlerdir. Çalışmada, 1970-1998 dönemi için büyüme oranı, büyüme oynaklığı, enflasyon ve kişi başına gelir değişkenleri panel veri analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlar, para birliğinin enflasyon oranlarını düşürdüğünü ancak makroekonomik oynaklığı artırdığını göstermiştir.

Frankel ve Rose (2002) ortak para birimlerinin ticaret ve gelir üzerindeki etkilerin büyüklüğünü belirlemek için 200’den fazla ülke verisini kullanıp ticaret yerçekimi modeli ve büyüme denklemi modeli kullanmışlardır. Ticaret yerçekimi modeli yardımıyla yapılan tahminler, bir para birliğine üye olmanın, diğer para birliği üyeleriyle olan ticareti üç kat artıracağını göstermiştir. Büyüme denklemi modeli yardımıyla yapılan tahminler ise, bir ülkenin ticaretinde her %1’lik artışın, kişi başına geliri en az %0,33 oranla artacağını ortaya koymuştur. Böylece, para birliklerinin olumlu etkisinin, ticaretin teşvik edilmesi vasıtasıyla ortaya çıktığı görülmüştür.

Kenen (2002) para birliğinin ticaret üzerinde etkisini incelemek için 120 ülke seçip Rose’un veri setini kullanarak ticaret yerçekimi modelini uygulamıştır. Elde edilen sonuçlar, parasal birliğin etkisinin, Rose’un çalışmasındaki bulgulara göre nispeten daha küçük olduğunu göstermiştir.

Barr vd. (2003) Avrupa Para Birliği üyeleri ve diğer ülkeler arasında bir karşılaştırma yapıldığında para birliğinin etkisinin nasıl olacağı sorusuna cevap bulmaya çalışmışlardır. Bu amaçla, 1978-2002 dönemi seçilerek ticaret yerçekimi modeli yardımıyla tahminler yapılmıştır. 17 ülke ve 136 farklı zaman serisi için 13.192 gözlemden oluşan bir panel veri seti kullanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre; çıktı,

enflasyon ve işsizlik açısından, Avrupa Birliği üyesi olmanın net bir etkisinin olmadığı belirtilmiştir.

Flam ve Nordström (2003) ticaret yerçekimi modeli yardımıyla, 1989-1997 dönemi ile 1998-2002 dönemini karşılaştırarak Avrupa Para Birliği'nin ticaret hacmi üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Ulaşılan bulgulara göre, Euro Bölgesindeki ülkelerin ticareti %15 oranında artmıştır. Ancak parasal birlik dışındaki ülkelerin ticareti ise, %8 oranında artmıştır. Buna ilave olarak söz konusu etkilerin zamanla daha da artacağı öngörülmüştür.

Faruqee (2004), Avrupa Para Birliği'nin ticari etkisini ölçmek için 1992-2002 yılları arasındaki dönemin verilerini ele alıp 22 gelişmiş ülke için ticaret yerçekimi modelini kullanmıştır. Çalışmada, ticaret yerçekimi modeli için hem ihracatı hem de ithalatı ayrı ayrı bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Elde edilen sonuçlar, para birliğinin Euro Bölgesinde, ticaret üzerinde artan bir etkiye neden olduğu ancak bölgenin dışındaki ticareti pek etkilemediğini göstermektedir.

McGowan (2008), Euro ticareti artırdı mı? sorusuna cevap bulmaya çalışmıştır. Çalışmada, OLS, Panel OLS ve Dinamik Panel veri yöntemlerine başvurulup 12 Avrupa Para Birliği üyesi ve üye olmayan üç ülke ile 187 ülkenin çift taraflı ticaret verilerini analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlar, Avrupa Para Birliğinin 1999-2004 yılları arasındaki döneminde bölgenin ticaretini %11'lik oranla artırdığını göstermektedir.

Santana-Gallego vd. (2010) üç analiz metodu kullanarak para birimi alanının ülke geliri üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışmada, ticaret yerçekimi modeli kullanıp veri setinde 179 ülke ve 30 OECD ülkesinin 1995-2006 yılları arasındaki dönemine ait verilerini bulunmaktadır. Yapılan analizlerin ilki, ortak para biriminin gelen ticaret ve turizm akışları üzerindeki etkisi ile ilgilidir. İkinci analiz ise, ticaret ve turizmin gelir üzerindeki etkisini incelemekle ilgidir. Üçüncü analizde, elde edilen sonuçlara bağlı olarak, ortak para biriminin ticaret, turizm ve gelir üzerindeki etkisini incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, para birimi alanı hem ticaret hem de turizm kanalı vasıtasıyla gelir üzerinde olumlu bir etki yaratmaktadır.

Frankel ve Rose'un (2002) çalışmalarına benzer bir şekilde Yıldırım da (2012), ticaret yerçekimi modeli ve büyüme denklemi modellerine başvurarak Avrupa Para Birliği'nin makroekonomik performansı üzerindeki etkisini incelemiştir. Veri seti, 1988-2009 yılları arasında 24 OECD ülkelerin ikili gözlemlerini içermektedir. Elde edilen sonuçlara göre, para birliği hem birliğe üye olan ülkelerin hem de birliğe üye olmayan ülkelerin ticaretleri üzerinde olumlu bir etki yaratmıştır. Büyüme denklemi modelinin sonuçları ise, para birliğinin gelir üzerinde negatif ya da hiç etkisi olmadığını göstermektedir.

Yıldırım (2012)'a göre, Avrupa Para Birliğini, mali birlik yapılmadan kurulmuştur. Dolayısıyla, para birliğinin ticaret üzerinde olumlu bir etkisi olmasına rağmen, politika yapıcıların uygulamalarını sınırlayarak makroekonomik performansın üzerinde olumsuz etkilerin çıkmasına neden olmaktadır.

Miron vd. (2013) ortak para biriminin ticaret üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Çalışmada ticaret yerçekimi modeli kullanarak 182 ülke verilerini ele alıp 1980-2010 yılları arasındaki uzana dönemin döviz kuru oynaklığı ve para birliklerinin uluslararası ticaret üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlar, 1999 yılına kadar Rose'un (2000) ampirik bulgularını desteklemektedir. Ancak 2000-2010 yılları arasındaki dönemde, Euro Bölgesi de kuklaya eklendiğinde, Rose (2000)'un etkisi azalmıştır. Sonuçlar, para birliğinin ticaret üzerindeki etkisi döviz kuru oynaklığının azaltmasından ortaya çıkacak etkilerden daha güçlü olduğunu göstermektedir.

Şimdiye kadar olan çalışmaların geneli -Barr vd. (2003), Flam ve Nordström (2003), Faruquee (2004), McGowan (2008), Santana-Gallego vd. (2010) ve Yıldırım (2012)- Avrupa Para Birliğiyle ilgili olup Rose'un modelini kullanmışlardır. CEMAC'ın üye ülkelerinin ticareti ve geliri üzerindeki etkilerini araştıran çalışmalar çok az sayıda bulunmaktadır. Özellikle CEMAC'ın (hem Para birliği üyeleri hem de para birliğe üye olmayan ülkeleri içeren ekonomik birlik) ele alan çalışmalar çok azdır.

Fielding ve Shields (2005), para birliğinin sabit döviz kuruna göre daha fazla ekonomik entegrasyonu sağlayıp sağlamadığını incelemişlerdir. Çalışmada, Afrika

Frangı Bölgesi ve Karayipler (Doğu Karayip para birliğini de içerir) bölgesindeki makro ekonomik entegrasyonu belirleyen faktörler araştırılmıştır. Rose ve Angel (2002)'in çakışması esas alınarak dört entegrasyon göstergesi ele alınmıştır. Bunlar; ticaret yoğunluğu, koşulsuz reel döviz kuru oynaklığı, yurtiçi fiyatlar ve reel çıktıdaki yeniliklerin korelasyonudur. Elde edilen sonuçlara göre, ortak para birimini benimseme sebebi, ülkeler arasında yapılan ikili ticaretle ilişkilidir. İki bölgede, ortak para biriminin paylaşılması, ikili reel döviz kuru oynaklığının önemli ölçüde düşük olmasına olanak sağlamıştır. Ayrıca, çıktıdaki yeniliklerin korelasyon derecesi, daha yüksek derecede bir iş döngüsü oluştuğuna dair kanıt ortaya koymamıştır.

Elu ve Price (2008) Solow büyüme modelini kullanarak Euronun CFA Frangı bölgesindeki ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre, CEMAC bölgesine üyelik, 1999-2007 yılları arasında büyüme üzerinde olumlu bir etki yaratmıştır. Ancak, WAEMU'da, para birimi alanına üye olmak, büyüme üzerinde daha az bir etki meydana getirmiştir. Dolayısıyla yazarlara göre, Batı Afrika Bölgesinde bir para birliği kurmak, pek faydalı olmayacaktır. Ancak sonuçlar genel itibariyle, para birimi alanlarının SSA'da faydaları olduğunu ve mevcut birliklerin genişletilmesinin (CEMAC gibi yeni para birimi alanının oluşturulması) bölgedeki yaşam standartlarını iyileştirebileceğini göstermiştir.

Coulibaly (2013) Fransız Frangı'nın yerine Euronun ikame edilmesinin, CFA Frangı bölgesindeki reel ve nominal efektif döviz kuru, rekabet gücü ve büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Sonuçlar, Euro'nun ortaya çıkışından sonra, döviz kurlarının gelişimi ve rekabet gücünü (Currency misalignments ile ölçülmüş) nominal döviz kuru hareketlerine ve dolayısıyla çapa para biriminin gelişmesine giderek daha fazla bağımlı olduğunu göstermektedir. Euro'nun son yıllarda değer kazanması, CFA Frangı'nın güçlü ve aşırı değer kaybına- Orta Afrika Cumhuriyeti, Fildişi Sahili, Kongo ve Togo ülkeleri hariç- maruz kalmamıştı. Buna ek olarak, CFA Frangı'nın 1994 yılındaki devalüasyonundan ortaya çıkan aşırı değer kaybının kapsamını önemli bir ölçüde azaltmıştır. Bu durum, Fransız Frangı'nın yerine Euro ikame edildiğinden itibaren, ülkelerin büyüme oranları üzerinde giderek artan değerlemeler oluşmuş ve böylece olumsuz etkilere yol açmıştır.

Mignamissi (2018), OCA teorisi bağlamında, ortak para biriminin iki Afrika bölgesel ekonomik topluluğundaki (CEEAC ve ECOWAS) ticaret üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışmada, 1995-2016 yılları arasındaki dönemine ait verilerini ele alıp yer çekimi modeli ve olasılıklı “Pseudo-Maximum” modeline dayanarak incelemiştir. Çalışmada bölgenin gelir üzerindeki etkisini ele alınmamıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, ortak para birimini, bölgelerin ikili ticaretleri üzerinde olumlu bir etkisi bulunmaktadır. Ancak bu olumlu etki, ülkelerin özelliklerine bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir. Bu sonuçlar ışığında, belirli bir süre içinde bütün Afrika için tek bir para birimi alının kurulmasının mümkün ve faydalı olacağını söylenebilir.

Edeme vd. (2020), serbest ticaret alanları ve ortak paranın sürdürülebilir tarımsal ihracat üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Çalışmada, Afrika’daki ekonomik birlikleri için talep yönlü model vasıtasıyla 54 ülkenin 1996-2018 dönemine ait verileri incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar, ekonomik birliğe üye olmanın tarımsal ihracat üzerinde etkisini hemen göstermese de marjinal bir olumlu etkisi olduğunu göstermiştir. Ortak para birimi ve büyümenin ise, çalışmanın kapsadığı dönem için, tarımsal ihracat üzerindeki olumlu etkisinin düşük olduğunu göstermiştir.

Literatürde görüldüğü üzere, Afrika’da, ortak para biriminin ticaret ve gelir üzerindeki etkisini incelemeye odaklanan az sayıda çalışma vardır. Ayrıca hem CEMAC hem de CEEAC birliğinin ticaret ve gelir üzerindeki etkisini incelemeye odaklanan çalışmaların ise daha da az olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, bu çalışmada CEMAC ve CEEAC parasal ve ekonomik birliğinin ticaret ve gelir üzerindeki etkisini incelemek için, 1990-2020 dönemine ait veriler doğrultusunda Rose (2000) ve Frankel ve Rose (2002) çalışmalarında geliştirilen ticaret yerçekimi modeli ve büyüme denklemi modeli kullanılmıştır. Bu çalışmanın literatüre katkısı, parasal birlik ve özellikle tartışmalı olan CFA Frangı bölgesiyle ilgili yeni sonuçlar sunmaktadır. Buna ek olarak, bildiğimiz kadarıyla bu hem CEMAC hem de CEEAC birliğinin ticaret ve gelir üzerindeki etkisini analiz eden ilk çalışmadır. Bölgede yerel istatistik kurumların gelişmemiş olması, verilere ulaşmak kolay olmamıştır. Bunu yanında var olan veriler de bazı yılların verileri eksik girilmiştir. Dolayısıyla modeli kurarken baya zorluklar ile karşılaşmıştır. Bununla birlikte, yapılan analizler

bağlamında, özellikle CEMAC ve CEEAC birliğinin gelir üzerindeki etkisi analizi, bölgenin gelişimi için yapılması gerekenler ile ilgili önemli bilgiler sunmaktadır.

3.2 Model

Ortak para biriminin ticareti ve geliri nasıl etkilediğini iki model yoluyla araştırılacaktır. İlk olarak, ortak para biriminin ticareti nasıl etkilediğini analiz etmek için ticaret yerçekimi modeli kullanılacaktır. İkinci olarak ise, uluslararası ticaretin geliri nasıl etkilediğini incelemek için büyüme denklemi modeli kullanılacaktır.

Ampirik analizlerde ele alınan gözlemler birden fazla bireysel birimi kapsadığında (haneler, firmalar, şehirler, ülkeler vb.), verileri birleştiren yöntemlerin kullanılması daha uygun olacağını düşünülmektedir. Verileri birleştiren yöntemlere havuzlama denilmektedir (Pindyck ve Rubinfeld, 1991: 223).

Havuzlanmış OLS yöntemindeki denklemler, üç farklı yolla tahmin edilebilmektedir: ortak etkiler, sabit etkiler ve rastgele etkilerdir. Panel veri teorisi bağlamında, benzer özellikleri taşıyan ülkeler veya aynı birliğe ait olan ülkelerin analizinde, sabit etkiler yöntemini seçmek daha uygun olacaktır (Yıldırım, 2012: 32). Bu çalışma da CEMAC ve CEEAC ülkeleri analiz edeceği için ortak para biriminin etkisini incelemek için sabit etki modelini tercih edilecektir.

3.2.1 Ticaret Yerçekimi Modeli

Ticaret yerçekimi modeli, ülkeler arasında gerçekleşen ticaretin boyutunu belirlemeye çalışan çok basit bir ampirik modeldir. Modelin kökeni 1960'lı yılların başına kadar uzanmaktadır. Tinbergen (1962) ve Pöyhönen (1963) yaptıkları çalışmalarıyla modelin gelişmesini sağlamıştır.

Bu modele göre, bir çift ülke arasındaki ticaretin boyutu, GSYİH ve Nüfus artışıyla artar ve iki ülke arasındaki mesafenin uzunluğuna bağlı olarak azalır. Modelin ekonomi bilimi açısından ampirik bir araç olarak tutarlı bir geçmişi vardır. Modeli tipik olarak ticaretteki değişimin makul bir oranı, katsayıların ekonomik olarak mantıklı ve istatistiksel olarak iyi belirlenmiş olduğu bir denklemle açıklanmıştır (Frankel ve Rose, 2002: 4).

Ticaret yerçekimi modelini ele alan çalışmalar arasında, Rose (2000)'un çalışması önemli çalışmalardan biridir. Rose'un elde ettiği sonuçlara göre, para birimi alanına üye olmak, ikili ticaret üzerinde büyük bir etki yaratıp, tahmini olarak üç katına artırır. Döviz kuru değişiklikleri olasılığını ortadan kaldırmanın ve işlem maliyetlerini ortadan kaldırmanın faydaları, döviz kuru değişkenliğini sıfıra indirmenin faydalarından daha büyüktür. Bu çalışmanın hedeflerinden biri, ortak para biriminin ticaret üzerindeki etkisini incelemek olduğundan dolayı, doğal olarak kullanılacak model ticaret yerçekimi modeli olacaktır. Çerçeve olarak ticaret yerçekimi modeli kullanılırken Rose (2000)'un çalışması takip edilmiştir.

Ticaret yerçekimi modelini ele alan literatür; gelir düzeylerini, mesafeyi ve ülke büyüklüğünü ikili ticaret hareketlerinin itici güçleri olarak göstermektedir. Rose (2000)'un çalışmasını takip ederek kullanılan model şu şekilde oluşturulmuştur:

$$\ln(X_{ijt}) = \beta_0 + \beta_1 \ln(Y_i Y_j)_t + \beta_2 \ln(Y_i Y_j / \text{Pop}_i \text{Pop}_j)_t + \beta_3 \ln D_{ij} + \beta_4 \text{Cont}_{ij} + \beta_5 \text{Lang}_{ij} + \beta_6 \text{FTA}_{ijt} + \beta_7 \text{ComNat}_{ij} + \beta_8 \text{ComCol}_{ij} + \beta_9 \text{Colony}_{ij} + \gamma \text{CU}_{ijt} + \delta V(e_{ij})_t + \varepsilon_{ijt}$$

Burada i ve j ülkeleri temsil edip t ise zamanı belirtmektedir. Denklemdaki değişkenler de şu şekilde açıklanabilir:

- ❖ X_{ji} , i ve j arasındaki ikili ticaretin değerini
- ❖ Y , reel GSYİH'yi
- ❖ Pop nüfusu
- ❖ D_{ij} i ile j arasındaki mesafeyi temsil etmektedir.
- ❖ Cont_{ji} iki değişkendir. Eğer i ve j ortak sınır paylaşırlarsa değişkenin değeri 1'dir.
- ❖ Lang_{ij} , ikili değişkendir. Eğer i ve j ortak bir resmi dili paylaşıyorlarsa, değişkenin değeri 1'dir.
- ❖ FTA_{ij} , ikili değişkendir. Eğer i ve j aynı bölgesel ticaret anlaşmasına aitlerse değişkenin değeri 1'dir.
- ❖ ComNat_{ij} ikili değişkendir. Eğer i ve j aynı ulusun parçasıysa değişkenin değeri 1'dir.
- ❖ ComCol_{ij} , i ve j aynı koloniye aitlerse iki değişkenin değeri 1'dir.

- ❖ $Colony_{ij}$, eğer i j 'yi kolinize ettiyse ikili değişkenin değeri 1'dir.
- ❖ CU_{ijt} , i ve j t zamanında aynı para birimini paylaşırlarsa ikili değişkenin değeri 1'dir.
- ❖ $V(e_{ij})_t$ t 'den önceki dönemde i ve j arasındaki ikili nominal döviz kurunun oynaklığını temsil etmektedir.
- ❖ β , istenmeyen katsayılarının bir vektörüdür.
- ❖ ε_{ij} iyi davranıldığı varsayılan ikili ihracatın üzerindeki sayısız diğer etkileri temsil etmektedir.

Burada, CEMAC ülkeleri ve CEEAC ülkeleri ele alındığı için ComNat, Colony ve $V(e_{ij})_t$ değişkenleri dikkate alınmamıştır. Ortak ulusun değişkeninin önemli olmadığını düşündüğümüz için dikkate alınmayacaktır. Colony değişkeni ise, ele alınan ülkelerin hiçbiri diğerini kolinize etmediği için bu değişkeni dikkate alınmamıştır. Nominal döviz kuru oynaklığı değişkeni ise, CEMAC bölgesinin ortak para birimini benimsemesi ve sabit döviz kuru sisteminin uygulanmasından ve CEMAC ve CEEAC ülkelerinin aynı ticaret anlaşmasına ait olmalarından ötürü kullanılmamıştır.

Ticaret yerçekimi modelinde, çalışmanın en çok üzerinde durulan katsayı, γ katsayısıdır. Bu katsayı, para birimi alanın ticaret üzerindeki etkisini temsil etmektedir. Pozitif bir katsayısı elde etmek, ortak para birimi paylaşan iki ülkenin arasında daha fazla ticaret yapma eğiliminde oldukları anlamına gelmektedir.

3.2.2 Büyüme Denklemi Modeli

Berg ve Krueger (2003) ticaretin ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkisinin olduğunu savunmakta, pazar büyüklüğünü, bu olumlu etkinin itici gücü kabul etmektedir. Buna ek olarak, açık ekonomiler, diğer ülkelerle daha çok irtibatlı olduklarından hep yeni fikirler benimseyip yeniliği teşvik ederlerdir. Sonuç olarak, açık ekonomiler sadece daha yüksek gelir seviyelerinden ziyade daha yüksek uzun vadeli büyüme oranlarını elde edeceklerdir (Frankel ve Rose, 2002: 8).

Frankel ve Rose (2002), para birliğinin uluslararası ticaret yoluyla üye ülkelerin geliri artıracaklarını öne sürmüşlerdir. Onlara göre, ortak para birimini

benimsemek uluslararası işlemlerin maliyetlerini azaltıp ticareti ve dışa açıklığını artıracaktır. Böylece, para birliği yoluyla artan ticaret geliri de olumlu bir şekilde etkileyecektir.

Frankel ve Rose (2002) çalışmalarını takip ederek büyüme denklemi vasıtasıyla CEMAC birliğinin geliri nasıl etkilediğini incelenecektir. Mankiw, Romer ve Weil (1992) ve Frankel ve Rose (2002) çalışmalarını takip ederek kullanılan model şu şekilde oluşturulmuştur:

$$\ln(Y/Pop)_i = \alpha(X+M/Y)_i + \beta_0 + \beta_1 \ln(Pop)_i + Z_i + \gamma \ln(Y/Pop)_i + \delta_1 (I/Y)_i + \delta_2 n_i + \delta_3 School1_i + \delta_4 School2_i + u_i$$

Denklemdaki değişkenleri şu şekilde açıklanabilir:

Burada bağımlı değişken, GSYİH'nın (Y) toplam nüfusa (Pop) bölünmesinin doğal logaritmasıdır. İhracat, ithalat ve brüt yatırım sırasıyla X, M ve I ile gösterilmektedir. Nüfus artış hızı (ln) ile ifade edilir; (School1) ve (School2), sırasıyla ilköğretim ve ortaöğretim kayıt oranlarına dayalı beşerî sermaye yatırımı göstermektedir. Z, diğer kontrolleri temsil eder.

Yunan harfleri katsayıları gösterir ve u, diğer dikey etkilerin kalıntı etkisini belirtebilir. Kişi başına GSYİH ve açıklık dışındaki değişkenler, örnekleme dönemi boyunca ortalama olarak hesaplanmaktadır. Frankel ve Rose (2002)'u takip ederek, açıklık ticaretin çıktıya oranı olarak ölçüp açıklığın çıktı üzerindeki etkisini gösteren α katsayısı üzerine durulmuştur.

Frankel ve Rose (2002)'a göre, denklemden, Z'den sonraki yazılan değişkenler, Neoklasik büyüme teorisinden türetilip kontroller adını verilmektedir. Bu kontrol değişkenleri, büyüme denklemine dahil edilmesi, açıklık etkisinin bir kısmının faktör birikimi yoluyla gelmesi durumunda α 'nın aşağı yönlü bir tahminle sonuçlanabilir. Ancak, bu değişkenleri uygunsuz bir şekilde dışlanırsa da tahminlerde yanlış sonuçlar çıkarır ve uygunsuz bir şekilde ticarete çok büyük etki atfetmesi beklenebilir. Dolayısıyla, Frankel ve Rose çalışmalarında, denklemi hem kontrollerle hem de kontroller olmadan tahmin etmişlerdir. Ancak açıklık katsayısındaki olası bir yukarı

yönlü sapmadan kaçınmak için kontrolleri içeren tahminleri tercih etmek daha uygun olacaktır.

3.3 Veri Seti

Veri seti, para ve ekonomik birliğin üyeleri olan 6 CEMAC ülkesi ve sadece ekonomik birliğin üyeleri olan 6 CEEAC ülkeleri kapsamaktadır. CEEAC ülkelerin eklenme sebebi, yapılacak ampirik analizlerin sonuçlarına bağlı olarak, bu ülkelerin ileride CEMAC'ın hem para birliğine hem de ekonomik birliğine üye olma olasılığını değerlendirip CEMAC bölgesinin genişletme imkanını incelemektir.

Veri seti, 1990-2020 yılları arasındaki dönemi kapsayıp 2922 ikili ticaret gözleminden oluşmaktadır. Bazı gözlemlerin değeri küçük olduğu için dikkate alınmamıştır. Bütün on bir (11) ülke bağımsız ülkelerdir. Ticaret verileri (ihracat ve ithalat), Ticaret İstatistiklerinin müdürlüğü (DOTS) ve Birleşmiş Milletlerinin Uluslararası Ticaret İstatistikleri Yıllığı veri setinden elde edilmiştir. Veriler bin ABD doları cinsinden kaydedilmiştir. Bu veri setinin tüm ticaretin en az %98'ini kapsadığı tahmin edilmektedir.

GSYİH ile ilgili verileri ise, Dünya Kalkınma göstergeleri (WDI) veri setinden elde edilmiştir. Ticaret anlaşmaları (FTA) ilgili veriler Wikipedia ve Dünya Ticaret Örgütü verilerine göre hazırlanmıştır. Nüfus verileri IMF 2021 veri setinden alınmıştır. Yatırımlar ve okul ile ilgili veriler WDI veri setinden elde edilmiştir. Ülkeler arasındaki mesafeyi belirlemek için kuş uçuşu kadar mesafe (Distance as the Crow Flies) yöntemini izlenmiştir. Ortak sınır, ortak resmi dil, ortak sömürge ve ortak para birimi ile ilgili veriler, wikipedia'dan elde edilmiştir.

3.4 Ampirik Analizler

Frankle ve Rose (2002) bir ülkenin bağımsız para birimini bırakıp bir para birliğine üye olmanın sonuçlarını araştırmışlardır. Bunu yapmak için, ilk olarak para birliğinin ticaret üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Daha sonra para birliğinin gelir üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Yıldırım (2012), Frankle ve Rose'un yöntemlerini takip ederek Avrupa Para Birliğinin makroekonomik performansı üzerindeki etkisini incelemiştir. Bu çalışmada da Frankle ve Rose'un yöntemlerini takip edilecektir.

İlk olarak parasal birliğin ticaret üzerinde etkisini incelemek için Ticaret yerçekimi modelini uygulanacaktır. Buradaki temel hipotez; parasal birliğin ticaret üzerinde olumlu bir etkisi vardır. Daha önce açıklandığı gibi ticaret yerçekimi modeli vasıtasıyla gelir düzeyi ve ülkeler arasındaki mesafe gibi farklı değişkenler kullanarak ülkeler arasındaki ikili ticaret ilişkisi tahmin edilebilmektedir. İkinci olarak parasal birliğin ekonomik büyüme performansı üzerindeki etkisini incelemek için büyüme denklemi modelini kullanılacaktır. Buradaki temel hipotez ise; parasal birliğin ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisi vardır.

3.4.1 CEMAC Bölgesi Ticaret Yerçekimi Modeli

CEMAC bölgesinde parasal birliğin ticaret üzerindeki etkilerini ölçmek amacı ile oluşturulan ilk modelde bağımlı değişken ticaret değişkenine ait değerlerin doğal logaritması alınmış hali olarak kullanılmıştır. Bağımsız değişkenler olarak ise ticaret yapan iki ülke arasındaki uzaklık, ticaretin orijin ülkesinin geliri, ticaretin destinasyon ülkesine ait gelir, reel GSYİH değişkenleri kullanılmıştır. Kullanılan değişkenlere ait birim kök testi sonuçları tablo 3.1'de gösterilmektedir.

Birim kök testi sonuçlarına göre değişkenlerin birim bireysel sabitli ve trendli modellerde değişkenlere ait serilerin birim kök taşımadığı ve durağanlaştığı görülmektedir. Bununla birlikte kişi başına düşen GSYİH değişkeninin birim kök taşıdığı ve bu nedenle durağan olmadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle serinin birinci türevi alınmış ve durağanlaştığı görülmüştür. Sonuçlar tek değişken olması nedeni ile ayrı bir tabloda verilmemiştir.

Tablo 3.1. Birim Kök Testi Analizleri

Değişkenler	Sabitli ve Trendsiz model	Olasılık Düzeyi	Sabitli model	Olasılık Düzeyi	Sabitli ve Trendli model	Olasılık Düzeyi
dist	-1.023	0.432	-2.220	0.056	-2.912	0.02
inc o	12.122	0.909	-13.332	0.01	-19.912	0.00
inc d	10.121	0.991	-9.325	0.02	-13.472	0.00
reelgdp	9.326	0.522	-2.734	0.09	-7.912	0.00
gdppc	0.812	0.533	0.543	0.41	0.213	0.32
y	26.588	1.00	-41.033	0.00	-51.893	0.00

Oluşturulan regresyona ait sonuçlar tablo 3.2’de görülmektedir. Buna göre bölgedeki ticareti etkileyen en önemli faktör reel GSYİH’dir ve anlamlılık seviyesi %1’dir. Ticaret yapan ülkeler arasındaki mesafe ekonomiyi pozitif etkilerken katsayının büyüklüğü yaklaşık olarak 0,17’dir. Öte yandan anlamlılık seviyesi %10 gibi düşük bir seviyededir. Ev sahibi ülkenin geliri ile destinasyon ülkesinin geliri ticaret hacmini pozitif etkilerken katsayılar her iki değişken için de 0,15’tir ve istatistiki anlamlılık seviyesi %1’de anlamlıdır.

Tablo 3.2. CEMAC için Ticaret Hacmi için Regresyon Sonuçları

Bağımlı Değişken: LNTRADE					
Toplam gözlem sayısı:					
Değişken	Katsayı	Standart hata	T-İst	Olasılık Düzeyi	Önem Düzeyi
C	-12,94	3,0953	-4,183	0	***
Uzaklık	0,172	0,0958	1,797	0,1	*
Gelir (Evsahibi)	0,1521	0,0219	6,947	0	***
Gelir (destinasyon)	0,1566	0,0213	7,351	0	***
Reel GSYİH	0,2628	0,0617	4,256	0	***
R2	0,5973	S.E. Regression	0,633		
Adj. R2	0,5902	F-stat	83,44		
Anlamlılık işaretleri: %1 ***, %5 **, %10 *					

Sonuçlar istatistiki olarak incelendiğinde, gelir seviyesindeki artışın CEMAC ülkeleri arasındaki ticaret artırıcı etkide bulunduğu ve ülkeler geliştikçe CEMAC birliğinin ticaret hacminin artacağı söylenebilir. Bu durum ekonomik gelişme ve ticaret hacmi arasında pozitif bir korelasyon olduğu anlamına gelebilir. Öte yandan ülkeler

arasındaki uzaklık arttıkça ticaret hacminin artması istatistiki olarak düşük anlam seviyesinde olsa da istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu sonuç iktisadi olarak değerlendirildiğinde beklenenin aksine bir sonuç olduğu söylenebilir. Çünkü teorik olarak uzaklık arttıkça ticaret hacmi düşmektedir. Böyle bir sonucun ortaya çıkma sebebi, CEMAC ülkelerinin ortak bir para biriminin benimsemeleridir.

3.4.2 CEMAC Ticaret Yerçekimi Modeli (Kontrol Değişkenli)

CEMAC bölgesinde parasal birliğin ekonomi üzerindeki etkilerini ölçmek amacı ile oluşturulan ikinci modelde yine bağımlı değişken ticaret değişkeni olarak kabul edilmiş ve değişkene ait değerlerin doğal logaritması alınmış hali olarak kullanılmıştır. Bağımsız değişkenler olarak ise ticaret yapan iki ülke arasındaki uzaklık, ticaretin orijin ülkesinin geliri, ticaretin destinasyon ülkesine ait gelir, reel GSYİH değişkenlerinin yanı sıra ortak sömürge olup olmama ve ortak sınırın olup olmaması kukla değişkenleri ve ülkelerin kişi başına düşen GSYİH değişkeni de modele dahil edilmiştir. Oluşturulan denkleme ait regresyon sonuçları tablo 3.3'te verilmektedir.

Tablo 3.3. Ticaret Hacmi için Regresyon Sonuçları (Kukla Değişkenlerin Dahil edildiği)

Bağımlı Değişken: LNTRADE					
Toplam gözlem sayısı:					
Değişken	Katsayı	Standart hata	T-İst	Olasılık Düzeyi	Önem Düzeyi
C	-4,57	4,5639	-1,002	0,31	
Uzaklık	-0,226	0,2239	-1,012	0,31	
Gelir (Evsahibi)	0,1653	0,0262	6,290	0	***
Gelir (destinasyon)	0,1988	0,0282	7,035	0	***
Reel GSYİH	0,1706	0,0735	2,320	0,022	**
Ortak Sınır	-0,5911	0,2352	-2,512	0,013	**
Ortak Sömürge	0,0424	0,1555	0,273	0,785	
Kişibaşı GSYİH	-0,1316	0,111	-1,186	0,2368	
R ²	0,6111	S.E. Regression	0,6266		
Adj. R ²	0,5988	F-stat	49,83		
Anlamlılık işaretleri: %1 ***, %5 **, %10 *					

Analiz sonuçlarına göre ticaret yapan iki ülke arasındaki mesafenin ticaret üzerindeki etkisi negatif görünmektedir. Bununla birlikte sonuç istatistiki olarak

anlamsızdır. Ev sahibi ülkenin geliri ile ticarete konu olan hedef ülkenin geliri ticaret hacmini olumlu etkilemektedir. Her iki değişkenin katsayıları birbirlerine yakın olmakla birlikte malın gittiği ülkeye ait katsayı 0,19 iken ev sahibi ülkenin katsayısı 0,16'dır. Bu sonuçlar istatistiki olarak da %1 anlam seviyesinde anlamsızdır. Bunların yanı sıra reel GSYİH değişkenindeki bir artışın ticaret üzerindeki etkisi de pozitif olup katsayı 0,17 ve istatistiki anlamlılık seviyesi %5'tir. Öte yandan ülkeler arasında ortak sınır olmasının ticaret üzerindeki etkisi istatistiki olarak %5 anlam seviyesinde anlamlıdır. Değişkenin katsayısı ise -0,59'dur. Bu sonuç iktisadi olarak beklenenin aksinedir. Bu durum sınır komşuları arasındaki farklı konulardan kaynaklandığı söylenebilir. Bölgedeki siyasi istikrarsızlık ve iç savaşlar, komşu ülkelerin arasındaki ticareti azaltmaktadır. Bunun yanında bölgenin üyeleri neredeyse sadece petrol ürünlerinin ihraç ettiklerinden, bölgenin ekonomisi zayıf bir şekilde çeşitlendirilmiştir. Dolayısıyla ülkeler arasındaki ticaret hacmi zayıf olup CEMAC (2009)'a göre, topluluk içi ticaretin hacmi, CEMAC'ın toplam ticaret hacminin %2'sinden daha azını oluşturmaktadır.

Kenen'e (1969) göre, para birliğinin optimum bir para alanı olması için yerine getirilmesi gereken şartlardan biri ürün çeşitlendirilmesidir. Yani üretim ve tüketimde ve buna bağlı olarak ihracat ve ithalatta yüksek çeşitliliğin olmasıdır. Ürün çeşitliliği olmayınca ticareti olumsuz etkileyip farklı sektörlerdeki çıkabilecek şokların artmasına neden olmaktadır. Son olarak ortak sömürge ve kişi başına düşen GSYİH değişkenlerine ait katsayılar istatistiki olarak anlamsız olduğundan yorumlanmasına gerek yoktur.

3.4.3 CEMAC ve CEEAC Ticaret Yerçekimi Modeli

CEMAC bölgesine ek olarak CEEAC ülkelerinin de bu birliğe katılması durumunda ekonomik etkilerinin ne olacağının incelendiği ikinci modelde öncelikle ticaret hacmi üzerindeki etkileri incelenmiştir. İlk modelde olduğu gibi ikinci modelde de bağımlı değişken ticaret değişkenine ait değerlerin doğal logaritması alınmış hali olarak kullanılmıştır. Bağımsız değişkenler olarak ise ticaret yapan iki ülke arasındaki uzaklık, ticaretin orijin ülkesinin geliri, ticaretin destinasyon ülkesine ait gelir, reel

GSYİH değişkenleri kullanılmıştır. Regresyon analizine ait sonuçlar tablo 3.4'te verilmektedir.

Tablo 3.4. CEMAC ve CEEAC için Ticaret Hacmi için Regresyon Sonuçları

Bağımlı Değişken: LNTRADE					
Toplam gözlem sayısı:					
Değişken	Katsayı	Standart hata	T-İst	Olasılık Düzeyi	Önem Düzeyi
C	-1,41	1,033	-1,365	0,173	
Uzaklık	0,2568	0,0304	8,448	0,00	***
Gelir (Evsahibi)	0,1796	0,0141	12,674	0	***
Gelir (destinasyon)	0,3218	0,0166	19,352	0	***
Reel GSYİH	-0,006	0,0218	-0,319	0,75	
R2	0,6353	S.E. Regression	0,674		
Adj. R2	0,632	F-stat	193,1		
Anlamlılık işaretleri: %1 ***, %5 **, %10 *					

Sonuçlara göre ticaret yapan ülkeler arasındaki uzaklığın ticaret hacmi üzerindeki etkisi 0,25 olduğu görülmektedir. Bu sonuç istatistiki olarak %1 seviyesinde anlamlı olduğu görülmektedir. Bunun yanında sonuç iktisadi olarak beklendiği gibi değildir. Zira uzaklıkların artması taşıma maliyetleri gibi nedenler ile ticareti olumsuz etkileyebilecektir. Bu ticareti daha kuvvetli etkileyen daha farklı değişkenlerin olduğu anlamına gelebilir. CEMAC ülkelerinin ortak para biriminin kullanmaları, ülkelerin aralarındaki ticareti artmaktadır. Bunu yanında diğer CEEAC ülkelerinin aralarında ortak bir ekonomik birliğin olması ticareti olumlu bir şekilde etkilemektedir. Gelir düzeylerine bakıldığında, ev sahibi ve destinasyon ülkelerinin gelir seviyelerinin ticaret hacmi üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisinin olduğu söylenebilir. Şöyle ki, ev sahibi ülkenin gelirindeki artışın ticaret hacmine etkisi 0,17, destinasyon ülkesindeki gelir artışının etkisi ise 0,32'dir. Bu demek oluyor ki, destinasyon ülkesinin gelirindeki artışın ev sahibi ülkedekine göre etkisi daha büyüktür. Gelir artışı ticaret talebinin en önemli etkisidir. Son olarak reel gelir düzeyinin ticaret hacimleri üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamaktadır.

Elde edilen sonuçları tablo 3.2'deki sonuçlarla karşılaştırdığımızda, CEEAC'nin CEMAC ile birleşmesi durumunda ortaya çıkan durumun ticaret hacmi üzerindeki etkisi daha fazla olacağı görülmektedir.

3.4.4 CEMAC ve CEEAC Ticaret Yerçekimi Modeli (Kontrol Değişkenli)

CEMAC bölgesine ek olarak CEEAC ülkelerinin de bu birliğe katılması durumunda ekonomik etkilerinin ne olacağının incelendiği ikinci modelde öncelikle ticaret hacmi üzerindeki etkileri incelenmiştir. İlk modelde olduğu gibi ikinci modelde de bağımlı değişken ticaret değişkenine ait değerlerin doğal logaritması alınmış hali olarak kullanılmıştır. Bağımsız değişkenler olarak ise ticaret yapan iki ülke arasındaki uzaklık, ticaretin orijin ülkesinin geliri, ticaretin destinasyon ülkesine ait gelir, reel GSYİH değişkenleri kullanılmıştır. Buna ek olarak kontrol değişkenleri olarak kişi başına düşen GSYİH, ortak sınır, ortak sömürge olma, ortak para birimi ve ortak dil kukla değişkenleri modele dahil etmiştir. Regresyon analizine ait sonuçlar tablo 3.5'te verilmektedir.

Tablo 3.5. CEMAC ve CEEAC için Ticaret Hacmi için Regresyon Sonuçları

Bağımlı Değişken: LNTRADE					
Toplam gözlem sayısı:					
Değişken	Katsayı	Standart hata	T-İst	Olasılık Düzeyi	Önem Düzeyi
C	-2,962	1,3325	-2,223	0,026	**
Uzaklık	0,2827	0,0392	7,212	0,00	***
Gelir (Evsahibi)	0,1838	0,0168	10,883	0	***
Gelir (destinasyon)	0,3136	0,0178	17,541	0	***
Reel GSYİH	-0,015	0,0261	-0,609	0,54	
Kişi başı GSYİH	0,2298	0,0574	4,003	0,0	***
Ortak Sınır	0,0442	0,0996	0,443	0,65	
Ortak Sömürge	0,1972	0,1030	1,915	0,056	*
Ortak Dil	-0,053	0,1203	-0,448	0,65	
Ortak Para Birimi	0,3453	0,104	3,302	0,0	***
R2	0,6558	S.E. Regression	0,659		
Adj. R2	0,6486	F-stat	91,41		
Anlamlılık işaretleri: %1 ***, %5 **, %10 *					

Sonuçlara göre ticaret yapan ülkeler arasındaki uzaklığın ticaret hacmi üzerindeki etkisi 0,28 olduğu görülmektedir. Bu sonuç istatistiki olarak %1 seviyesinde anlamlı olduğu görülmektedir. Bu sonuç iktisadi olarak bakıldığında beklenin aksine bir sonuç olduğu söylenebilir. Çünkü teorik olarak ülkelerin arasındaki

mesafenin artması ticareti olumsuz etkilemektedir. Bu sonucun açıklaması, bölgenin CEMAC üyelerinin ortak para biriminin kullanmaları ve diğer CEEAC ülkeler ile oluşan ekonomik birliğin bulunması ticareti kolaylaştırıp artırıcı etkilerin yaratmasıdır.

Gelir seviyelerine bakıldığında, ev sahibi ve destinasyon ülkelerinin gelir düzeylerinin ticaret hacmi üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisinin olduğu söylenebilir. Şöyle ki, ev sahibi ülkenin gelirindeki artışın ticaret hacmine etkisi 0,18, destinasyon ülkesindeki gelir artışın etkisi ise 0,32'dir. Bu da destinasyon ülkesinin gelirindeki artışın ev ticarete etkisi ev sahibi ülkedekine göre etkisi daha büyük olduğunu göstermektedir. Böylece gelir artışı ticaret talebinin en önemli etkisidir.

Ülkelerin reel GSYİH'nın ticaret üzerindeki etkisini bakıldığında bu etki negatif görünmektedir. Bununla birlikte sonuç istatistiki olarak anlamsızdır. Ancak kişi başı GSYİH değişkenindeki bir artışın ticaret üzerindeki etkisi pozitif olup katsayısı 0,22 ve istatistiki anlamlılık seviyesi %1'dir. Ortak sömürge değişkenine bakıldığında ticaret üzerindeki etkisi pozitif olup katsayısı 0,19 ve istatistiki anlamlılık seviyesi %10'dur. Bu da bölgedeki ülkelerin çoğu eski Fransız sömürgecileri olduklarıdır.

Ortak para birimi değişkenin ticaret üzerindeki etkisi pozitif olup katsayısı 0,34 ve istatistiki anlamlılık seviyesi %1'dir. Bu demek oluyor ki ortak para birimini benimsemek ticareti artırmaktadır. Son olarak ortak sınır ve ortak dil değişkenlerine ait katsayılar istatistiki olarak anlamsız olduğundan yorumlamasına gerek yoktur.

Elde edilen sonuçları tablo 3.4'teki sonuçlarla karşılaştırdığımızda, CEEAC'nin CEMAC ile birleşmesi durumunda ortaya çıkan durumun ticaret hacmi üzerindeki etkisi daha fazla olacağı görülmektedir.

3.4.5 CEMAC Büyüme Denklemi Modeli

CEMAC birliğinin ekonomik büyüme etkilerini incelemek amacı ile ikinci aşamada büyüme üzerindeki etkilerini ölçmek amacı ile model kurulmuştur. Burada bağımlı değişken ekonomik büyüme iken bağımsız değişkenler arasında ev sahibi ülkenin milli geliri, ticaretin yapıldığı ülkenin milli geliri, her bir partner ülkenin ticaret hacminin milli gelire oranı, her bir ülkenin nüfusu, her bir partner ülkenin yatırımlarının milli gelire oranı, her bir partner ülkenin okullaşma oranı, partner ülkeler arasında sınırın olup olmamasına ait kukla değişken ve aynı sömürge olup olmadıklarına dair kukla değişkenlerdir. Regresyon sonuçları ise tablo 3.6'da sunulmaktadır.

Sonuçlara göre uzaklığın her bir ülkenin ekonomik büyüme performansı üzerindeki etkisi negatiftir. Uzaklık arttıkça ekonomi 0,03 birim küçülmektedir ve bu sonucun istatistiki anlamlılık seviyesi %5'dir. Öte yandan ev sahibi ülkenin milli gelirinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi negatif iken sonuç istatistiki olarak anlamsız olması, sonucun yorumlanmasına gerek yoktur. Öte yandan destinasyon ülkenin milli gelirindeki artış ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir. Katsayı 0,02 olması etkinin çok küçük olduğunu göstermektedir ve sonuç istatistiki olarak %1 seviyesinde anlamlıdır. Nüfustaki bir artışın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini gösteren katsayı -0,086 olup istatistiki olarak %1 seviyesinde anlamlı olduğu görülmektedir. Bu durumda nüfus arttıkça ekonomik büyüme performansı olumsuz etkilenmektedir. Bu sonuç iktisadi olarak beklendiği gibi değildir. Frankel ve Rose (2002)'a göre, nüfustaki artış ekonomik büyümeyi olumlu bir şekilde etkilemektedir. Büyük ülkeler ölçek ekonomilerinden ve kaynaklardan daha iyi faydalanabilirler. Ancak CEMAC bölgesi ülkeleri genel olarak küçük ve az çeşitlendirilmiş ekonomilerdir. Dolayısıyla bu küçük ülkeler göreceli olarak kişi başına düşen gelir açısından dezavantajlı olup nüfus artışı ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir.

Tablo 3.6. CEMAC Büyüme Denklemi Modeli için Regresyon Sonuçları

Bağımlı Değişken: LNGROWTH					
Toplam gözlem sayısı:					
Değişken	Katsayı	Standart hata	T-İst	Olasılık Düzeyi	Önem Düzeyi
C	2,344	0,0962	24,373	0,0	***
Uzaklık	-0,0371	0,0149	-2,181	0,03	**
Gelir (Evsahibi)	-0,033	0,0141	-1,502	0,13	
Gelir (destinasyon)	0,028	0,0278	10,302	0	***
Tic. Hacmi/GSYİH	-9,459	3,717	-2,545	0,02	**
Nüfus	-0,086	0,0811	-10,132	0,0	***
Yatırımlar / GSYİH	0,0581	0,0543	0,936	0,352	
Okullaşma	-0,011	0,0361	-0,469	0,639	
Ortak Sınır	-0,0484	0,0147	-3,278	0,00	***
Ortak Sömürge	-0,024	0,1471	-1,691	0,1	
R2	0,8265	S.E. Regression	0,057		
Adj. R2	0,7516	F-stat	11,04		
Anlamlılık işaretleri: %1 ***, %5 **, %10 *					

Ticaret hacminin GSYİH'ye oranı değişkenine ait katsayı negatif olup değeri -0,9 civarındadır. Yani ticaret hacmindeki artış ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Sonuç ilginç olmakla beraber istatistiki olarak %1 anlamlılık seviyesinde anlamlıdır. Bu sonuç iktisadi olarak beklendiği gibi değildir. Çünkü ticaret hacmi arttıkça geliri artar ve ekonomik büyümeyi olumlu bir şekilde etkilemesi beklenir. Bu da gösteriyor ki bir para birimi birliğine üye olmak ticareti olumlu bir şekilde etkiler ancak büyümeyi olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Bu sonuç Yıldırım (2012), Avrupa Para Birliğinin makroekonomik performansının üzerindeki etkileri adlı çalışmasında büyüme denklemi modelinden elde ettiği sonucu desteklemektedir. Para birliğinin büyümeyi olumsuz etkilemesi nedenlerinin arasında bölgedeki siyasi istikrarsızlık, bütçe açıkları, carı işlemler dengesizlikleri, verimsiz maliye ve para politikaları ve ülkeler arasındaki verimlilik farklılıkları yer almaktadır.

Yatırımların GSYİH'ye oranı, okullaşma oranı ve ortak sömürge olup olmamasını gösteren kukla değişkene ait sonuçlar istatistiki olarak anlamsızdır ve yorumlanmasına gerek yoktur.

3.4.6 CEMAC Büyüme Denklemi Modeli (Okullaşma Oranı Olmadan)

Bir önceki analizde CEMAC birliğinin ekonomik büyüme etkilerini incelemek amacı ile ikinci aşamada büyüme üzerindeki etkilerini ölçmek amacı ile model kurulmuş idi. Bu analizde diğer analizden farklı olarak okullaşma oranını analize dahil edilmeyecektir. Burada da bağımlı değişken ekonomik büyüme iken bağımsız değişkenler arasında ev sahibi ülkenin milli geliri, ticaretin yapıldığı ülkenin milli geliri, her bir partner ülkenin ticaret hacminin milli gelire oranı, her bir ülkenin nüfusu, her bir partner ülkenin yatırımlarının milli gelire oranı, partner ülkeler arasında sınırın olup olmamasına ait kukla değişken ve aynı sömürge olup olmadıklarına dair kukla değişkenlerdir. Regresyon sonuçları ise tablo 3.7’de sunulmaktadır.

Tablo 3.7. CEMAC Büyüme Denklemi Modeli için Regresyon Sonuçları (Okullaşma olmadan)

Bağımlı Değişken: LNGROWTH					
Toplam gözlem sayısı:					
Değişken	Katsayı	Standart hata	T-İst	Olasılık Düzeyi	Önem Düzeyi
C	2,527	0,133	24,418	0,0	***
Uzaklık	-0,055	0,0150	-3,740	0,0	***
Gelir (Evsahibi)	-0,012	0,0222	-0,571	0,56	
Gelir (destinasyon)	0,0323	0,0228	14,151	0,0	***
Tic. Hacmi/GSYİH	-1,164	3,408	-3,415	0,0	***
Nüfus	-0,072	0,0575	-12,474	0,0	***
Yatırımlar / GSYİH	0,0138	0,0461	0,301	0,76	
Ortak Sınır	-0,0694	0,0145	-4,800	0,00	***
Ortak Sömürge	-0,035	0,1618	-2,179	0,03	**
R2	0,6951	S.E. Regression	0,065		
Adj. R2	0,6859	F-stat	75,24		
Anlamlılık işaretleri: %1 ***, %5 **, %10 *					

Sonuçlara göre her bir ülkenin ekonomik büyüme performansı üzerindeki etkisi negatiftir. Uzaklık arttıkça ekonomi 0,05 birimi küçülmektedir ve bu sonucun istatistiki anlamlılık seviyesi % 1’dir. Öte yandan ev sahibi ülkenin milli gelirinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi negatif iken sonucun istatistiki olarak anlamsız olması, sonucun yorumlanmasına gerek yoktur. Öte yandan destinasyon ülkenin milli gelirindeki artış ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir. Katsayısı 0,03 olması etkinin çok küçük olduğunu göstermektedir ve sonuç istatistiki olarak %1 seviyesinde anlamlıdır.

Nüfus artışı değişkeni bakıldığında, nüfustaki bir artışın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi negatif olarak görülmektedir. Katsayısı tablo 6'dakininden az küçük olmasına rağmen değeri -0,072 olup istatistiki olarak %1 seviyesinde anlamlı olduğu görülmektedir. Böylece nüfus arttıkça ekonomik performansı olumsuz etkilemektedir. Bu gösteriyor ki nüfus olarak büyük ülkeler kişi başı GSYİH geliri açısından dezavantajlılardır. Bu sonuç iktisadi olarak beklendiği gibi değildir. Zira büyük ülkeler ölçek ekonomilerinden ve/veya kaynak çeşitliliğinden daha iyi yararlanabilecektir. CEMAC ülkelerin hammadde ihracatçısı olup ekonomik çeşitlendirme seviyelerin düşük olması ve daha çok dışa bağımlı olmaları bu durumu açıklamaktadır.

Ticaret hacminin GSYİH'ye oranı değişkenine bakıldığında büyüme üzerindeki etkisi negatiftir. Değişkenin katsayısı -1,16'dır. Yani ticaret hacmindeki artış ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Sonuç iktisadi olarak beklendiği gibi olmamasına rağmen istatistiki olarak %1 seviyesinde anlamlıdır. Bu sonuca bağlı olarak CEMAC birliği ticareti olumlu etkileyip ancak büyümeyi olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Bunun sebepleri arasında ülkelerin verimlilik farklılıkları, verimsiz maliye ve para politikaları ve cari işlemler dengesizlikleri yer almaktadır.

Yatırımların GSYİH'ye oranına ait sonuç istatistiki olarak anlamsızdır ve yorumlanmasına gerek yoktur. Ortak sınır ekonomik büyümeyi -0,06 küçülmektedir ve bu sonucun istatistiki anlamlılık seviyesi %1'dir. Öte yandan ortak sömürge değişkeninin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi negatiftir ve bu sonucun istatistiki anlamlılık seviyesi %5'tir.

3.4.7 CEMAC ve CEEAC Büyüme Denklemi Modeli

Bu başlık altında CEMAC para birliği ile CEEAC birliğinin bir arada olduğu bir modelde ekonomik büyüme performansının nasıl olacağına dair bir model kurulmaktadır. CEMAC büyüme modelinde olduğu gibi burada da bağımlı değişken ekonomik büyümedir. Bağımsız değişkenler ise, ev sahibi ülkenin milli geliri, ticaretin yapıldığı ülkenin milli geliri, her bir partner ülkenin ticaret hacminin milli gelire oranı, her bir partner ülkenin okullaşma oranı, partner ülkeler arasında sınır olup olmamasına

ait kukla değişken ve aynı sömürge olup olmadıklarına dair değişkenlerdir. Regresyon sonuçları ise tablo 3.8’de sunulmaktadır.

Tablo 3.8. CEMAC ve CEEAC Büyüme Denklemi Modeli için Regresyon Sonuçları

Bağımlı Değişken: LNGROWTH					
Toplam gözlem sayısı:					
Değişken	Katsayı	Standart hata	T-İst	Olasılık Düzeyi	Önem Düzeyi
C	2,302	0,233	98,630	0,0	***
Uzaklık	-0,012	0,0320	-3,585	0,0	***
Gelir (Evsahibi)	-0,024	0,0169	1,465	0,14	
Gelir (destinasyon)	0,028	0,0161	17,894	0,0	***
Tic. Hacmi/GSYİH	-0,993	9,653	-10,288	0,0	***
Nüfus	-0,070	0,0348	-20,226	0,0	***
Yatırımlar / GSYİH	0,0517	0,0373	-1,387	0,16	
Okullaşma Oranı	-0,038	0,0232	-1,670	0,1	
Ortak Sınır	-0,1174	0,0817	-14,364	0,00	***
Ortak Sömürge	-0,0438	0,075	-5,828	0,00	***
Ortak Dil	0,0498	0,0918	0,542	0,58	
Ortak Para Birimi	-0,0158	0,093	-1,706	0,09	*
R2	0,8244	S.E. Regression	0,064		
Adj. R2	0,7868	F-stat	21,95		
Anlamlılık işaretleri: %1 ***, %5 **, %10 *					

Sonuçlara göre uzaklığın her bir ülkenin ekonomik büyüme performansı üzerindeki etkisi negatiftir. Uzaklık arttıkça ekonomi CEMAC büyüme modelindeki değerden daha az büyük olarak 0,012 birim küçülmektedir ve bu sonucu istatistiki anlamlılık seviyesi %1’dir. Öte yandan ev sahibi ülkenin milli gelirinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi negatif iken sonuç istatistiki olarak anlamsız olması, sonucun yorumlanmasına gerek yoktur. Öte yandan destinasyon ülkenin milli gelirindeki artış ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir. Katsayısı 0,02 olması etkinin çok küçük olduğunu göstermektedir ve sonuç istatistiki olarak %1 seviyesinde anlamlıdır.

Nüfustaki bir artış ekonomik büyümeyi 0,070 birim küçültmektedir. Bu sonuç istatistiki olarak %1 seviyesinde anlamlıdır ve böylece nüfus arttıkça ekonomik büyüme performansı olumsuz etkilenmektedir. Ticaret hacminin GSYİH'ye oranı değişkenine ait katsayı negatif olup değeri -0,9 civarındadır. Yani iktisadi olarak beklendiğinin aksine, ticaret hacmindeki artış ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Bu durum bölgedeki ülkeleri arasındaki farklı özelliklerden kaynaklandığı söylenebilir.

Yatırımların GSYİH'ye oranı, okullaşma oranı ve ortak dil kukla değişkenine ait sonuçlar istatistiki olarak anlamsızdır ve yorumlanmasına gerek yoktur. Öte yandan ortak sınır kukla değişkeni ekonomik büyümeyi negatif etkilemektedir. Katsayısı -0,11 olup istatistiki anlamlılık seviyesi %1'dir. Ortak sömürge olup olmamasına gösteren kukla değişkeni ise ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Katsayısı -0,04 olup istatistiki anlamlılık seviyesi %1'dir.

Ortak para birimi değişkeni ekonomik büyümeyi negatif etkilemektedir. Katsayısı -0,015 olup istatistiki anlamlılık seviyesi %10'dur. Bu sonuçlara göre para birliği üye ülkelerin ticareti üzerinde olumlu etkiler yaratıp büyüme üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır.

3.4.8 CEMAC ve CEEAC Büyüme Denklemi Modeli (Okullaşma Olmadan)

Bu başlık altında CEMAC para birliği ile CEEAC birliğinin bir arada olduğu bir modelde ekonomik büyüme performansının nasıl olacağına dair bir model kurulmaktadır. CEMAC büyüme modelinde olduğu gibi burada da bağımlı değişken ekonomik büyümedir. Bağımsız değişkenler ise, ev sahibi ülkenin milli geliri, ticaretin yapıldığı ülkenin milli gelir, her bir partner ülkenin ticaret hacminin milli gelire oranı, her bir partner ülkenin okullaşma oranı, partner ülkeler arasında sınır olup olmamasına ait kukla değişken ve aynı sömürge olup olmadıklarına dair değişkenlerdir. Burada her bir partner ülkenin okullaşma oranı eklenmemiştir. Regresyon sonuçları tablo 3.9'da görülmektedir.

Tablo 3.9. CEMAC ve CEEAC Büyüme Denklemi Modeli için Regresyon Sonuçları
(Okullaşma Olmadan)

Bağımlı Değişken: LNGROWTH					
Toplam gözlem sayısı:					
Değişken	Katsayı	Standart hata	T-İst	Olasılık Düzeyi	Önem Düzeyi
C	2,319	0,26	86,695	0,0	***
Uzaklık	-0,018	0,0371	-5,007	0,0	***
Gelir (Evsahibi)	-0,023	0,0192	1,208	0,22	
Gelir (destinasyon)	0,038	0,0160	24,246	0,0	***
Tic. Hacmi/GSYİH	-0,819	9,762	-8,395	0,0	***
Nüfus	-0,076	0,0342	-22,205	0,0	***
Yatırımlar / GSYİH	0,0449	0,0344	-1,303	0,16	
Ortak Sınır	-0,1317	0,0886	-14,851	0,00	***
Ortak Sömürge	-0,0601	0,08499	-7,703	0,00	***
Ortak Dil	0,0302	0,1051	2,878	0,00	***
Ortak Para Birimi	-0,035	0,089	-0,396	0,69	
R2	0,7013	S.E. Regression	0,076		
Adj. R2	0,6965	F-stat	145,6		
Anlamlılık işaretleri: %1 ***, %5 **, %10 *					

Sonuçlara göre uzaklık değişkeni ekonomik büyüme performansı üzerindeki etkisi negatiftir. Uzaklık arttıkça ekonomi 0,018 birim küçülmektedir ve bu sonuç istatistiki anlamlılık seviyesi %1'dir. Ev sahibi ülkenin milli gelirinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi negatiftir. Buna ek olarak sonucun istatistiki olarak anlamsız olması, sonucun yorumlanmasına gerek yoktur. Öte yandan destinasyon ülkenin milli gelirindeki artış ekonomik büyüme üzerinde artırıcı etkiler yaratmaktadır. Değişkenin katsayısı 0,03 olması etkinin çok küçük olduğunu göstermektedir ve sonuç istatistiki olarak %1 seviyesinde anlamlıdır.

Nüfustaki bir artışın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi gösteren katsayıya bakıldığında katsayının değeri -0,076 olup istatistiki olarak %1 seviyesinde anlamlı olduğu görülmektedir. Bu durumda nüfus arttıkça ekonomik büyüme performansı olumsuz etkilemektedir.

Ticaret hacminin GSYİH'ye oranı değişkeninin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi negatiftir. Değişkenin katsayısı -0,8 olup istatistiki olarak %1 anlamlılık seviyesinde anlamlıdır. Bu gösteriyor ki ticaret hacmindeki artış ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir.

Ortak sınır kukla değişkeni bakıldığında ekonomik büyüme üzerinde etkisi negatiftir. Katsayısı -0,13 olup istatistiki anlamlılık seviyesi %1'dir. Ortak sömürge olup olmamasına gösteren kukla değişkenine ait katsayı ekonomik büyüme üzerindeki etkisi negatiftir. Katsayının değeri 0,06 olup istatistiki anlamlılık seviyesi %1'dir. Öte yandan ortak dil kukla değişkeni ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitiftir. Katsayı 0,03 olması etkinin çok küçük olduğunu göstermektedir ve sonuç istatistiki olarak %1 seviyesinde anlamlıdır.

Yatırımların GSYİH'ye oranı ve ortak para birimi kukla değişkenine ait sonuçlar istatistiki olarak anlamsızdır ve yorumlanmasına gerek yoktur.

3.5 Ampirik Bulgular

Çalışmanın odak noktası, CEMAC birliğini üye ülkelerinin ticaret ve gelir üzerindeki etkisidir. Bunun yanında CEEAC ülkelerinin parasal birliğe katıldıklarında neler olacağı sorusuna cevap bulmaya çalışılmıştır. Bunu yapmak için Rose (2000) ve Frakel ve Rose (2002) çalışmalarını takip ederek ticaret çekim modeli ve büyüme denklemi modelini kullanılmıştır.

CEMAC ticaret modelini kullanıldığında, kontrol değişkenleri modele ekleyip veya eklemeyen de gelir seviyesindeki artışlar CEMAC ülkeleri arasındaki ticaretin artmasına olanak sağladığı ve ülkeler geliştikçe CEMAC birliğinin ticaret hacminin artacağı söylenebilir. CEEAC ülkeleri de modele eklendiğinde ticaret yapan ülkeler arasındaki uzaklığın ticaret hacmi üzerindeki etkisi 0,25 olduğu ve istatistiki olarak da anlamlıdır. Sonuç iktisadi olarak beklendiği gibi değildir. Çünkü uzaklıkların artması taşıma maliyetleri gibi nedenler ile ticareti olumsuz etkileyebilecektir. Bu ticareti daha kuvvetli etkileyen daha farklı değişkenlerin olduğu anlamına gelmektedir. Bölgedeki bulunan ekonomik birlik, CEMAC'ın benimsediği tek para birimi ve ortak dil gibi etkenlerin bulunması ticareti olumlu bir şekilde etkilemektedir. CEMAC ve CEEAC

ticaret çekim modelinde de gelir düzeyin artması ticareti olumlu bir şekilde etkilemektedir. Etki istatistiki ve ekonomik olarak anlamlı ve büyüktür. Şöyle ki, ev sahibi ülkenin gelirindeki artışın ticaret hacmine etkisi 0,17 (CEMAC modelindeki rakam ile aynıdır) destinasyon ülkesindeki gelir artışının etkisi ise 0,32'dir (CEMAC modelinde bu rakam 0,15). Bu sonuçlar ışığında, CEEAC'nin CEMAC ile birleşmesi ortaya çıkan durumun ticaret üzerindeki etkisi daha büyük olacağı görülmektedir.

CEMAC büyüme modeli kullanıldığında, parasal birliğin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi negatiftir. Parasal birlik ticareti olumlu bir şekilde etkilemektedir ancak ticaret hacminin GSYİH'ye oranı değişkeni incelediğinde büyüme üzerindeki etkisi negatiftir. Ticaretteki artış ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Sonucun ilginç olmasıyla birlikte istatistiki olarak %1 seviyesinde anlamlıdır. Durumun böyle olması bölgedeki ülkeler arasındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. CEMAC Ülkelerindeki verimlilik farklılıkları, cari işlemler dengesizlikleri ve ekonomilerin az çeşitli olması ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. CEEAC ülkeleri modele eklendiğinde de para birliğinin ticareti olumlu etkileyip ancak ticaretin artması ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini görülmektedir.

Genel olarak CEMAC bölgesi ticaret üzerinde olumlu etkiler yaratıp ticareti artırmaktadır. Bunun yanında CEEAC ülkelerin CEMAC'e katılmaları bölgenin ticaretini daha büyük miktar ile artacağını söylenebilir. Öte yandan CEMAC bölgesinin ticareti üzerinde olumlu etkiler yaratmasına rağmen, ticaretin artması ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. CEEAC ülkeleri birliğe dahil olsalar da bu olumsuz etkiler devam etmektedir. Bu olumsuz etkilerin nedenleri arasında verimsiz para ve maliye politikaları, yakınsama kriterlere uyum sağlanmaması, ülkeler arasındaki verimlilik farklılıkları, cari işlemler ve bütçe dengesizlikleri yer almaktadır.

Bununla birlikte, CEMAC bölgesinin benimsediği tek para birimi ve döviz kurunu sabitleyip Euro para birimine bağlanması ve ülke rezervlerinin %50'sinin Fransa'daki operasyon hesaplarında tutulması, bölgedeki ülkelerin daha verimli para politikasının uygulamalarını kısıtlayıp merkez bankasının bağımsızlığını sorgulamaktadır. CEMAC ve diğer CEEAC üyelerin hammadde ihracatçısı olmaları

ve daha çok bölgenin dışındaki ülkeler ile ticaret yapmaları, parasal birliğin faydalarından daha az yararlanıp ülkelerinin makro ekonomik performanslarını zayıflamaktadır. Buna ek olarak bölgedeki gelirin ana kaynağı petrol geliri olması, petrol fiyatlarındaki dalgalanmalardan oluşabilecek olumsuz şoklar, bölgenin ekonomik performansını olumsuz etkilemektedir.

Bölüm Değerlendirmesi

Bu bölümde, CEMAC ve CEEAC parasal ve ekonomik birliğin ticaret ve gelir üzerindeki etkisini incelenerek CEEAC ülkelerinin parasal birliğe katıldıklarında neler olacağı sorusuna cevap bulmaya çalışılmıştır. 1990-2020 dönemine ait veriler doğrultusunda Rose (2000) ve Frankel ve Rose (2002) çalışmalarında geliştirilen ticaret yerçekimi modeli ve büyüme denklemi modeli kullanılmıştır.

Bölgede yerel istatistik kurumların gelişmemiş olması, verilere ulaşmakta zorlulukla karşılaşılmıştır. Bunu yanında var olan veriler de bazı yılların verileri eksik girilmiştir. Dolayısıyla modeli kurarken baya zorluklar ile karşılaşılmıştır. Çalışmanın literatüre katkısı, parasal birlik ve özellikle tartışmalı olan CFA Frangı bölesiyle ilgili yeni sonuçlar sunmasıdır. Buna ek olarak, bildiğimiz kadarıyla bu hem CEMAC hem de CEEAC birliğin ticaret ve gelir üzerindeki etkisini analiz eden ilk çalışmadır. Yapılan analizler bağlamında, özellikle CEMAC ve CEEAC birliğin gelir üzerindeki etkisi analizi, bölgenin gelişimi için yapılması gerekenler ile ilgili önemli bilgiler sunmaktadır.

Elde edilen bulgulara göre, CEMAC birliği ticaret üzerinde olumlu etkiler yaratıp ticareti artmaktadır. Bunun yanında CEEAC ülkelerin para alanına katılmaları bölgenin ticaretini daha büyük artacağını öne sürülmektedir. Öte yandan iktisadi açıdan beklenenin aksine, bölgedeki ticaretin artması ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Bu olumsuz etkilerin nedenleri arasında verimsiz para ve maliye politikaları, yakınsama kriterlere uyum sağlanmaması, cari işlemler ve bütçe dengesizlikleri yer almaktadır. Bu bilgiler ışığında aşağıda çalınmanın genel sonucu ve olası öneriler sunulmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Avrupa Para Birliğinin kurulması ve Euro'nun doğuşu ile ekonomik ve parasal birliklerine gösterilen ilgi sürekli artmaktadır. Uluslararası düzeydeki artan küreselleşme, ticaret ve ortak para birimlerinden elde edilen faydaların artmasıyla para birimi alanlarının kurulmasına yönelik teşvikler de artmıştır.

Para birliğe üye olmanın faydaları ve maliyetlerini belirlemek için Optimum Para Alanı (OCA) teorisini geliştirilmiştir. Mundell (1961), “bir optimum para alanı teorisi” adlı çalışmasının çıkışıyla teorinin kurucusu olarak kabul edilmiştir. Para birliği, genellikle ülkelerin düşük enflasyon hedefini gerçekleştirmek için kullandıkları, zaman açısından tutarlı bir para politikası kuralı olarak düşünülmektedir. Para birliğine üye olmanın maliyeti ve faydasını belirlemek, ilgili ülkelerin yapısal özelliklerine bağlıdır. Para birliğinin temel maliyeti, üye ülkelerin kendi para politikalarını uygulamamaları ve döviz kurunun makroekonomik ayarlamalarının bir aracı olarak kullanmamalarıdır. Bununla birlikte para birliği, uluslararası işlemlerin maliyetlerini azaltarak ticareti ve açıklığı teşvik etmektedir. Mundell (1961)'e göre, tek para birimi kullanan ülkeler arasındaki ticaret, kendi para birimleri ile ticaret yapan ülkelere daha ucuz ve kolaydır.

Tarihsel olarak OCA teorisini açıklayan iki paradigma bulunup dışsal ve içsel paradigma olarak bilinmektedir. Dışsal paradigmanın bakış açısına göre, bir optimum para alanının oluşturulması, para birliğe üye olmak isteyen ülkelerinin dışa açıklığı, üretim faktörlerinin hareketliliği, ürünlerinin çeşitliliği ve enflasyon oranlarındaki benzerliği gibi birçok klasik aşama kriterlerinin uygulanması gerekmektedir. Ancak içsel paradigmaya göre, para birliğe üye olmak için geleneksel aşama kriterlerinin birliğe üye olmadan önce yerine getirilme şartı artık zorunlu değildir. İçsel paradigma, OCA kriterlerinin içsel olduğunu kabul etmektedir. Buna bağlı olarak, para birliğinin oluşturulması, ticaretin artmasına olanak sağlayıp ülkelerin ekonomik döngülerini yakınlaştırır. İş döngülerin benzer olması, asimetrik şokların çıkma olasılığı azaltmaktadır. Özetle içsel paradigma, para birliğinin faydaları, birliğe üye olduktan sonra elde edileceğini savunmaktadır.

OCA teorisine yönelik çalışmalar, üye ülkelerin arasındaki şokların benzerliği ve dışa açıklık derecesi konuları üzerinde odaklanmaktadır. CFA Frangı'nın işleyişini araştırmak amacıyla bölgedeki ülkelerin OCA alanı oluşturup oluşturmadığını test eden çalışmaları incelendiğinde, elde edilen sonuçlara göre, Afrika ülkeleri arasında bir optimum para alanı oluşturma olanağı bulunmamaktadır. Ancak CFA bölgesinde Fransa'nın sisteme dahil olması, disiplin, güvenilirlik ve uluslararası rekabetin istikrarı gibi faydalar elde edilebilir. CEMAC'taki yakınsama kriterlerini bakıldığında, nominal kriterler açısından (Enflasyon, temel bütçe dengesi, kamu borç oranı), ekonomiler arasında bir yakınsama bulunmaktadır. Ancak reel düzeyde, CEMAC ekonomilerinde özellikle 2001'den sonra farklılaşma eğilimi görülmüştür.

CFA Frangı bölgesi ülkelerinin yapısal açıdan farklı oldukları için asimetric şoklara maruz kalma olasılığı yüksektir. Dolayısıyla bölgenin optimum bir para alanı oluşturmadağını söylenebilir. Ancak OCA'nın içsel paradigmasının bakış açısına göre, CEMAC ülkeleri arasında ne kadar çok ticaret yaparlarsa, bölgedeki şokların benzerliği o kadar büyük olur ve böylece para politikanın etkinliği artar ve sonuç olarak, para birliğinden azami faydayı elde edilebilme olanağı sağlanabilmektedir. Bölgedeki iş döngülerin simetrisini artırmak için ülkeler arasındaki ticareti artıracak şartların yaratılması gerekmektedir. Bu, ulaşım altyapısının geliştirilmesi ve kayıt dışı ticareti engelleyecek önlemlerin uygulanmasıyla gerçekleştirilebilir.

Bu çalışmada, Orta Afrika ülkelerinde merkez bankası sistemi kapsamında CEMAC'ın ticaret ve gelir üzerindeki etkisi üzerine ampirik bir inceleme yapılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, Orta Afrika Ekonomik ve Parasal Topluluğu ve Orta Afrika Devletleri Bankası (BEAC) değerlendirilmiştir. CEMAC üyelerinin kurdukları sistemi ve benimsedikleri tek para birimi (CFA Frangı), üye ülkelerin ekonomik ve finansal yönden entegre olmalarına yardımcı olması beklenmektedir. Böylece CEMAC ülkeleri, ekonomik ve parasal birliğinin kurulmasından beklenen faydaları elde edebilirler.

CEMAC'ın para birimi CFA Frangıdır. 1948'den 1999'a kadar Fransız Frangına sabitlenmiştir. Euro 1999'da piyasaya sürüldüğünden beri, Euro'ya Euro başına 655.957 CFA Frangı oranında sabitlenmiştir. CFA Frangı konvertibilitesi

Fransız Hazinesi tarafından garanti edilmektedir. Bölgenin içinde sermaye akışları serbest olup döviz rezervleri merkez bankasında merkezileştirip rezervlerin %65'i Fransız hazinesi tarafından tutulan özel bir işletme hesabına yatırılmaktadır. Bununla birlikte Fransa, merkez bankasının yönetim kurulunda Fransız temsilcileri bulunmaktadır ve böylece, CFA Frangı bölgesinde karar verme yetkisine sahiptir.

BEAC'nin uyguladığı para politikasının temel amacı, parasal istikrarı sağlamaktır. Bu amaç kapsamında, BEAC, düşük enflasyon hedefi yoluyla iç istikrarı sağlamaktadır ve paranın dış karşılama oranı uygulaması vasıtasıyla dış istikrarı sağlamaktadır. 1990'lı yıllarda yapılan reformlardan sonra, BEAC'nin para politikasının temel amacına devletlerin genel ekonomik politikalarını destekleme hedefini de eklenmiştir. BEAC, hedeflerine ulaşmak için yeniden finansman politikası (Faiz oranlarının değişikliği ve devlet tarafından yeniden finansman tavanların belirlenmesi) ve zorunlu rezervler politikası gibi farklı araçlara başvurmuştur.

CEMAC sisteminden elde edilebilecek faydaların daha iyi değerlendirilmesi için 1994 yılında CEMAC ülkeleri çok taraflı gözetim mekanizmaları benimsemişlerdir. Benimsenen gözetim sisteminin ekonomik mantığı Maastricht sistemi ve Avrupa İstikrar ve Büyüme Pakti'na benzerlidir. Sistemin temel amacı bölgedeki çıkan ekonomik dengesizliklerin giderilmesidir. Literatür taramasından elde edilen sonuçlara bağlı olarak, CEMAC ülkelerinin uyguladıkları yakınsama kriterleri, nominal düzeyde, kamu maliyesinin ve makroekonomik politikalarının koordinasyonunda etkili olmuştur. Ancak bölge ekonomilerinin reel yakınsamaları üzerinde hiçbir etkisi olmamıştır.

CFA Frangı, kökeni nedeniyle çok tartışmalı bir para birimi olmuştur. Sömürgecilik döneminde sömürgeleriyle ticareti kolaylaştırmak amacıyla Fransa tarafından geliştirilen bir para birimini olması ve günümüzde de CFA Frangının işleyişi için uygulanan sistemdeki Fransa'nın ağırlığını dikkate alındığında, ekonomi ve para politikası açısından BEAC ve bölgenin bağımsızlığını sorgulanabilmektedir.

CEMAC ekonomilerini incelendiğinde, bölgenin makroekonomik performansının zayıf olduğunu, özel sektörün gelişmediği ve üretimin az çeşitli

olduğunu görülmektedir. CEMAC ülkelerinin ana ihracat kalemlerinin başında ham petrol ihracatı yer almaktadır. 2006 yılında petrol ihracatı, Evator Ginesinin ihracatının %91'ini, Çad'ın %84'ünü, Gabon'un %83'ünü, Kongo'nun %82'sini ve Kamerun'un %48'ini temsil etmektedir. Dolayısıyla bölgenin makroekonomik performansını petrol fiyatlarındaki dalgalanmalara bağlı olup şoklara maruz kalmaktadır. Petrol fiyatlarının yüksek olduğu dönemde (2000-2010), bölgenin ekonomik performansı iyi olup güçlü bir büyüme gerçekleşmiştir. Ancak 2014-2016 yılları arasında petrol fiyatlarındaki düşüş ile bölgenin ekonomisinde güçlü bir küçülme meydana gelmiştir.

CEMAC bölgesindeki uygulanan sabit döviz kuru sistemi, bölgedeki fiyatların istikrarlı olmasına olanak sağlamıştır. Ancak bölgenin içinde ülke düzeyindeki fiyat gelişmeleri, daha az homojen olduğunu görülmüştür. Bölgenin finansal sistemi de hala nispeten gelişmemiş ve büyük ölçüde bankacılık sisteminin egemenliğindedir.

CEMAC ülkeleri arasındaki ticaret hacmine bakıldığında, ülkelerinin toplam ticaretlerinin sadece %2'sinin oluşturduğunu görülmektedir. CEMAC ülkeleri, birçok küçük ekonomiler gibi dışa bağımlı ülkelerdir. Bunun yanında, doğal kaynak gelirlerine büyük ölçüde bağımlı olup hammadde ihracatçısı ve temel ihtiyaç ve mamul ürünler ithalatçısıdır. Öte yandan, bölgeye gelen Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY), petrol sektörüne yoğunlaşmıştır. Ayrıca, bölgeye DYY'ların girişlerini iç savaş, yolsuzluk ve makroekonomik istikrarsızlığı gibi olumsuz etkenlerden dolayı sınırlı olmuştur. Buna ek olarak, altyapının zayıf olması, iç pazarın küçük olması ve üretim maliyetlerinin yüksek olması, DYY'ların akışını zayıf kılmıştır.

COVID-19'un olumsuz etkileri, CEMAC bölgesinin ekonomisinde derin sarsıntılar yaratmıştır. Ancak, Ukrayna savaşının başlamasıyla savaştan ortaya çıkan olumsuz etkilerin arasında, CEMAC, olumlu bir ticaret haddi şokundan büyük faydalar elde etmiştir. Bu olumlu gelişmeler petrol fiyatlarındaki artışlar sayesinde gerçekleşmiştir. Ancak, bölgenin petrol gelirlerine bağımlı olması ve ekonomik reformların gecikmesi, petrol fiyatlarında aşağı yönlü değişimlerin olması, ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır.

Bu çalışma kapsamında, CEMAC'ın ticaret ve geliri üzerindeki etkisini incelemek için Rose (2000) ve Fankel ve Rose (2002) çalışmalarını takip ederek ticaret yerçekimi modeli ve büyüme denklemi modelini kurulmuştur. Bunu yaparken CEEAC ülkeleri de modele dahil ederek, CEMAC'ın genişleme imkanlarını değerlendirip bu olası genişlemeden çıkabilecek etkileri değerlendirmek amaçlanmıştır. Çalışma, parasal birliğin literatürüne ve özellikle tartışmalı olan CFA Frangı bölgesi ile ilgili yeni sonuçlar kazdırılmıştır.

Ticaret yerçekimi modeline göre, iki ülke arasındaki ticaretin büyüklüğü (GSYİH ve nüfus) artar ve işlem maliyetleriyle (uzaklık ve ortak bir sınırın olup olmaması) azaltılmaktadır. Büyüme denklemi modeline göre, ticaret ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır. Para birliği, uluslararası ticaret yoluyla ülkelerin gelirini arttırmaktadır.

İki bölge ekonomilerinin verilerinin kullanarak iki modelin testlerini yapılmıştır. Çıkan sonuçlar ekonomik ve istatistiki olarak anlamlıdır. Ticaret yerçekimi modelinden elde edilen sonuçlar, para birliğinin ticaret üzerinde artırıcı etkiler olduğunu tespit etmiştir. Literatürün aksine, iki ülke arasındaki uzaklığın artması ticareti artıracağını tespit etmiştir. Bu ticareti daha kuvvetli etkileyen daha farklı değişkenlerin olduğunu anlamına gelmektedir. Bu değişkenlerin arasında ortak para birimi, ortak ticaret anlaşması, ortak dil yer almaktadır. Modele CEEAC ülkeleri de eklendiğinde de yine aynı sonuçlar elde edilmiştir ve gelir düzeylerindeki artış ticaretin çok önemli bir artırıcı aracı olduğunu tespit edilmiştir. Yani CEEAC ülkeleri CEMAC'a dahil edilip genişletilmesi, bölgedeki ticaret hacmini daha büyük ölçüler ile artacağını görülmektedir.

Büyüme denklemi modelinden elde edilen sonuçlar, CEEAC dahil olduğu modelde ve dahil olmadığı modelde de para birliğinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi negatif olduğu göstermektedir. Para birliği, bölgenin ticaretini artırdığını ancak ticaret artışı ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Bölgedeki çıkan bu ilginç sonucun sebepleri arasında, cari işlemler dengesizlikleri, ülkelerinin verimlilik farklılıkları, verimsiz maliye ve para politikaları bulunmaktadır. Uzaklığın artışı ekonomiyi küçültmektedir. Nüfus artışı ise, iktisadi olarak beklenenin aksine,

nüfustaki bir artışın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi negatif olduğunu tespit edilmiştir. CEMAC ve CEEAC ülkelerin küçük ekonomiler olup hammadde ihracatçısı olmaları ve daha çok dışa bağımlı oldukları için nüfustaki artış ekonomiye pek fayda sağlanmamaktadır.

Araştırmada elde edilen bulgulara göre, CEMAC birliği, üye ülkelerinin ticareti üzerinde artııcı etkiler yaratacağı ve CEEAC ülkeleri de birliğe dahil olma olanağı sağlayıp bölgenin genişletmesine olanak sağlayacağı açıktır. Ancak, bölgedeki ülkelerin kendi özellikleri bağlamında parasal birliğin ticaret üzerindeki olumlu etkileri, ülkelerin ekonomik büyüme performansları üzerinde negatif bir etki yaratacaktır. Bunun sebebi ise, cari işlemler ve bütçe dengesizlikleri ve ekonominin çeşitlendirilmemesi gibi etkenlerdir.

CEMAC bölgesinin benimsediği sistemi ve Fransa'nın sisteme dahil olması, bölgedeki ülkeleri daha verimli para politikasının uygulamalarını kısıtlayıp bölge ve BEAC'nin bağımsızlığının sorgulanmasını yol açmaktadır. CEMAC ve diğer CEEAC ülkelerin küçük ekonomiler olmaları ve daha çok bölgenin dışındaki ülkeler ile ticaret yapmaları, parasal birliğin faydalarından doğru bir şekilde yararlanmayıp ekonomik performanslarını zayıflamaktadır. Buna ek olarak bölgedeki gelirin petrol geliri olması, bölgenin ekonomik performansının yönünü hep petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar bağlı olacaktır.

Araştırma bağlamında elde edilen sonuçlara bağlı olarak bu öneriler sunulabilmektedir:

- ❖ CEMAC birliğinden daha iyi faydalanmak için bölge içi ticaretin artırılmasına olanak sağlayacak önlemlerinin alınması önem arz etmektedir.
- ❖ Petrol gelirlerindeki artışlar, bölgenin ekonomik performansı üzerinde olumlu etkiler yarattığı görülmüştür. Ancak bu tek tek sektöre olan bağımlılık, petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar, bölgenin ekonomisi olumsuz şoklara ile karşı karşıya bırakmaktadır. Dolayısıyla bu olumlu artışın değerlendirilmesi, elde edilen gelirlerin ekonomik reformları

- için kullanılması, sanayileşme ve ekonomik çeşitlendirme programlarının desteklenmesi önem arz etmektedir.
- ❖ CEMAC bölgesinin diğer CEEAC ülkelerin katılımıyla bölgenin ticareti artıracaktır. Dolayısıyla bu ülkelerin sisteme dahil edebilmek için gereken temellerin atılması önem arz etmektedir.
 - ❖ CEMAC ticareti artırdığını anacak teorinin aksine, ticarete her artış ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkiler yarattığını görülmüştür. Ticaret artışından beklenen olumlu etkiyi elde etmek için, ülkeler arasındaki verimlilik farklılıkları ve bütçe ve cari işlemler dengesizliklerin giderilmesi gerekmektedir. Buna ek olarak ekonomilerin çeşitlendirilmesi de büyük önem arz etmektedir.
 - ❖ Bölgenin optimum bir para alanı olması için, ülkelerin benimsedikleri yakınsama kriterlere istisnasız olarak uymalarını gerekmektedir. Yakınsama kriterlere uymak, ülkelerin mali politikalarının uyumlu olmasına olanak sağlayacaktır.
 - ❖ Mali ve dış istikrarı sağlamak için yüksek petrol fiyatlarının sunduğu fırsatı değerlendirmek son derece önem arz etmektedir. Fakir nüfusu artan enerji ve gıda fiyatları etkilerinden korunmak için güvenlik ağları güçlendirilmelidir.
 - ❖ Enflasyon baskıların artması ile ve Avrupa Merkez Bankası'nın daha fazla sıkı para politikalarının uygulaması beklentilerin artmasıyla, BEAC'nın, bölgedeki enflasyonu düşürmek için ve düşük enflasyon hedefini güvence altına almak için para politikasını daha sıkılaştırmaya hazırlanması önem arz etmektedir.
 - ❖ CEMAC bölgesinin benimsediği sistemi, CFA Frangını Euro'ya bağlanması ve Fransa'nın sisteme dahil olması, bölgedeki ülkeleri daha verimli para politikasının uygulamalarını kısıtlayıp kısıtlamadığını, bölge ve BEAC'nin bağımsızlığı üzerindeki etkilerini daha ayrıntılı bir şekilde incelemesi önem arz etmektedir.
 - ❖ CEMAC bölgesinin genişletmesi ile ilgili olarak, CEMAC deneyimi, para alanlarının optimallik eksikliğine rağmen sürdürülebilir ve zaman içinde senkronize döngüler üretme eğiliminde olduğu göstermektedir.

Bu nedenle, yeni para birlikler kurulmadan önce ülkelerin optimallik kriterlerini tam olarak karşılaması muhtemelen gerekli değildir. Bununla birlikte, genişletme süreci kademli olmalıdır ve para ve döviz kuru politikası için kurumsal düzenlemelerin tasarımına, siyasi iradenin sağlamlaştırılmasına ve makroekonomik politikanın yakınsamasını teşvik edecek güvenilir bir çerçevenin hazırlamasına olanak sağlayacak önlemler alınmalıdır.

KAYNAKÇA

- AFRICAN UNION COMMISSION /OECD (2019). Africa's development Dynamics 2019: Achieving productive transformation**, AUC, Paris Addis Ababa/OECD publishing, <https://doi.org/10.1787/c1cd7de0-en>.
- ALBERT, Kenkouo, G. (2019). Chocs Extérieurs et Stabilité Financière : cas de L'Union Monétaire d'Afrique Centrale, BEAC Working Paper-BWP No : 07/19.**
- ALESINA, A. ve Robert J. Barro ve Silvana Tenreyro (2002). Optimal Currency Areas, National Bureau of Economic Research- NBER Working Paper Series 9072.**
- ARGOV, E. vd. (2007). Endogenous Monetary Policy Credibility in a Small Macro Model of Israel, IFM Working Paper, WP/07/207.**
- ARTIS, M. J. (1991). One Market, One Money: An Evaluation of the Potential Benefits and Costs of Forming an Economic and Monetary Union, Open Economies Review (2), 315-321.**
- AVOM, D. (2007). La Coordination des Politique Budgétaires dans Une Union Monétaire : L'expérience Récent des Pays de la CEMAC, Revue Tiers Monde, No 192, 871-893. DOI 10.3917/rtm.192.0871.**
- BANQUE AFRICAINE DE DEVELOPPEMENT (2019). Perspectives Economiques en Afrique Centrale 2019**, Abidjan, Group de la Banque Africaine de Développement.
- BANQUE DE FRANCE (2002). Rapport annuel de la zone franc-2002.**
- BARR, David ve Francis Breedon ve David Miles (2003). Life on the Outside. Economic Policy, 573- 613.**
- BAYOUMI, T. ve B. Eichengreen (1997). Optimum Currency Area and Exchange Rate Volatility: Theory and Evidence Compared, In B. Cohen (ed.), International Trade and Finance: New Frontiers for Research, Essays in Honor of Peter B. Kenen, Cambridge: Cambridge University Press.**
- BAYOUMI, T. ve B. Eichengreen (1998). Exchange Rate Volatility and Intervention: Implications of The Theory of Optimum Currency Areas, Journal of International Economics, 45, 191-209.**
- BAYOUMI, T. ve Jonathan D. Ostry (1995). Macroeconomic Shocks and Trade Flows within Sub- Saharan Africa: Implication for Optimum Currency arrangements, International Monetary Fund- IMF Working Paper, WP/95/142.**
- BENCZES, Istvan (2014). The Theory of Optimum Currency Areas, In Palankai, T. vd. (Eds): The Economics of Global and Regional Integration, 83-95.**

- BERG**, A. ve A. O. Krueger (2003). The Role of Financial Development in Growth and Investment, **Journal of Economic Growth**, 5, 341- 360.
- BLAISE**, G. ve Keneck, M. Joseph ve Bikai J. Landry (2018). Mobilité Intrarégionale des Personnes et des Biens et Chocs Asymétriques au Sein de la CEMAC, **BEAC Working Paper**- BWP No. 08/18.
- BLEANEY**, M. ve D. Fielding (2002). Exchange Rate Regimes, Inflation and Output Volatility in Developing Countries, **Journal of Development Economics**, 68 (1), 233-245.
- BOUGHTON**, James M. (19991). The CFA Zone: Currency Union and Monetary Standard. International Monetary Fund– **IMF Working Paper**, WP/91/133.
- BRUNO**, M. ve J. Sachs (1985). **Economics of Worldwide Stagflation**, Basil Blackwell, Oxford, U.K.
- BRY**, G., ve Boshan C. (1971). Cyclical Analysis of Time Series: Selected Procedures and Computer Programs, **NBER Technical**, Paper No. 20.
- BUIGUT**, Steven ve Neven T. Valev. (2005). Eastern and Southern Africa Monetary Integration: A Structural Vector Autoregression Analysis. **SSRN Electronic Journal**, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.753570>
- BULUT**, Erol ve Baki Demirel (2012). **Uluslararası Para Sisteminin Evrimi**, Birinci baskı, Gazi Kitabevi.
- CALMFORS**, L. ve John Driffil (1988). Bargaining Structure, Corporatism and Macroeconomic Performance, **Economic Policy**, 6, 13-61.
- CAMPOS**, Nauro F. ve Jarko Fidrmuc ve Likka Korhonen (2019). Business Cycle Synchronization and Currency Unions: A Review of The Econometric Evidence Using Meta-Analysis, **International Review of Financial Analysis**, 61, 274-283.
- CARMIGNANI**, F. (2010). Endogenous Optimal Currency Areas: The Case of the Central African Economic and Monetary Community, **Journal of African Economies**, 19(1), 25-51.
- CEMAC** (2009). Programme Economique Régional de la CEMAC 2010-2015, Communauté Economique et Monétaire de l'Afrique Centrale, **Rapport Final PER No. 1**.
- COBAC** (2018). Rapport Annuel de la Commission Bancaire 2018, **Rapport de COBAC**.
- CORDEN**, W. M. (1972). Monetary Integration, Essays in International Finance, **International Finance Section** No:93, Princeton University, Department of Economics.

- CORDEN, W. M. (1994). *Economic Policy, Exchange Rates, and the International System*, Oxford, Oxford University Press.**
- COUHARDE, Cécile ve diğerleri (2013). Revisiting The Theory of Optimum Currency Areas: Is the CFA Franc Zone Sustainable? *Journal of Macroeconomics*, (38), 428-441.**
- COULIBALY, Issaika (2013). Competitiveness and Growth Within the CFA Franc Zone: Dose the Switch to The Euro Matter? Université Paris-Est, *ERUDITE- Document de Travail No. 4*.**
- DANIEL, Essiane, Patrick-N., ve Ngomba B. F., Ghislain (2018). Estimation de Elasticités du Commerce extérieur dans des Economies en Développement Riches en Ressources Naturelles : le cas de Pays de la CEMAC, *BEAC Working Paper-BWP No: 05/18*.**
- DE GRAUWE, Paul (2000). *Economic of Monetary Union*, Fourth Edition, Oxford University Press.**
- DELLAS, H. ve G. S. Tavlas (2009). An Optimum Currency Area Odyssey, *Journal of International Money and Finance*, (28), 1117-1137.**
- DESSY-KARL, T. Wemba ve Essiane, Patrick-N., Daniel (2018). Autonomy of Central Banks and Public Finances in Sub-Saharan Africa. *BEAC Working Paper-BWP No: 02/18*.**
- DESSY-KARL, T. Wemba ve Essiane, Patrick-N., Daniel (2019). La Crédibilité des Politique Monétaires Affect-t-elle La Croissance Economique En Afrique Subsaharienne ? *BEAC Working Paper- BWP No. 01/19*.**
- EDEME, Richardson K. ve Chigozie, Nelson N. ve Chinenye, E. Iloka (2020). Potential Impacts of Free Trade Areas and Common Currency on Sustainable Agricultural Export in Africa, *Journal of Public Affairs- WILEY*, 1-10.**
- EDWARDS, Sebastian ve I. Igal Magendzo (2002). Independent Currency Unions, Growth, and Inflation. *Monetary and Economic Studies (Special Edition)*, 20(S1), pp.215-232.**
- EICHENGREEN, Barry (1990). One Money for Europe? Lessons from The U. S. Currency Union, *Economic Policy: A European Forum*, 5(1), 118-187.**
- EL-AGRAA, Ali (2007). General introduction: The EU within the global context of regional integration. In Ali El-Agraa (Eds.), *The European Union Economics and policies*, New York: Cambridge University Press, 193-207.**
- ELU, Juliet U. ve Gregory N. Price (2008). The Impact of the Euro-CFA Franc Zone on Economic Growth in Sub-Saharan Africa. *African Development Bank Group, Proceeding of the African Economic Conference*, 255-272.**

- FARUQEE**, Hamid (2004). Measuring the Trade Effects of EMU. IMF, European Department, **IMF Working Paper**, WP/04/154.
- FIELDING**, David ve Klvinder Shields (2005). Do Currency Unions Deliver More Economic Integration than Fixed Exchange Rates? Evidence from the Franc Zone and the ECCU, **The Journal of Development Studies**, 41(6), 1051-1070.
- FLAM**, Harry ve Hakan Nordström (2003). Trade Volume Effects of the Euro: Aggregate and Sector Estimate, **Institute for International Economic Studies, Stockholm University, Seminar Paper**, No. 746.
- FLEMING**, J. Marcus (1971). On Exchange Rate Unification, **The Economic Journal**, 81, 467-88.
- FRANKEL**, Jeffrey A. ve Andrew K. Rose (1996). The Endogeneity of The Optimum Currency Area Criteria, **NBER Working Paper Series**, No. 5700.
- FRANKEL**, Jeffrey A. ve Andrew K. Rose (2002). An Estimate of the Effect of Common Currencies on Trade and Output, National Bureau of Economic Research-**NBER Working Paper No. 7857**.
- FRIEDMAN**, M. (1953). The Case for Flexible Exchange Rates, in **Essays in Positive Economics**, Chicago.
- GHISLAIN**, N. B. F. (2018). Contributions Relatives des Chocs de Demande Agrégée et d'offre Agrégée aux Fluctuations de La Croissance Réelle en Zone CEMAC, **BEAC Working Paper- BWP No. 04/18**.
- GIAVAZZI**, F. ve Alberto Giovannini (1989). **Limiting Exchange Rate Flexibility: The European Monetary System**, Cambridge, Massachusetts, The MIT Press.
- GULDE**, Anne-Marie ve C. Tsangarides (ed.) (2008). **The CFA Franc Zone: Common Currency, Uncommon Challenges**, Washington, DC, IMF.
- HABERLER**, Gottfried (1970). The International Monetary System: Some Recent Developments and Discussions, in **Approaches to Greater Flexibility in Exchange Rates**, Edited by Gorge Halm, Princeton University Press, 115-23.
- HORVATH**, R. and Lubos K. (2002). Optimum Currency Area Theory: An Approach for Thinking About Monetary Integration, The University of Warwick, **Warwick Economic Research Papers**, No 647.
- HOUSSA**, Romain. (2008). Monetary Union in West Africa and Asymmetric Shocks: A dynamic Structural Factor Model Approach, **Journal of Development**, 85, 319-347.
- IMF** (1999). Equatorial Guinea: Recent Economic Developments, **IMF Staff Country Report No. 99/113**, Washington, D.C.

- IMF** (2017). Central African Economic and Monetary Community (CEMAC): Selected Issues, **IMF Country Reports No. 17/393**, Washington, D.C.
- IMF** (2021). Central African Economic and Monetary Community (CEMAC): Common Policies in Support of Member Countries Reform Programs- staff report, and statement by the exclusive director, **IMF Country Report No. 21/148**, Washington, D.C.
- IMF** (2022). Central African Economic and Monetary Community (CEMAC): Common Policies in Support of Member Countries Reform Programs- staff report, and statement by the exclusive director, **IMF Country Report No. 22/208**, Washington, D.C.
- IMF** (2023). Central African Economic and Monetary Community (CEMAC): Common Policies in Support of Member Countries Reform Programs- staff report, and statement by the exclusive director, **IMF Country Report No. 23/1**, Washington, D.C.
- INGRAM, J. C.** (1962). **Regional Payment Mechanisms: The Case of Puerto Rico**, University of North Carolina Press.
- ISHIYAMA, I.** (1975). The Theory of Optimum Currency Areas: A Survey, **Staff Papers, International Monetary Fund**, 22, 344-383.
- JUL-ARMAND, T.** Sampawende (2009). Union Monétaire en Afrique de l'Ouest : Quelles Réponses à l'Hétérogénéité des Chocs ? **Centre d'Etudes et de Recherches sur la Développement International (CERDI)**, Etude et Document.
- JULIOT, M.** Bodjongo ve Bikai J. Landry (2018). Caractérisation et Datation des Cycles Economiques des Pays de la CEEAC : Une Approche Non Paramétrique, **BEAC Working Paper- BWP No. 03/18**.
- JUREK, Michal** (2004). Development of the Optimum Currency Areas Theory- Some Issues, **The Poznan University of Economics**, 4(2), 28-45.
- KAMGNA, S.Y** ve Ndambendia Houdou (2008). Excès de Liquidité Systémique et Effectivité de la Politique Monétaire : Cas des Pays de la CEMAC, **MPRA Paper No. 9599**.
- KARLUK, S.** Rıdvan (1998). **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Beşinci Baskı, İstanbul: Beta yayımları.
- KARLUK, S.** Rıdvan ve Özgür Tonus (1998). Avrupa Para Birliği, Euro ve Geleceği, **Anadolu Üniversitesi İİBF Dergisi**, XIV (1-2), 261-293.
- KAWAI, M.** (1987). Optimum Currency Areas, **In the New Palgrave: A Dictionary of Economics**, New York: Stockton Press.

- KENEN**, Peter B. (1969). The Optimum Currency Area: An Eclectic View, In Mundell and Swoboda (eds.), **Monetary Problems of International Economy**, Chicago: University of Chicago Press.
- KENEN**, Peter B. (2002). Currency Union and Trade: Variations on Themes by Rose and Persson, Reserve Bank of New Zealand, **Discussion Paper Series**, DP/2002/08.
- KRUGMAN**, P. (1991). **Geography and Trade**, MIT Press, Cambridge, Mass.
- KUIKEU**, O. (2017). Convergence Des Niveaux De Vie De La Communauté Economique et Monétaire de L'Afrique Centrale (CEMAC) : Quelle Vitesse de Convergence ? **Revue Africain de L'intégration et de Développement**, 10, 26-48.
- KUIKEU**, O. (2020). Convergence des Politiques Fiscales de la CEMAC : Une Application des Tests de la Racine Unitaire en Données de Panel, **MPRA Paper No. 99216**, <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/99216/>
- LAFFITEAU**, Emilie ve Serge, J. Edi. (2014). Les Pays de la CEMAC Convergent-ils ? **STATECO**, No. 108, 31-43.
- LANDRY**, B. J. (2015), Règles de Surveillance Multilatérales et Pro Cyclicité de la Politique Budgétaire dans la Zone CEMAC, **BEAC Working Paper** – BWP No 07/15.
- LANDRY**, B. J. ve Afomongono, G. Ferry (2017). Commerce Et Synchronisation des Cycles dans les Pays de la CEMAC, **BEAC Working Paper**- BWP No. 05/17.
- LANDRY**, B. J. ve Albert, K. G. (2015). Analyse et Evaluation des Canaux de Transmission de la Politique Monétaire dans la CEMAC : Une Approche SVAR et SPVAR, **BEAC Working Paper**- BWP No. 02/15.
- LANDRY**, B. J. ve B. M., Hardit ve F. Armand (2016). Déterminants De L'inflation dans la CEMAC : Le Rôle de La Monnaie, **BEAC Working Paper**- BWP No. 05/16.
- LANDRY**, B. J. ve Essiane, Patrick-N., Daniel (2017). Politique Monétaire et Croissance Economique dans la CEMAC : Une Approche SVAR Bayésienne, **BEAC Working Paper**- BWP No. 08/17.
- LAURENS**, B. (2005). Monetary Policy Implementation at Different Stages of Market Development, **IMF Occasional Paper** No. 244, December.
- LOUREIRO**, J. ve Manuel, M. F. Martins ve Ana Paula Riberio (2010). Anchoring to the Euro (and Grouped Together)? The Case of African Countries. **Journal of African Economies**, 23(1), pp. 28-64.
- MACCALLUM**, Bennet T. (1989). **Monetary Economics: Theory and policy**, New York, Macmillan Publishing Company.

- MAJETTI, R.** (2012). Caractérisation et Datation de Cycle Economique : le Cas Français, **Revue d'Économie Politique**, 22(3), 365-403.
- MANKIW, N. Gregory, ve David, Romer ve David Weil** (1992). A Contribution to the Empirics of Economic Growth. **Quarterly Journal of Economics** CVII, 407-437.
- MCCALLUM, John** (1995). National Borders Matter: Canada-U.S. Regional Trade Patterns, **American Economic Review**, 85(3), 615-623.
- MCGOWAN, Danny** (2008). Has the Euro Increased Trade? **The Michigan Journal of Business**, (1)2.
- MCKINNON, Ronald I.** (2001). **Optimum Currency Areas Revisited**, Stanford University, mimeo.
- MCKINNON, Ronald I.** (September 1963). Optimum Currency Areas, **American Economic Review**, 52, 717-725.
- MEADE, J. E.** (1957). The Balance of Payments Problems of a European Free Trade Area, **The Economic Journal**, 67, 379-396.
- MIGNAMISSI, Dieudonné** (2018). Monnaie Unique et Intégration Par le Marche en Afrique : Le Cas de la CEEAC el de la CEDEAO, **African Development Review**, 30 (1), pp. 71-85.
- MINTZ, N. N.** (April 1970). **Monetary Union and Economic Integration**, The Bulletin, New York University.
- MIRON, Dumitru ve P. Miclaus ve D. Vamvu** (2013). Estimating the Effect of Common Currencies on Trade: Blooming or Withering Roses? **Procedia Economics and Finance**. 6, 595-603.
- MONGELLI, Francesco Paolo** (2002). “New” Views on the Optimum Currency Area Theory: What is EMU Telling Us? **European Central Bank, Working Paper Series**, No. 138.
- MUNDELL, Robert A.** (1961). A Theory of Optimum Currency Areas, **The American Economic Review**, 51(4), 557-665.
- MUNDELL, Robert A.** (1973). Uncommon Argument for Common Currencies, in H.G. Johnson and A.K. Swoboda, **The economics of Common Currencies**, Allen and Unwin, 114-32.
- MVONDO, Emile Thierry** (2018). Réflexion sur la Norme de Convergence en Matière d’Inflation dans la CEMAC, **BEAC Occasional Paper**, BOP No : 01/18.
- MVONDO, Emile Thierry** (2020). Le Sigle F CFA Fait-il Face A Un Procès Kafkaïen en Zone CEMAC, **BEAC Occasional Paper**, BOP No : 01/20.

- N’KODIA, Claude (2011). Les Pactes de Convergence en Zone Franc : Quels Critères et Quels Objectifs en Zon CEMAC ? **Revue Française D’Economie**, XXVI, 115-148.
- NATHANIEL, Oladunjoye O. ve Olagbaju, I. Oladrian ve A. T., Oladrian. (2019). Impact of Exchange Rate Regimes on Economic Integration in The ECOWAS (1980-2017), **African Journal of Economic Review**, VII (2), 42-59.
- ÖGREN, Anders (2019). Currency Unions, **SSRN Electronic Journal**, **Lund Papers in Economic History**, No. 204, 1-33.
- OWOUNDI, J. P. Fouda (2009). La Convergence de Politique Economique dans La Zone Franc : Où en Est-on 15 Ans Après ? **L’actualité économique**, 85(3), 319-354.
- PINDYCK, Robert S. ve Daniel L. Rubinfeld (1991). **Econometric Model and Economic Forecasts**, 3. Edition, USA: McGraw-Hill.
- PÖYHÖNEN, Pentti (1963). A Tentative Model for the Volume of Trade Between Countries, **Weltwirtschaftliches Archive**, 90 (1), 93-99.
- ROBSON, P. (1987). *The Economics of International Integration*, London, Allen and Unwin
- ROSE, Andrew k. (2000). One Money, One Market: Estimating the Effect of Common Currencies on Trade. **Economic Policy**, 15(30), 7-45.
- SAAB, Y. Samer ve Jérôme Vacher (2007). Banking Sector Integration and Competition in CEMAC, **IMF Working Paper**, WP/07/3.
- SACHS, J. ve C. Wyplosz (1986). The Economic Consequences of President Mitterrand, **Economic Policy**, 2.
- SANTANA-GALLEGO, Maria ve diğerleri (2010). Dose a Common Currency Promote Countries’ Growth via Trade and Tourism? **The World Economy**, 33(12), 1811-1835.
- SCITOVSKY, T. (1958). **Economic Theory and Western European Integration**, Stanford, Stanford University Press.
- SPENCER, K. K. Léo (2018). Une Analyse de la Synchronisation des Cycles dans l’Union Monétaire de l’Afrique Central, **BEAC Working Paper- BWP**.
- SPENCER, K. K. Léo ve M. E., Ulrich ve M. M., Arielle (2016). Optimalité de la Politique Monétaire de la BEAC Depuis 2001, **BEAC Working Paper- BWP** No : 03/16.
- TANZI, V., ve Howell H. Zee. (1998). Consequence of the Economic and Monetary Union for the Coordination of Tax Systems in European Union: Lessons from the U.S. Experience, **IMF Working Paper**, WP/98/115.

- TAVLAS, George S. (1994).** The Theory of Monetary Integration, **Open Economies Review**, 5(2), 211-230.
- TAVLAS, George S. (2008).** The Benefits and Costs of Monetary Union in Southern Africa: A Critical Survey of Literature, **Bank of Greece Working Paper**, Economic Research Department.
- TINBERGEN, Jan (1962).** **Shaping the World Economy: Suggestion for an International Economic Policy**, New York.
- TOWER, E. ve Thomas Willet (1976).** The Theory of Optimum Currency Areas and Exchange Rate flexibility, **International Finance Section**, No 11, Princeton University.
- YEHOUE, Etienne B. (2005).** On the Pattern of Currency Blok in Africa, **IMF Working Paper**, WP/05/45.
- YILDIRIM, Durmuş Çağrı (2012).** The Effects of European Monetary Union on Macroeconomic Performance, **Alternatives Turkish Journal of International Relations**, 11 (2), 27-47.
- ZHAO, Xiaodan ve Yoonbai, Kim (2009).** Is the CFA Franc Zone an Optimum Currency Area? **World development**, 37(12), 1877-1886.